

Slovensko berilo

za

drugi gimnazialni razred.

V Ljubljani 1852.

Natis in zaloga *Jožefa Blaznika*.

Predgovor.

P²o vodilih predpisanih za slovensko knjižico, ki naj služi v berilo učencem družega gimnazialnega razreda, je sestavljen pričujoči drugi del.

V pisavi sploh je večja edinost in ravnornost, kot v prvem delu, kar se je po visokem c. k. ministerskem v to zadevajočem ukazu doseglo, da naj se namreč pisava v berilu ravná po sadanjem slovenskem zakoniku.

Na slovnisko pravilnost se je gledalo, kolikor je bilo moč. Kar tiče ravnoslednost, ki ni sicer tako bistna reč, bi se utegnilo sem ter tje kaj pogrešati; se pa tudi pri toliki razliki rokopisov in omahljivosti sadanjega oblikarstva ne da lahko doseči, kar vsak skušen previdi.

K a z a l o.

	Stran.
Predgovor.	
1. Smert	1
2. Potovanje ptičev	1
3. Nekaj od Indijanov severne Amerike	3
4. Po hudi tovaršii rada glava boli	18
5. Slaniški lov po Norveškem primorju	24
6. Zgodovina krompirja	26
7. Oče naš, ki si v nebesih	30
8. Štempihar	31
9. Morski som ali kit	35
10. Kako rusevski vozači konje naganjajo	38
11. Nova oblačila	38
12. Gróbní napisi	42
13. Droplja	43
14. Stepni požari v južnej Rusii	44
15. Trap	50
16. Okamnine	51
17. Prašanje, odgovor	59
18. Vsim ni vstreči	59
19. Ris ali bistrovid	60
20. Berlog rísa (tigra)	63
21. Piščalka	69

22. Serbske zdravice	71
23. Lov divjega bika ali túra	76
24. Dérjež ali séverni jélen	78
25. Pévec	80
26. Vkanjena lakomnost	81
27. Sporočilo mladosti, kako se proti živini zadržati	82
28. Istrianski Slovenci	87
29. Svečan in cvetica	96
30. Plés kuhinjske posode	98
31. Lásica	99
32. Krokodilov lov	102
33. Nosorog	107
34. Kazen krive prisege	109
35. Pogreb pri turških Bošnjacih	111
36. Kert	112
37. Ipavska bórja	114
38. Zvonček	120
39. Nektere posebne živalske lastnosti	121
40. Kakor ti drugim meriš tako drugi tebi	126
41. Piber (bober)	127
42. Pès v starosti	130
43. Lov gojzdnih žival pri Indijanih severne Amerike	132
44. Popotnik	141
45. Nasledki lahkovernosti	142
46. Kenguruja	144
47. Norčevanje izda morivca	146
48. Veverci ino opica	148
49. Dihur	148
50. Lev ino opica	151
51. Têle za strah	151

	Stran.
52. Želez	152
53. Strah v gradu	154
54. Lev alj oroslan	157
55. Hvaležni sin Jurče	159
56. Vol	161
57. Pesem od verliga možá	162
58. Atila šiba Božja	166
59. O zgodovini rastljinoslovja	170
60. Nilov razliv po Egiptu	175
61. Tiskarstvo znajdeno	177
62. Koristnost merčesov	181
63. Nar lepši iména	184

1.

Smèrt.

(Sonet.)

Dolgóst življenja našiga je krátka.
Kaj znáncov je zasúla že lopáta!
Odpèrte nóč in dán so gróba vráta,
Al dnéva ne pové nobéna prá'tka.

Pred smertjo ne obvárje kóža gládka,
Od njé nas ne odkúp'jo kúpi zláta,
Ne odpodí od nás življenja táta
Vesélja hrúp, ne pévcov pésem sládka.

Naj zmíslí, kdór slepóto ljúbi svéta,
In od vesélja do vesélja léta,
De smèrtna zétev vsák dan bòlj dozóri.

Zna bíti, de kdor zdéj vesél prepéva,
V mertváškím pèrti nám pred kóncam dnéva
Molcé trobéntal bó: „meménto móri!“

Dr. Prešerin.

2.

Potovanje ptičev.

(Spisal M. Stojan.)

Ptiči sploh ne živijo let' in dan na enem mestu
ampak se preseljujejo, kakor letni čas nanaša. Spom-
ladi pride cele trume lastovk v naše kraje, poléti pre-
pelic. Vse te ptice zginejo iz naših krajev, kadar
se zima približuje; vzdignejo se, in grejo čez zimo v

tople kraje si ostaje iskat. Tam najdejo hranišča polne vsega; česar potrebujejo. Rés je, naši romarji nimajo popotnice, še pota ne znajo. Nič ne dé, ne daljna pot, ne široko morje, ne temna noč, nič jih ne splaši, nič ne ustavi. V zaupanji na velikega Oskerbnika, ki jih kliče, se zanesejo, pot najti, in na potu zaloge in zavetja, in ne goljufajo se.

Ko pride dan odriniti, vidite, kake priprave delajo. Vsako pleme ima svojo šego popotvati. Nekaj jih odleti naprej, kmalo se jih vidi veči ali manji trop, in ne dolgo, in velika truma se jih mezi po zraku svojemu novemu domu naprot. Mnoge manjše družbe, iz katerih je trôpa zbrana, so si dale namreč znamenje, da se zberejo, na daljni ravnini, ali verh zvonika samotne cerkve; na ravnini divje race, na zvoniku pa lastovke.

Ko je bilo znamenje dano, se na pot podati, se zverstijo divje race v dolgo rajdo, v podobi ride —, ali v dve rajdi, ki ste spredej sklenjeni, v podobi rivca √. Raca, ki naprej leti, prerezuje zrak, in pomaga, da druge ložej za njo letijo. Ali naprej leteti, je trudno opravilo; torej ne dela steze vedno ena ptica, temuč pogostoma se verstijo. Poslednje, ki so lahkeje, v sklenjeni trumi letijo, da včasih zrak tãmnijo. Več jih ostane v Evropi in se poskrijejo v ločji in močirjih, kjer kakor zmerznjene spomladi pričakujejo. Previdnost, s katero si poprej perje z oljnato mašobo prevlečejo, in si glavo pod perutmi v klopek zvijejo, jih mokrote obvarje. To je, kar zadene povodne lastovice (bregovnice). Hišne lastovke se pa podajo jeseni v tople kraje. Tačas se jih vidi velike trume ob brodih srednjega morja (med Evropo in Afriko) na evropejski strani se zbirati, in kadar se jih silno število zbere, se iz kakega višjega kraja pevajoče čez morje spustijo; večkrat jih barke sred morja srečajo; rade na razpète vervi bark posedajo, da se nekoliko počijejo, sosebnò če jim hude burje nasprot bučijo; mesca oktobra se ob reki Senegalu globoko v Afriki prikažejo, kjer čez zimo prebivajo, in perje spremenijo.

Ko od ondot zopet v naše kráje priletijo, si poišče ja-
derno vsaka svoje mesto, vas, hišico, staro okno, kjer je celo
svoje nagnjenje pustila, ker je bila lani prijazno tam sprejeta.

Koliko čudnega je v vsem tem! Da ojstrost zime
in pomanjkanje hrane ptice opomina, svoje prebivališče
spremeniti, to se umé; od kod pa to pride, da,
če je vreme še toplo in živeža dovolj, vender ne osta-
nejo, temuč ob odločenem času odrinejo? Kteri zemljo-
mér jim je povedal, da bodo v drugem delu sveta toplo-
to in svojo hrano našle? Ktera gosposka skerbi, da
se zbor zbere, in dan odhoda odbere? V katerem jeziku
so stare ptice mladim, ki so komaj ene mesce stare,
povedale, da svoj kraj zapustiti, in v daljne dežele
odriniti morajo? Zakaj so tiste vse nepokojne, ki so v
kletki zaperte, kadar druge iz dežele potegnejo? Kako
da so vse ob enem času za popotvanje pripravljene? Iz
kakošne pratike si dan odhoda zapomnijo? Kdo jih na
celem dolgem potu v toliko lepem redu obderži? Vse po-
potujejo skupej; nobena ne leti pred trumo, nobena za
njo, nobena ne pride poprej domu nazaj, kakor vse! Ali
se ne vidi očitno, da jih vikša, nevidna modrost vodi?

Zdaj so vse iz naših krajev; ni je več viditi lepe
družbe, ne več slišati mične muzike, le nekaj jih ostane
pri nas: samotni vrabič, nedolžni kraljiček. Revčiki!
kaj bo z vami dolgo zimo? Kdo jih bo grel, kdo pre-
vidil! Je mila previdnost njih pozabila, kalj? O ne!
Za nje bo še solnce včasih milo posijalo; košata hojka,
pokrita pojata jim bo zavetje; brinov germ bo za nje
svoj sad ohranil, na osrogi bodo jagode v sredi ojestre-
ga mraza za nje mehke ostale.

3.

Nekaj od Indijanov severne Amerike.

(Iz popisa navad in obnašanja Indijanov polnočne Amerike od Friderika
Baraga.)

Indijani severne ali polnočne Amerike so sploh tako
veliki, kakor Evropejci, in le tisti, ki v merzli polnočni

strani prebivajo, so nekoliko manjši, kakor je to vsim narodom polnočnih krajev lastno. Nar veči in nar močnejši ljudje so pri Osagi-Indijanih, ki v deželi Misuri prebivajo. Ti so ravne in lepe postave. Skoraj nobenega ni gerbastega ali kruljevega med njimi. Tudi je malokteri debel ali rejen, ampak sploh so bolj tanki in vgiběni.

Vsi Indijani, in še clo njih nar manjši otroci imajo černe lasé. Grozno težko bi se kateri najdel, da bi njegovi lasje ne bili černi. Med Indijani, kolikor sim jih jez vidil, je bil samo eden bledih ali belkastih lás. Njih lasje so debeli in terdi ter po navadi prav dolgi, in nekteri jih okrog glave v več kit spletajo, tako da jim tri ali štiri kite tudi po obrazu doli visijo. Stari ljudje imajo radi plešaste glave, in zato si že nekteri mladi ljudje sčasoma vse lase populijo, in si jih le verh glave majhen čopek pusté. Pri Velikem Potoku v deželi Michigan sim imel nekega bolj odrašenega šolarja, kateri si je večkrat, kadar je mislil, da ga nihče ne vidi, lasé pulil. Njegov oče, kateri si je tudi sam napravil, da ima plešasto glavo, mi je rekel, da Indijani plešaste ljudi za modre imajo in bolj časté, kakor take, ki imajo dolge lasé. Indijani imajo navadno nizka čela in velika usta. Njih oči so, kakor njih lasje, skoraj brez razločka černe. Njih hoja je vsa drugačna, kakor hoja Evropejcov. Oni, kadar gredó, z vsako nogo zmiraj tako naravnost pred drugo stopajo, da so vse stopinje v ravni čerti, kakor ko bi po prav ozki bervi hodili. Toraj se sled Indijana od sledu Evropejca prav lahko razloči. Gaz, ki jo Indijani po snegu naredé, je navadno tako ozka, da Evropejic težko po njej hodi.

Počutki Indijanov so grozno ojštri in tanki. Posebno imajo oni prav bistre oči, da dobro in deleč vidijo. Večkrat sim se jim zavaljo tega čudil, kadar sim z njimi na potu bil. Ko smo se po vodi peljali, in smo še deleč od suhega bili, so že včasi na bregu stoječe ljudi poznali, in njih imena povedali, ko jez še

nisim mogel dobro razločiti, če kdo na bregu stoji. Tudi si vse, kar vidijo, prav hitro in dobro v glavo vtisnejo. Od tega nam neki pisavec ta zgled pové:

Ko je neki Indijan iz gojzda domu prišel, je zagledal, da mu je nekoliko koscev mesa, ki ga je bil na dolg drog obesil, ukradenih. Želel je zvediti, kdo jih je vzel, in je hitro vse reči tako dobro ogledal, da je lahko tatú izprašal. Šel je hitro po tistem potu, po katerem je tatú sledil, in ko je nekoliko Indijanov srečal, jih je vprašal, če so majhnega starega Evropejca vidili, ki ima kratko pušo, in za katerim majhen pes s kratkim repom teče. Odgovorili so, da so ga vidili, in so djali: Ali si tatú vidil, ko tak dobro veš kakošen je? On pa je rekel: Nisim ga vidil, pa iz tega vem, da je majhen človek, ker je mogel debel kamen podstaviti in nanj stopiti, če je hotel meso doseči. Da je Evropejec, se vidi iz njegovih stopinj, ker niso tako lepo v versti, kakor stopinje Indijanov. Da je star, se tudi iz njegovega sledu pozna, ker njegove stopinje, ki se po listju in po blatu poznajo, niso široko narazen, ampak je ozko stopal, kakor je starim ljudem navadno. Da je imel kratko pušo, se pozna na deblu tistega drevesa, h kateremu jo je bil prislonil. Da je njegov pes majhen, se vidi iz pasjih stopinj po blatu, in da ima kratek rep, se pozna na pesku, kjer je pes sedel, kadar je njegov gospodar meso kradel. — Indijani so mu še enkrat poterdili, da so vse te reči res take, kakor jih je povedal. Kmalu potem je tatú došel, in mu je ukradeno meso vzel.

Morebiti da Indijani zato vse reči tako dobro vidijo, ker so od mladega skoraj zmiraj v gojzdih, kjer divje živali zalezujejo in lové, in toraj zmirej okoli sebe gledajo, da bi kako zvér ali pa sled kake zveri zagledali. Oni so grozno navajeni, vsako nar manjši sled kake zveri ali kakega človeka najti. Po listju, po nar manjši travi, po terdej zemlji, in še clo po kamenji najdejo sledi, in iz samih stopinj že spoznajo, ktereга rodú

Indijani so po tistem potu hodili, kjer se stopinje vidijo, in koliko je bilo mož ali žen ali otrok. To se sicer Evropejcom neverjetno zdi, pa je vendar res.

Indijani sicer niso prav močni, pa so vendar grozno urni in nagli, in zamorejo na svojih potih veliko težav preterpeti, od katerih bi mogel skoraj vsak Evropejec obnemagati in opešati. Tudi so v tem prav prebrisani, da v nar večih in v nar bolj temnih gojzdih vselej vedó, proti kateremu kraju je prav iti. Več ko sto milj deleč lahko po gojzdu zmirej naravnost od enega kraja do drugega gredó, da nič ne zaidejo. Kadar solnce sije, se po njem ravnajo, kadar pa solca ne vidijo, spoznajo iz mladik nekterih dreves, ktere so vselej bolj proti poldanski strani obrnjene, kam jim je iti. Še clo ponočni čas, kadar nobene zvezde ne vidijo, poznajo, ktera je polnočna stran, ker proti polnočni strani na deblih dreves vselej raji mah raste, kakor na drugih straneh debla.

Večkrat gredó po sedem dni deleč skozi gojzd, in nimajo drugega oblačila, kakor slabe odeje, s katerimi se ponoči odevajo; in tudi ne drugega živeža, kakor nekoliko pečene turšice, ki si jo pred zato pripravijo. Vsega tega so že od mladosti navajeni, ker so skoraj zmiraj v gojzdih, kjer divje živali lové in streljajo.

Oni tudi lahko grozno hitro tečejo in se pri tečenji dolgo ne upehajo. Večkrat se je že zgodilo, da je kateri Indijan 80 ali pa še clo 100 anglikanskih *) milj deleč v enem dnevu tekél, in drugi dan ravno tako hitro, in ravno po tistem potu zopet nazaj prišel. Tako, postavim, je bilo nekemu Indijanu pismo dano, da ga je generalu Aktinsonu 100 milj ali 34 ur deleč nesel, in je ravno v enem dnevu in eni noči do generala prišel. —

Poglavitne napčnosti Indijanov so: lenoba, neskerbljivost za prihodnje čase, maševanjljivost, potuha, nagujenje k pijanosti, in pri nekterih rodovih neusmiljenje, ne le samo proti sovražnikom, ampak še clo proti

*) Anglikanske mile so krajše od naših, tako, da je tri anglikanske milje deleč, toliko, kakor eno uro hoda.

domačim ljudem in proti žlahti. Nasproti pa se tudi skoraj od vsih Indijanov zamore reči, da so prijazni s ptujimi ljudmi, in da jih radi pod streho jemljejo. — Če popotnik, naj bo Indijan ali Evropejec, v njih hišo pride, precej skerbé, da kaj jesti dobi. Če prav sami stradajo, vender od tega, kar imajo, radi popotniku nekoliko podelé.

V hišo nekega Kanadjana je bil dolgega pota utrujen Indijan prišel, in je prosil kozarec ola, da bi svojo žejo ugasil. Kanadjan jel rekel: Za divjaka nimam ola. — Pa mi vsaj kozarec merzle vode prinesite, je potem Indijan rekel. — Kanadjan pa je odgovoril: Le sam po-njo pojdi. — Indijan se je čudil, da so Evropejci tako nepostrežljivi, in je hitro domu šel. — Kmalo potem je šel ravno tisti Kanadjan v gojzd zverino streljat, pa je tako zašel, da ni več vedel, proti kateremu kraju mu je iti, da domu pride. Po dolgem tavanji po gojzdu je proti večeru vender do Indijanske bajte prišel. Ta bajta je bila ravno tistega Indijana, do kterega je tako terdoserčen bil, — pa ni vedil. Vesel je v hišico šel, in Indijan, ga precej spoznavši, ga je povabil pri njem čez noč ostati. Kanadjan bi bil rad še tisti večer domu prišel, in je Indijana prosil, da bi mu pot pokazal. Ta pa mu je rekel, da ima še deleč do svojega doma, da pred nočjo bi ne mogel domu priti, ponoči pa bi zopet v gojzdu zašel. Tudi mu je obljubil, da ga hoče drugi dan clo do doma spremiti. Kanadjan je tedaj ostal, in Indijan mu je stregel, kar nar bolj je mogel. Drugi dan ga je proti domu spremljeval. Ko sta že blizo Kanadjanove hiše bila, je Indijan postal, in se je dal spoznati. Kanadjan se je zlo ustrašil, dobro vedoč, kako skrite jeze so Indijani. Indijan pa, kteri v tej reči ni bil svojim rojakom enak, je rekel: „Ne boj se, tovarš! Pojdi v miru in uči se od divjakov postrežljivosti. —

Hišice Indijanov imajo še zmiraj takošno podobo, kakoršno so takrat imele, ko so Evropejci k njim prišli.

Popisi nekdanjih Angličanov od Indijanskih hišic so še tudi njih sedajnim hišicam popolnoma primerjeni. Samo v tem je razloček, da si tisti Indijani, ki so že h kersanski veri spreobrnjeni, ravno take hišice delajo, kakoršne imajo Evropejci, ki so v deželah Indijanov vseljeni. Malikovavski Indijani pa imajo še zdaj, kakor v poprejšnih časih, prav slabe in majhne bajtice. Ti namreč več dolgih in tankih protov ali prekel v okrogleji v zemljo zasedé, njih veršičke v sredo pripognejo in vkup zvežejo, in potem te bajte ali hišice z velikimi brezovimi skorjami, ali pa s štorijami, in včasi še clo z volovskimi kožami pokrijejo, in ravno te reči tudi na straneh po preklah privežejo. Pri verhu pusté okroglo luknjo, da nekoliko svitlobe v hišo pride, in pa da more dim iz nje iti. Na strani pa pusté drugo luknjo, da skoz njo v hišico in iz hišice hodijo. V sredi hiše vedno ogenj gori, okrog kterega Indijani na štorijah ali pa na drevesnih skorijah sedé ali ležé, in tabak pijejo. V takih slabih bajtah se tako kadí, da zavolj dima komaj eden drugega vidijo.

Že pred prihodom Evropejcov so nekteri Indijani nekoliko zemljo obdelovali. Tako so Evropejci, postavim, pri njih več turšice najdlí, katero so si Indijani pridelali. Vender zunej turšice, krompirja in buč niso skoraj nobene druge reči sejali, in le prav v malokterih krajih se je nekoliko graha ali boba na njih njivah najdló, nikjer pa nič pšenice, reži, ječmena ali drugega žita ne. In vse to je še zdaj ravno tako.

Nimajo drugega poljskega orodja, kakor matike, s kterimi zemljo prekopljejo in zrahljajo, ter majhne jamice po njej naredé, v ktere turšico ali pa krompir sadé.

Razun lova in ribštva si tudi z napravljanjem sladkora (cukra) iz soka ali iz mezge sladkornega javorja svoj živež pridobivajo. Po dva mesca so v gojzdih pri tem opravilu, in se takrat skoraj od drugega ne živé, kakor od sladkora in sladkornice ali sirupa. Posebno

otroci takrat za nič drugega ne marajo. Po moji misli bi Evropejcom ne bilo mogoče se samo s tem sladkorom le dva ali tri mesce pri življenji ohraniti, ker skoraj vsak Evropejec, kadar kaj več takega sladkora sné, nekako zgaga v želodcu občuti, ter ima grenka in suha usta. Res morajo tisti od mladega tega sladkora navajeni biti, ki se več časa samo ob njem živé. V kavi in v čaju (Thee) se pa ta javorjev sladkor od drugega sladkora nič ne razloči, in Evropejci (namreč Evropejski vseljenci ali kolonisti) ga radi kupujejo. Ker Indijani veliko več sladkora naredé, kakor jim ga je tista dva mesca, ko ga delajo, za živež treba, ga potem kupčevavcom prodajajo, kateri jim družih reči, namreč plaht, oblačil, pušk, i. t. d. za - nj dajejo. Toraj je gojzdni sladkor velika pomoč Indijanom.

Otava-Indijani, ki so nar bolj delavni, si tudi nar več sladkora naredé. Nekatere Indijanske družine si ga včasi v enem letu po 20 centov napravijo. Očipve-Indijani so tudi pridni pri napravljanju sladkora, če dalje pa kdo proti polnočni strani gré, manj sladkora pri Indijanih najde, nekoliko zato, ker v tistih krajih ni povsod sladkornih javorov, nekoliko pa zato, ker so leni in ga nočejo delati.

V nar več krajih delajo oni sladkor mesca sušca in malega travna. V enih krajih bolj proti poldanski strani se pa čas za to delo že 10. ali 14. svečana začne, in tudi že v sredi malega travna mine. Vsak Indijan si izvoli kraj, kjer hoče sladkor delati, kjer je namreč veliko sladkornih javorov blizo vkupaj, in si v sredi lopo ali hišo naredi, ktera je 20 čevljev dolga in 14 čevljev široka. Na verhu je vsa hišica votla, da dim iz nje gré, ker mora v sredi skoraj po vsi dolgosti hišice ogenj goreti. Na vsakem koncu hišice so vrata, in na straneh imajo Indijani vse svoje reči spravljene, ker taka hišica je tudi njih stanovališče.

Kadar je hišica narejena si druge reči pripravijo. Naj na pervo si derv nasekajo, katerih grozno veliko

potrebujejo; potem si iz brezove skorje posode naredé, v ktere mezgo sladkornih javorov stréžejo; zadnjič naredé zarezé v debla teh javorov, in v nje tanke podolgaste terske ali deskice potaknejo, po katerih mezga v podstavljené posode teče. V manjša drevesa naredé le po eno, v večja pa po 3 ali 4 zarezé, in ko se spomladi zamlja otaja, začne mezga sladkornih javorov teči. Včasile kaplja, včasile pa curkoma tače. Navadno teče le podnevi, malokdaj ponoči. Nar raji teče takrat, kadar ponoči zemlja nekoliko zmerzne, podnevi pa zopet solnce sije. Če je več dni in noči zmiraj toplo vreme, neha sladkorna mezga teči, če bolj hladne noči pridejo, pa spet začne.

Kadar se polne posode mezge natečejo, jo izlijejo v velika korita, in jo potem v velikih kotlih, katerih včasile po 12, 15 ali 20 na enkrat nad ognjem visi, tako dolgo kuhajo, da se zagosti. Tako gosto in rujavo sladkornico (ki se ji tudi sirup pravi) izlijejo potem iz več kotlov v enega samega, in jo še tako dolgo kuhajo, da se skoraj popolnoma sterdi. Po tem jo kakor žgance, z velikimi lesenimi žlicami v leseno skledo devajo, in v skledah tako dolgo mešajo, da se shladi in razdrobi. Taki Indijanski sladkor je tedaj belkasti moki podoben, kterega potem v velike iz brezove skorje narejene škatle natlačijo (po 60, 80 ali 100 funtov v eno škatlo), in pokrove na škatle našijejo.

Sladkorna mezga je čista, kakor studenčna voda, in je prijetna za pijačo, pa če več je kdo popije, bolj žejin je.

Proti koncu malega travna mezga sladkornih javorov popolnoma neha teči, in Indijani iz gojzdov nazaj pridejo.

Preden so Evropejci v Ameriko prišli, niso še znali Indijani nobene reči iz železa narediti. Vse svoje orodje in orožje so si le iz terdih kamnov alipa iz zob in kož mnogih žival narejali.

Njih sekire so bili podolgasti kamni, ki so bili na

enem koncu ojštro zbrušeni, na drugem pa med dvě platišči ali poleni privezani. Brusili so jih na terdih brusivnih kamnih, kakoršnih je v polnočni Ameriki povsod veliko. S takimi sekirami sicer niso mogli dreves sekati, vendar so pa lahko suha debla podertih dreves z njimi klali. V enih krajih deleč proti polnoči, kamor malokdaj Evropejci pridejo, imajo Indijani še zdaj take sekire.

Tudi njih noži, njih pušice in sulice so bile iz kamnov.

Indijani so delali mnoge hišne posode, loke, pušice, smuče (to je karpe ali snežne čevlje), sani in še clo čolne s takimi kamnenimi noži in sekirami, ktere reči res niso bile gladko in lepo narejene, pa je še čudno, da so jih mogli tako narediti.

Čolni nekdanjih Indijanov so bili velika izvotljena drevesna debla, in so bili navadno po 20 ali 30 čevljev dolgi, in po 3 čevlje široki. Težko je bilo take čolne s kamnenimi sekirami delati. Ker velikega drevesa s takimi sekirami ni bilo moč posekati, so ga spodej nad koreninami tako dolgo žgali, in oglje s sekirami odbijali, da je moglo pasti. Ognja pa Indijani takrat niso znali drugač delati, kakor s tem, da so kos terdega lesa pa kosu mehkega lesa tako hitro dergnili, da sta se oba vžgala. Še zdaj nekteri Indijani tako ogenj delajo, in ga znajo prav hitro narediti. Kadar je bilo drevo na tleh, so toliki kos debla odžgali, kolikor je mogel čoln dolg biti, in so ga potem zopet z ognjem in s sekiro izdoblili. Da je mogel tak čoln prav tompast biti, se lahko vé; vendar pa je bil dober. Indijani so se včasih v takih čolnih deleč vozili, in so z njimi po ribe hodili. Za ribji lov so imeli nar majnše čolne.

Zdajni Indijani, posebno tisti, ki pri velikih jezerih prebivajo, in vse potrebno železno orodje imajo, delajo take čolne, da se jim mora vsak ptujec začuditi, kadar jih pervikrat zagleda. Ti čolni so iz velikih in terdnih brezovih skorij ali kož, ktere Indijani s prav terdnimi

koreninami nekakega germa vkup sošijejo, in šive s smolo prevlečejo, da voda skozi ne more. Zgornji kraj ali rob čolna je iz dveh močnih jelovih drogov ali štang, h katerema so brezove skorje terdno pošite. Znotraj je čoln s tankimi deščicami ali obodi prekrit, verh kterih je veliko širokih locnjev ali obročev našitih ali privezanih, da se brezove skorje ne prederejo, kadar človek va-nj stopi. *)

Taki čolni so za Indijane prav dobri. Ko se namreč Indijani v sredi polnočne Amerike po potokih vozijo, jim je večkrat treba čolne prenesti. Kadarkoli v take kraje potoka pridejo, da se zavolj skalovja ali drugih zadržkov ne morejo več v čolnih peljati, morajo vselej čolne in vse svoje reči ali pri ravno tistem potoku v boljši kraj, ali pa še clo v kak drug potok po suhem prenesti, da se zamorejo, dalje peljati. Če to delajo, se v nekterih krajih lahko več ko 1000 milj deleč v čolnih peljajo, samo da morajo včasi po pol ure deleč peš iti, in vse svoje reči saboj nesti. Toraj so njih čolni za tako vožnjo prav dobri, ker so tako lahki, da dva človeka veliki čoln, ki je 30 čevljev dolg in 5 čevljev širok, lahko neseta. Majhen Indijansk čolniček pa en sam človek nesti zamore.

Dalje zamorejo taki čolni večje teže nesti, kakor debeli leseni čolni nekdanjih Indijanov. Velik čoln iz brezovih skorij zamore 40 ali 50 centov z ljudmi vred nesti. Kadar hočejo Indijani čoln močno nadeti, denejo 15 ali 20 dolgih drogov ali rant na dno čolna, da teža ne tiši samo na enem kraji.

Zadnjič zamorejo tudi Indijani take lahke čolne veliko lažje voziti, kakor težke lesene čolne. V večih čolnih imajo Indijani majhno jadreno drevó (ali majhno jamboro), in jadro, ki je 15 čevljev široko, s kterega pomočjo pri dobrem vetru vsak dan 50 ali 60 milj deleč

*) Majhen tak čolniček, ki ga je neki Indijan iz rodu Očipvejev naredil, je zdaj v Ljubljanskem muzeji, kjer ste tudi dve smuči (ali dva sněžna čevlja) in nektere druge Indijanske reči shranjene?

pridejo. Tudi so ti čolni bolj varni ob času viharja, kakor leseni. Desiravno so viharji na velikem Mihigan-skem jezeru, in še na večjem Gorenjem jezeru kaj zlo navadnega, se vender v čolnu iz brezovih skorij ni treba nobene nevarnosti bati, če le voznjaki dobro voziti, in čoln prav obračati znajo, v čemur so Indijani grozno prebrisani.

Kadar Indijani s svojimi čolni blizo kraja pridejo, se močno varujejo, da s čolni v kateri kamen ne zadenejo. Če je breg skalovnat, se nekoliko od brega ustavijo, skočijo v vodo, in reči iz čolna na suho nosijo, da tako čolna prav tik h kraju ne potegnejo. Če so v njih čolnih Evropejci, kateri se nočejo radi zmočiti, jih tudi na ramah na suho prenesejo. Kadar je čoln izpraznjen, ga primejo, in iz vode vzdignejo, ter ga prav počasi in na lahko na suho postavijo.

Če s takim čolnom neprevidoma v kako skalo zadenejo, se brezova skorja predere, in voda začne v čoln teči. Takrat se morajo naglo h kraju peljati in čoln izprazniti. Potem ogenj zakurijo, poškodovani kraj čolna posušé, našišejo kos brezove skorje na-nj (kakor se na raztergano oblačilo zaplata našiše), zasmolé šiv, in se dalje peljejo. Indijani imajo zatoraj zmirej nekoliko brezovih skorij ali kož in nekoliko smole v svojih čolnih.

Siu-Indijani, in sploh Indijani tistih krajev, kjer je veliko bivolov (ali divjih kodrastih volov), delajo svoje čolne iz bivolskih kož. Ti čolni se ravno tako delajo, kakor čolni iz brezovih kož, pa so boljši in terdnejši, ker se tako radi ne prederejo.

Druga prav dobra in koristna reč, ki si jo Indijani polnočne Amerike sami narejajo, so smučí, karpe ali snežni čevlji, brez katerih bi (posebno dalje na polnočni strani, kjer večkrat, po 6 ali 8 čevljev debel sneg zapade) ne mogli svojega živeža iskati, ker bi ne mogli zveri zalazovati in pobijati, nasproti pa po smučéh tako lahko in tako hitro hodijo, kadar je sneg 8 čevljev de-

bel, kakor da bi še do kolén ne bil. Če se sneg le nekoliko vleže, se noge komaj po dva palca (ali po dve coli) vderajo, in še clo po rahlem snegu, v kterega bi se človek brez smuč do dna ali do tal vdreti mogel, se taki, ki ima karpe ali smučí, ne vdera veliko čez tri palce.

Indijani po smučéh prav hitro hodijo. Jaz sam sim take vidil, ki so po 50 milj deleč en sam dan prišli. Vender pa mora, kdor hoče po smučéh hitro hoditi, tega od mladega navajen biti. Kdor ni navajen, hodi težko, in se zlo utruđi.

Smučí ali karpe so podolgasti (volovskim kambam podobni) obroči, kteri so po 4 čevlje dolgi, in po enem čevlju široki, ter v sredi s sernjimi kitami, ali pa z jermení iz sernjih koč prepleteni. Čez vsak tak obroč ste v sredi dve močni sponki (špangi) ali dva klina nabita, ktera se z jermení k nogi privežeta, in sicer tako, da se peta lahko vzdiguje, in da se tak snežin čevelj le s persti noge premika. Take smučí so lahke, in ne nabirajo snega na-se, ker sneg sam skoz pada, kar bise ne moglo zgoditi, ko bi ne bile prepletene, ampak iz celih plohov.

Še druga Indijanom koristna reč, ktero sami narejajo, so pasje saní. Te saní so iz tanke 7 čevljev dolge in en čevlj široke deske ali dilje, ktera je spredaj kviško zakrivljena, in v kteri je na vsaki strani nekoliko kratkih ročic ali klinov potaknjenih, da reči, ki se na saní naložé, doli ne padajo. Take ozke saní so v tej deželi prav dobre, kjer je treba zmirej po gojzdih hoditi, in ni nobenega širokega pota ali gazi.

K takim saném vpregajo Indijani navadno pse, včasí jih pa tudi sami vlečejo. Začudil sim se, ko sim vidil, kako velike teže psi lahko vlečejo. Večkrat sta dva odraščena človeka na sanéh, in le dva odraščena psá pred njima vprežena, pa vender prav hitro tečeta.

Tudi Kanadjani, ki s kožami kupčujejo, imajo take pasje saní. Dva močna in dobro izučena psá peljeta enega človeka in nekoliko koč vsak dan po 45 ali

50 milj deleč, in se 6 ali 7 dni ne utrudita, da bi móгла kaj več časa počivati. Od tega sim se sam pred malo časom prepričal; ker mi je nekdo v saneh, ki sta jih dva psà vlekla, 180 milj deleč list prinesel; in se na tem potu ni več kakor 4 dni mudil. Njegova psà sta bila še tako malo upehana, da se je z njima lahko precej drugi dan nazaj peljal.

Tukaj v polnočni Ameriki je veliko sedlonov (ali severnih jelenov); in če dalje kdo proti polnočni strani gré, več jih najde. Vender pa Indijani nimajo tako velikega prida ali koristi od teh žival, kakor Lapovci (Laplandjani). Ali tega je samo lenoba Indijanov kriva, ker jim ni neznan, kako dobri so sedloni za vožnjo sani, in za več drugih reči; in tudi vedó, da jih druga ljudstva za vse to rabijo. —

Ni ga ljudstva na svetu, katero bi prav nobene vére ne imelo. Indijani polnočne Amerike imajo tudi svojo véro, ktera pa vender ni pri vsih rodovih popolnoma enaka. Vsi sicer verujejo v nar vikše bitje, kteremu Velki Duh ali Gospod življenja pravijo; pa v drugih verskih naukih, in v šegah in opraviilih vére se razločijo.

Njih izročila od stvarjenja sveta, od vesoljnega potopa, in od nekterih drugih prigodb, so ravno tako mnoga kakor mnoge so bile misli njih staršev, ki so jih tako popačili.

Indijani Delavarskega rodú, katerih je veliko, mislijo in verujejo, da so nekđaj pod zemljo živeli, in da so še le potem po neki srečni prigodbi na verh zemlje prišli. Pravijo namreč, da je eden iz njih rodú zgorej nad seboj luknjo v zemlji zagledal. Skozi tisto luknjo je začel kviško plezati, in je srečno verh zemlje prišel, Začudil se je; ko je lepo deželo zagledal, katero je najdel; še bolj se je pa začudil, ko je mnoge živali na zemlji zagledal. Sprehajal se je po zemlji, in jo je ogledoval. Tudi je bil tako srečen, da je lepo serno najdel, katero je bil volk vjel in skorej umoril. Vzel je

tedej serno in jo je pod zemljo nesel. Njegovi sosodje so se okoli njega zbrali, in on jim je vse čudeže pravil, ki jih je verh zemlje vidil. Ko so to slišali, in ko so serno pokusili, ktera se jim je prav dobra zdela, so sklenili svoje temno prebivališče zapustiti, in verh zemlje iti, ter živali, ki na zemlji živé, pobijati in loviti.

Indijani drugega majhnega rodú v deželi Misuri tudi mislijo, da so naj pervo pod zemljo živeli, in da je nekđaj prav lepa vinska terta, ktero so bili njih predstarši posadili, tako visoko zrastla, da je segla do široke luknje na stropu njih stanovališča, do ktere popred nihče ni mogel priti. Serčen mladeneč je tedaj po tisti terti do luknje plezal, je šel skoz ljuknjo in je prišel verh zemlje. S čudenjem je pregledoval lepoto zemlje, svetlobo solnca, in čede bivolv, ki jih je okrog sebe na zemlji vidil. Tudi je enega bivola umoril, in kos njegovega mesa saboj vzel. Šel je zdaj v svoje stanovališče nazaj, in je povedal drugim ljudem, kako lepa in rodovitna je zemlja, in kako veliko zveri je na njej. Njegovi rojaki so precej sklenili skoz tisto luknjo na zemljo iti, in veliko jih je res skoz-njo prišlo. Ali po nesreči je tudi prav životna oséba k tisti terti prišla, in je začela po njej plezati, da bi bila verh zemlje prišla. Zavaljo teže se je pa terta prelomila in poderla. Potem tedaj ni mogel noben človek več spod zemlje priti, in kar jih je takrat v svojih podzemeljskih hišah ostalo, še zdaj tam živé.

Povest od vesoljnega potopa se je pri vsih Indijanih ohranila, pa v tako mnogih podobah, da se komaj spozna.

Nekteri Indijani pravijo, da po treh rodovih pervih človekov je tako velika povodenj čez zemljo prišla, da so bili vsi ljudje pokončani, in da po povodnji so bile nektere živali, (ki so tudi v vodi lahko živele), v ljudi spremenjene, zato da se je človeški rod ohranil.

Drugi Indijani učé, da je bilo nekemu imenitnemu Indijanu v spanju od Velikega Duha povedano, da bo velika povodenj čez zemljo prišla. Ta mož ki je bil prav

moder in previden, si je precej velik čoln iz drevesnih debel naredil, je šel va-nj, in je tudi veliko žival saboj vzal, preden je voda po vsi zemlji nastopila. V tem čolnu se je več mescov po vodi vozil, tako dolgo, da je začel obupovati, in da so že tudi živali, ktere so takrat govoriti znale, glasno zoper njega godernjati začele. Zadnjič je vstvaril Velki Duh novo zemljo, in mož je s svojimi živalmi do nove zemlje s čolnom prišel, in je šel z njimi na suho. Ker so pa živali zmirej zoper moža godernjale, in so se že hotle pod vodstvom nekega medmeda zoper njega spuntati, so zgubile dar govorjenja, in so bile v tak stan djane, v kakoršnem so še zmiraj.

Skoraj vsi Indijani polnočne Amerike verujejo neumerjočnost duše, vender pa nimajo vsi enakih misel od stanu duše po smerti telesa. Eni mislijo, da po smerti človeka njegova duša še dolgo časa na zemlji v družbi njegove rodovine ostane, in sicer tako, da je nihče ne vidi, ona pa vse vidi in sliši, in tudi svojim dobrotnikom in znancom v potrebah pomaga. Čez nekoliko časa pa mora na daljno pot iti, v deželo duhov proti sončnemu vzhodu. Na tem potu se več mescov mudi, in ima veliko težav preterpeti. Večkrat mora po ozki bervi čez široke in dereče potoke iti, in je zmirej v nevarnosti, od divjih psov, ali pa od družih hudih zveri raztergana biti. Ker Indijani mislijo, da duše na tem potu ravno tako jedi in pijače potrebujejo, kakor živi ljudje na zemlji, preskerbé tiste, ki so jim v rodu, z vsimi takimi rečmi, kakoršne imajo sami navado saboj na daljni pot jemati. Torej nekoliko živeža, eno orožje, eno kresilo, eno lulo *) in nekoliko tabaka k vsakemu merliču v grob denejo. To delajo vsi malikovavski Indijani, in nekteri k tem rečem še tudi steklenico žganega vina pridenejo. —

Indijani imajo vero, da bodo tudi živali v srečno deželo unega sveta prišle, in sicer ne zavoljo sebe,

*) Fajfo ali dimko.

temuč da se bodo zveličani z lovom in pobijanem žival veselili. Mislijo namreč, da bodo zveličani v tako deželo prišli, kjer ni nikdar ne premerzlo, ne pregorko, kjer trava zmiraj lepo zelena ostane, in rože nikoli ne uvenejo. Zraven prijetnih trat in travnikov so nar lepši gojzdi polni zveri, in nar čistejša jezera, polna dobrih in velikih rib. In zato bodo zveličani nar večje veselje imeli, vedno zverino pobijati in ribe loviti, ker ne bodo nobene nar manjše težave pri tem opravilu občutili.

Če hoče duša v to deželo priti, mora čez neizrečeno globok brezin po ozki bervi iti. Pravični gredo lahko brez omahovanja po tej bervi, in pridejo v deželo zveličanih. Hudobni pa, kakor so, postavim, ubijavci, tatje, strahovitneži, i. t. d. nesejo težo svojih pregreh saboj. Ta teža jih tlači, in jih tako semtertje nagiba, da se ne morejo več na bervi ohraniti, temuč v strašno globočino padejo, kjer so za vselej nesrečni.

Nekteri pa mislijo, da pod bervjo, po kateri morajo duše iti, je globoka mertvaška voda. Pravični srečno čez vodo pridejo; hudobni pa v vodo padejo in se v njej do vrata potopé, ter večno v tem stanu ostanejo. Vidijo deželo zveličanih, in vse njih kratkočasnosti in prijetnosti, pa ne morejo iz vode iti, in se ž njimi veseliti.

Zopet drugi imajo véro, da se morajo duše v votlem deblu čez dereč potok prepeljati. Pravični, ki jih nobena teža hudobij ne tlači, na drugi strani hitro iz čolnička na suho v deželo veselja skočijo. Hudobni pa, ki nosijo težo pregreh, ne morejo deleč skočiti, in ker se čolnič precej nazaj pomakne, padejo v vodo, in se spremené v gerde žabe, v katerem stanu morajo vekomaj ostati.

4.

Po hudi tovaršii rada glava boli.

(Pripovést, spisal M. Valjavec.)

V nedeljo popoldne po keršanskem nauku je bilo. Jernej in Mina sta sedela na klopi pred hišo. Nju otroka,

Tinček, čverst fantek, in Ančika, njegova sestrica, sta sedela v sredi.

Pogovarjali so se, kar so gospod duhoven popoldne per nauku učili, namreč od usmiljenja do ubozih. — Zdaj je Mina kaj povedala, Jernej je zdaj kaj razlagal in priporočeval sinčiku in hčerki; ta dva sta ga pa voljno in na tanjko poslušala. Kar nista prav ali popolnoma umela, sta prosila, jima še enkrat razložiti.

Med tacimi pogovori je zlato solnce za gore šlo, in verh gorá tudi zadnji žark zlate luči ugasnil.

Le tamneje in tamneje je prihajalo. Že se je ravnala ta pobožna družinica klop zapustiti in v hišo se podati, kar pride doli po stezi hromast (kruljev) človek po bergljah.

„O revež! kako mora pač težko biti, drugači hoditi ne moči, ko na berglje se opiraje!“ je zdihnila Ančika, ko je ugledala hromaka. Révež je, tudi Tinček reče, revež in usmiljenja vrédin.“

Timčasi se približa siromak in milo prosi, da bi se mu božji dar podelil v imenu svetih pet kervavih ran Kristusovih.

„Mati, ljuba mati! — je zaprosila zdaj Ančika, ter vperla svoje nedolžne oči v materne — revež je, smilí se mi, naj mu dam nekaj denarca, ki ste mi ga za štruco zdajali. Ni ga mi tako zlo treba, temu bi pa utegnil prav priti, ker je révež, in si ne more sam zadosti prislужiti.“ Mati pa so rekli: „Ali pa véš, ljubka moja! da dar tudi v dobre roke pride? Gospod fajmošter so djali, da ni prav vsacemu podeliti, ker nekteri berači le zato berejo, ker se jim delati tóži, in da je torej celo greh, takim lenuhom v bogajmé dajati, ker jih po tem takem le v lenobi podperamo.

„Mamka, mamka! ta ni potepúh, vidi se mu na obrazu, da ni — reče spet Ančika — torej naj mu dam, naj; kaj ne, mati, da ne branite?“ Mati pa veselo objame hčerko, ter ji dovoli v prošnjo. Ančika pa urno vstane in teče v hišo. Ravno tako tudi Tinček. Kmalo

prideta nazaj. Vsak svojo hranilnico prineseta in dasta revežu polovico prihranjenega denarja, ktereга so jima zavoljo pridnosti vsako nedeljo za štruco oče ali mati dajali. Jernej in Mina sta mu tudi vsak nekaj pomolila.

„Bog vam poverni jezerokrat, dobri ljudje! se je zdaj zahvalil siromak, in solze veselja so mu prišle v oči, da je najdel ljudi tako blazega, tako vsmiljenega serca. Ni se mu bilo moč od te pobožne družine ločiti. Obernil se je še k Ančiki in Tinčku rekoč: Vama, dobra otroka! ako bosta tudi prihodnje tako pobožna, kakor zdaj, bo dal Bog, ki je sama pravica, dolga leta, veselih in srečnih srečnih dni.“ Ko je zahvalo sklenil, je prosil Jerneja in Mino, da bi mu ne odrekla, nocoj pod nju streho prenočiti, ker se je že noč storila, in dalje hoditi v tãmi je težavno hrómemu človeku.

Dovolita in rečeta mu v hišo iti, kamor so se vsi podali. „Vem, da ste lačni, reče Jernej, ko je Mina večerjo prinesla; nimam veliko družine, in kjer se štirje pri mizi nasitijo, se lahko včasih tudi péti.“ In djal je siromaku za mizo se pomakniti. Predin so se usedli, je molil Tinček naprej, drugi so pa narekvali. Raznih reči so se menili med jedjo. Ko so povečerjali, je Ančika molila. Tako je bil Jernej vredil, da je Tinček vselej pred jedjo, Ančika pa po jedi molila.

Po večerji je Jernej med drugim vprašal revnega človeka, zakaj da je hrom. Ta pa je odgovoril: „Nisim še svoje prigodbe nikomur povedal; vam pa jo razodenem, ker ste mi toliko dobri, in ker bi vtegnila biti sinčiku in hčerki v podúk, se hudobnih tovaršev, malopridne družine, kolikor je moč, ogibatí. In jel je pripovedovati takole:

„Miha mi je imé. Sin sim pobožnih in še precej premožnih staršev, ki so na Gorenskem živeli. Brata so ranjki oče — Bog jim daj nebesa! — za dom odločili, mene so pa v šolo dali. Začetne tri šole sim bil vselej eden prvih. Ker mi je úk od rok šel, so me dali po dobro izdelanih začetnih šolah v Ljubljano. V

dvajnajstem letu sim nastopil prvo latinsko, in sim berž vse svoje součence prekosil. Tako tudi v drugem letu. Vsi učeniški so bili z menój popolnoma zadovoljni. V tretji šoli prvega pol leta so mi oče umerli. Še mi doné po ušesih beséde, ki so mi jih na smertni postelji govorili. O ko bi jih bil pač ubogal! Djali so — naj povem, da slišita sinček in hčérka — djali so: „Ljubi moj sin: vselej si me še ubogal, vém, da tudi mojih slednjih besed, ki jih v tvoj prihodnji prid, v tvojo večno srečo govorim, ne boš preslišal. Nič novega ti ne bom povedal. Kar sim ti že večkrat priporočeval, bom še enkrat ponovil. Bog naj ti bo vedno v mislih, njega nikár nikoli ne pozabi, da tudi on tebe ne pozabi. Mater in učeniške rad, zvesto in vselej ubogaj. S hudobnimi tovarši se ne druží, v spridene družíne ne zahajaj, zakáj pregovor je: Po slabi tovaršii rada glava boli, in ta pregovor je gola resnica. Koliko jih je že slaba družina zapeljala, časno in večno pogubila, ni izreči. Torej, pri živem Bógu te zarotim, pri vsem, kar ti je ljubo in drago, pri tvoji lastni, časni in večni sreči, pri ljubezni do tvojega očeta, ki ga bo kmalo mertvaški pót obdajal, ogibaj se posebno hudobnih tovaršev. Glej, da ohraniš nedolžno serce, zmiraj rad móli, in srečen boš.“ Tako so govorili in kmalo potem so v miru zaspali, vekomaj zaspali.“

„Zdaj sim bil še bolj pridni ko popred, in ojstreje sim se prijél učenja. Ali to ni bilo dolgo časa. Druzega pol leta sim bil sicer še zmiram pridni Miha, ali prihodnje léto sim se ves preobernal. Trije iz ene šole smo vkup stanovali, jez in še dva druga, ki sta bila pa poredna, malopridna in urna vsake zvijače. Jez sim dozdej bil večidel le rad pri bukvah domá, tovarša pa sta se malokdaj učila. Okoli sta se klatila, in tudi mene skušala na svojo stran spraviti. Le prenaglo sim se jima dal zapeljati. Pregovorila sta me in v kratkem sim hodil z njima po prepovedanih potih. Kmalo sta me napravila, da sem v kerčme zahajal, skonca podnevi,

potém pa tudi po noči. Včasih sim se sicer spomnil očtovih beséd. Ali sčasoma sim jih pozabil, in še le, ko sim v nesrečo zabredel, so se mi spet v glavo vtisnile, da jih pozabil ne bom do konca svojih dni. Šolske reči sim jel v nemar pušati, pa ker sim imel glavo, mi je šlo tudi še vse po godu. Drugo leto sim se pa popolnoma spridel. Iz šole sim jel ostajati, v kerčmah sim vedno tičal, in poslednjič sta me tovarša še igrati navadila. Igre se jez koj nisim hotel poprijeti, ali tovarši so me zasmehovali, in zvediti, da ne znam igrati, so djali: Sram te bodi Miha! v peti šoli si že, in še tega ne umeš. V serce me je zbodlo, da so me tovarši zasmehovali, in pred ko sim mislil, sim znal igrati. Skonca mi je igra šla srečno od rok. Večidel sim dobival. Sčasoma sim jel pa tudi zgubovati; in up, zaigrano zopet priigrati, se ni dal pogasiti, ampak bolj in bolj se je vnémal. Denarje, ki so mi jih mati dajali, sim berž berž zapil in zaigral, in veliko veliko sim jih zapravil. Zraven sim še dolgove delal in mater sim vselej védil nalagati, da so jih plačali. Po kerčmah, sim se vsega slabega navzél. Bilo je v šesti šoli in zgodi se, da so nas med šolo pri igri zalezli. Neki oslédnik in skrivin tožnik nas je izdal, in iz šole so nas zapodili. Nič ni pomagalo, ne prošnje, ne jok, vse je bilo zastonj. Niso nas hotli nazáj. Mati pa, to zvediti, so se tako ustrašili, da jih je mertud zadel, in v kratkem so umerli.“ Tukaj se mu solze po licah vlijo, na glas je jókal, in čez nekaj časa je spet jel pripovedovati, kakor sledi:

„Ko sim smert matere zvédil, sim se milo zjokal, terdno sklenil, se poboljšati. Ali kako dolgo je to terpelo? Nič delj, da sim se zjokal. Spet sim bil stari, hudobni Miha, in še hudobniši, kakor do tistihmal. Od konca nisim vedil kaj početi. V šolo me niso več hotli, in doma ni bilo nič mojega. Zmislil sim si jo, in s tovarši, ki smo bili iz šole izgnani, sim šel na Gorensko v gore, in bili smo, o groza! razbojniki ali roparji. Jez sim bil njih starašina, uni so bili pa moji podložni. V

hosti po berlogih in v skalnih votlinah smo prebivali čez dan, po noči smo pa kradli in ropali. Toda to ni dolgo terpelo. Kmalo nas je bila gosposka zasledila. Pa tudi mi smo zvedili, da nas zalezovajo, toraj smo se o pravem času odtegnili. Pobegali smo jo čez mejo in šli na Koroško.

Tam smo se po berlogih dolgo časa od kraja do kraja semtertje vlačili in popotnike in posamezne hiše ropali. Ali vse na svetu se spremeni, vsega je enkrat konec. Nenadjama, so nas pri nekem ropanji vojaki zasačili. Ker smo se raji branili, kakor podali, so jeli streljati, in vsi moji tovarši so takrat revno poginili. Mene pa so živega vjeli, me oklenili, in v Celjovec gnali, kjer so me v težko železje in dolgo ječo obsodili. Meni pa je v ječi težko bilo, neizrečeno težko. Čez nekoliko tednov mi je bilo železje noge gerdo ožulilo, in leté mi tako otekle, da je jetniški zdravnik na mojo prošnjo ukazal, mi železje za tako dolgo z nog vzeti, dokler mi popolnoma ne ozdravijo. — Pa komej so bile na pol zdrave, me je želja do prostosti takó prevzela, da sim skočil skoz okno iz ječe. Ali tla, na ktere sim bil padel, so bile terde, in nogo sim si zlomil. Ker tedej nisim mogel ubežati, so me drugo jutro spét zaperli, in deset lét je bilo ravno véeraj, kar sim iz ječe. Noga se mi ni več zacelila. Za berglje sim mogel poskerbeti in še zdaj jih nosim. Treba bi mi jih ne bilo, ako bi bil očeta ubogal in se hudobnih tovaršev ogibal.“

Tako je sklenil siromak svoje besede. Ko sta Jernej in Mina svojima otrokoma iz tega nektere nauke dala, so pokleknili in molili navadne večerne molitve. Potem pa so se vlegli vsak na svoje mesto, in kmalo v miru pospali.

Drugi dan se je berač s solzami v očeh ločil od miloserčnih ljudi, in Jernej in Mina sta potem svoja otroka večkrat spomnila revnega siromaka, kar je obema prav hodilo, kakor se je sčasoma pokazalo. Tinček kateri je potem v šolo hodil, se je pridno učil in se ni dal to-

varšem zapeljati. Zdaj pa je vredin duhoven, in dobro se mu godi. Ančika pa si je izmed rojakov izbrala pridnega, pobožnega moža, in dobro se ji je godilo, dokler je živela. Zdaj pa vživa plačilo v nebesih, katero vse bogaboječe čaka.

5.

Slaniški lov po Norveškem primorju.

(Poslovenil po Müggetu Jožef Burger.)

Je ni skorej čudniše stvari, ko slanik, (Häring) po Rusovsko seljd, ktereга zgodovina v globočinah neizmerneга morja še ni tako na tanko preiskana, kakor bi kdo mislil. Med vsimi plemeni z merzlo kervjo in luskinasto kožo je, berž ko ne, slanika nar več po številu; kdo namreč bi mogel prešteti strašne trume, ki se jih vsako leto vzdigne iz morskih brezén, in prikaže na vsih primorjih séverne Evrope, ki jih na milijarde polové, na milijarde ropne ribe končájo, in jih vender še vedno v enaki, brezštevilni obilnosti prihaja! Čuditi se mora človek rednimu prihodu in odhodu slanikov. Na spomlad, ko se dersté, priplavajo na Norveško primorje ikrit se, in ko je to delo opravljeno, spet odidejo, pa po letu in jeseni jih pridere cele trope tudi tacih, ki nimajo mleka in iker, in taki se preselujejo ob vsih letnih časih v posameznih, nezmernih vlakih, zdaj sem iz Škocije, zdaj v vzhodnje morje, zdaj v Holanško primorje, zdaj v fjerne Tinskih okrajín, ali globoko doli v Norveško ali Šveško primorje, skoz Kategat in Sund; in ljudje vedó tako dobro njih prihod in odhod, da lahko vse poprej pripravijo jih sprejeti. Od kod da pridejo, in kamo da gredo, se vé, ne vedo, pa ribčem in kupcom je dosti: „so žé tù!“ in vse hití se njih prihod v dobiček obréni. Poglavitni lov je mesca svečna. Imenujejo pa spomladanji lov, da ta čas jih nar več, pa tudi nar večih in nar tolstejših nalové. Ribarji odrinejo proti koncu prosénca iz dóma na otoke, vzamejo bajte in loviša v najém, in prejmejo za svoj lov denárjev na

pósodo od kupecev ali tergovcev, kateri jim vse pri-skerbé, kar jim je koli potrebnega. Potlej se zberó v družine, si dajo odkazati loviša, kamor naj poméčejo svoje mreže, in zdaj pričakujejo slanikov v tropih, in se jim nepoterpljivi slehern dan naproti vozijo po morji, da bi ugledali zaželjeni lesk, kateri jim naznani bližanje njih plena.

Pa še preden ura bije, napovedujejo berzni in gro-zovitni stražniki prihod slanikov. Posamezni morski somi jo primahajo, in so z velikim veseljem sprejeti, ker je som gotov oznanovavec slanikov. Je ravno kakor posel, ki je povelje prejel, ljudem oznaniti, da naj se pripravijo jih napasti. S svojim puhanjem v strašni vodni pušavi, s svojimi čudovitnimi vodométi, ki se v zraku lepó iskrajo, jim pravi: „Pazite! ženemo vam jih, bodite pripravljeni in gotovi.“ Ko je som svoje sporočilo opravil, jo ubriše nazaj k svojim tovaršem, in jim pomaga prestrašene reveže berže goniti k primorju, kjer se, da bi ljutim preganjavcom na globokim ušli, med otoke in kléči stisnejo, toda na druge še močnejše sovražnike nalete, kjer tukaj ribarji z mrežami po njih sežejo. Ako je lov srečin, jih zajmejo toliko, da v sleherni zanki mreže riba tiči; včasi jih je cela stena, ki seže do dna, ladije navzgorej pritiska, in po več palcov iz vode privzdigne. Ko so jih polne ladije, vésaljajo ribarji jadro v Berge.

Tam pa se očém odpró spet novi opravki. Vozniki prepeljavajo slanike iz ladij domú v prostorne veže in na dvore. Tú sedi v sredi med sodi primerno število ljudi, ki z nožem v roki slanike iztrebljajo. Zvernejo kola na njih mestih, da so na pol med visokimi kupi slanikov zagrebeni, in jih jemljó v roke enega za drugim, mu gerlo prerežejo, iz njega prav umetno čéva in drob iztrebijo, ter take mečejo v pripravljene čebre ali kadí. In v tem delu so tako zurjeni, da vsak dan po veliko tisuč slanikov napravijo. Precej ko so jih čebri polni, jih drugi delavci peljejo na mesto, kjer jih vsáljajo, v

sode vkladajo, s slanino polivajo, in sodar zabije, in so potlej v shramih nastavljeni, gotovi in pripravljene za prodaj in izvažanje. Če pomislimo, da je bilo slanikov ob zadnjih dobrih časih samo iz Bergev vsako leto okoli tri sto tisuč sodov izvoženih, bomo pač lahko presodili, kako močna in živa je ta kupčija.

Posebna sreča je za ribarje, kadar se slaniki, pojeni od svojih sovražnikov, prav k morskemu bregu zaženó, in v zalive puhnejo. Kadar se to zgodi, zaliv, če se kjé more, naglo z velikimi mrežami zapró; tako so reveži, ki so vanj pritisnili, vsi zajeti, in prav zlagoma jih polové. Taki lov je velikokrat grozno bogat. So jih že osem do deset tisuč sodov iz enega zaliva zlekli, in ravno toliko se jih je s silno gnjéčo zadušilo. Brez dvoma sklenemo, da slanikov ob primorjih Norve-gije, Anglije, Holanda in ob vzhodnem morju vsako leto več ko tisuč milijonov nalové, in še kaj več pa jih razne zverí požró. Sušca pa se v celih kardelih v globoko morje spusté, in ob koncu tega mesca prejdejo večí del vsi.

Koliko je nevarnost, koliko truda in težav pri lovu slanikov, koliko grozovitnih nadlog in muk preterpé ljudje pri njem! In vonder jim je slanike loviti nekaka strast, ki ne morejo odjenjati od njé. Od domačega miru, od gibanja in šumenja žitnega klasja na polju, od sladke tihote življenja nič ne vedó. Klatiti se po gorah, voziti se po valovih morja, se jim zdi veliko prijetniše, ko stanovati v mestih, in sedeti pri polnih mizah.

6.

Zgodovina krompirja.

(Spisal Dr. Bleiweis.)

Kdo izmed nas ne pozná tistega sadú, ktereга je nebeški oče svetu podaril, da živi ljudi in živino, — ki se najde v mnogih oblikah na mizi bogatína, kakor v oblicah na mizi siromaka, — ki je že od marsiktere de-želé dragíno in lakoto odgnal, ko je slaba letina druge

sadeže vzela! Vsak ga pozna in čislja, naj ga že imenuje krompir, korún, podzemljice ali podzemeljske jabelka.

Vabilno bo tedaj tudi zvediti: od kod smo dobili ta dobrotljivi sad, kdo ga nam je prinesel, kaj se je od pravega ž njim godilo?

Krompir je prestal mnogo zaničevanja, ko je prvič v naše dežele prišel; dolgo se ga ljudje niso hotli lotiti; dolgo so ga zaničevali kot sad, ki ni za ljudi, ampak za živino, ter so ga „živinsko pičo“ imenovali.

Perú in Kile ste domovina krompirja, kjer kakor divji sad na nar višjih gorah raste; od tod se je zaplodil na vse strani Amerike. Še dandanašnji je krompir, ki se v svoji domovini po starem Peruanskem jeziku „papa“ imenuje, poglavitni živež Peruanskih planincov. Kileanci imenujejo „pogni“ tisto pleme krompirja, ki ga na njivah pridelujejo, „maglicá“ pa se zove divji korún, ki je drobn in grenják.

Ko je Krištof Kolomb v letu 1492 Ameriko najdel, se je najdel po več krajih tega sveta tudi krompir, kot živež divjih Amerikancov.

Španci in Angleži so bili prvi, ki so krompir v Evropo prinesli. Verjetni zgodopisi pravijo, da prvi krompir iz Amerike je med letom 1560 in 1570 v Evropo prišel. Meyen pravi, da se ne smemo čuditi, da krompir ni tako hitro kakor turšica in drugi sadeži po Špancih iz Amerike v Evropo prinešen bil, zakaj krompir so sadili nar bolj v zahodnem primorju južne Amerike; popotovanje okoli predgorja Horn (Cap Horn) pa je takrat še dolgočasno bilo, in le redkokterikrat se je ta pot storila, da je kdo iz tega kraja krompirja sabo prinesel.

Kdo pa je bil prvi, ki je krompir v Evropo zanesel, se gotovo ne vé. Nekteri pravijo, da ga je pod Angleško kraljico Elizabeto (1558—1603) nesrečni admiral Walter Raleigh prvi v letu 1586 na Irsko prinesel; — drugi pa terdijo, in to se po nar več

bukvah bere, da gre angleškemu admiralu Francu Drake ta čast. Zna biti — pravi Meyen v svojih knjigah „Pflanzengeographie“ — da je v letu 1586 krompir na Angleško prišel, pa gotovo je, da se ni nič kaj po deželi razširil, zato ker še veliko lét potem je bil ondi skoraj popolnoma neznan, kar se iz Šekspirovih angleških iger razvidi, ki se iz krompirja in tacihi ljudi norca dela, ki verjamejo, da je krompir živež za ljudi. In tudi iz tega se ne sme soditi, da Drake, ko je iz Amerike na Angleško domú prišel, ni krompirja sabo pripeljal, ker pri krasnem kosilu, ki je bilo po njegovem dohodu v Londonu napravljeno, so vsi sadeži na mizo prišli, ktere je slavni admiral iz Amerike pripeljal, — krompirja pa ne najdemo v natanjčnem popisu tistega kosila.

In tako se zamore reči, da moža, ki nam je ta neprecenljivi sad v Evropo prinesel, prav za prav ne vemo, ker se je njegovo imé zgubilo.

Da je pa Drake slavnemu angleškemu botanikarju Gerardu prvi krompir dal, ki ga je potem v botaniški vert v Londonu v letu 1597 zasadil in pomnožil, je potterjena resnica.

Konec 16. stoletja se je razširil krompir po Norveškem, španskem, Burgunskem in nekterih krajih Laškega.

Vunder se še v 17. stoletju ni bil nič kaj obilo po Evropi razširil, in posebno prosto ljudstvo ga je zaničevalo, ki ga, kakor vsake nove reči, clo ni hotlo pokusiti. „Naj ga gospôda jé, ki se vsake nove spakarije koj prime; za nas ni to, mi ostanemo pri svojem navadnem živežu,“ so govorili kmetje v nemških, slovanskih, laških, francoskih in angleških deželah, kakor da bi se bili pogovorili. Sploh so ga le „prešičjo jed“ imenovali.

Nar dalje časa so Lahi svojo terdovratnost zoper krompir obderžali, ktereга so „patate“ imenovali, in po tem tudi Nemcom, ki so se ga poprijeli, primek „patatuhi“ dali. Še dan današnji je Talijanom njih polenta ljubši od krompirja.

V 30letni vojski se je krompir posebno po Nemškem razširil; čeravno ga kmetje takrat tudi niso obilno saditi hotli. Kralj Friderik II. je veliko krompirja gospóskam v Šlezii z ukazom poslal, da naj ga razdelijo po deželi, in mu potem naznanijo, kako se je ž njim godilo.

Na Češko se je iz Pruskega tudi v tistem času zaplodil, posebno po irskih Francíškanih, ki so ga narpoprej na vertu svojega samostana v Pragu sadili. Ker so Čehi po Pruski vojski navajeni bili, vse Pruse Brambore (Brandenburger) imenovati, so tudi krompir, ki so ga po Prusih (Brambovih) v deželo dobili, bram-bory imenovali.

V silno mokrih letih 1771 in 1772 je bila taka grozna lakota na Nemškem, da bi bila polovica ljudi lakote poginila, ako bi ne bilo krompirja bilo. In od tistega časa se piše začetik občnega sajenja neprecenljivega krompirja.

Le tudi dragina in lakota je po družih deželah avstrianskega cesarstva, po Ogerskem, Slovenskem i. t. d. prisilila ljudi, da so začeli krompir saditi, in semtertje je mogla gosposka ostro ukazovati, da so se kmetje svoji termi odpovedali in krompirja poprijeli.

Nimamo očitnišega izgleda, kako težko je včasih novo dobro reč vpeljati, kakor ga imamo ravno nad krompirjem, ki se je mogel kmetom vsiliti! Kaj bi bilo, če bi sedaj krompirja ne imeli?

Kakor so v začetku ljudje krompir zaničevali, ravno tako nemarno so se pa potem, ko so ga saditi začeli, pri sajenji in spravljanji obnašali. „Krompir preterpi vse, kar koli se ž njim dela“ so mislili, — in gotovo je to nečimerno obnašanje zelo krivo, da je ta neprecenljivi dar božji bolehati začel, da ga gujilína tare.

Krompirja je veliko sort; nekteri pravijo, da ga je 500 sort.

Putsche in Bertuh sta pa to silno množico različnih sort vredila po bolj imenitnih in stanovitnih lastnostih, in štejeta k zgódnemu plemenu 10 sort, —

k póżnemu plemenu pa 29 — tedaj v vsim skupej
39 različnih sort, ktere vse imajo svoja imena.

7.

Oče naš, ki si v nebesih!

(Iz »visoke pesmi« J. Koseskega.)

Čudno bitje, bitje brez prilike,
Duh visok čez uma misli vse,
Ki v svitlosti večno rajske dike
Osnoval pravice tron si je;
Ki po zraku žarne krogle viješ,
Dih sladák iz cvetlice puhtiš,
Iz neviht življenja blagor liješ,
Blisku kdaj in kod in kam veliš!

Čudno bitje, bitje neizmórno,
Stvarnik, rešnik, drug, in oče naš,
Ki ta svet pomnožiti stotérno,
Ali v nič ga z migam djati znaš;
Ki od sone do mične trohe peska,
Od prahú do kralja vsih zverín,
Od kresnic do strašne luči treska
Vaim stvarém si uzrok in začín!

Nam si oče, nam gotovi,
V blagor naš daril si sina clo;
Čujte polki, čujte vsi rodovi,
Oče naš je sveto bitje to.
Je naš oče, vir ljubezni žive,
Brez izjemka skerbno vsih strani
Nam daruje vsaki dan vidljive,
Vsaki dan nevidne blagosti.

Da nam kinč podobe veličanske,
Nam prižgê v obrazu vida kras,
Čelu vcepi misli modrijanske,
Ustam dá besede sladki glas.
Rêče soncu: Brazde plod mu zbudi!
Reki: Daj želečimu požír!
Rêče zraku: Hlada ne zamudi!
Noči: Daj utruđenimu mir!

Bog ljubezni, oče vsiga sveta,
 De sta nam, ki gline prah smo le
 V glavi um in duša v srcu vneta,
 Slava vsa in hvala tebi gré!
 Slava de veselja serce vriska,
 Ko pomlad natora oživí;
 Hvala de v dolini solz in stiska
 Cvetlic nam obilno dozori.

De nam up nebeškiga življenja,
 Up veselja rajsko večniga,
 V hudim boju zmote in terpljenja
 K zmagi sklep, orožje v bitvi da;
 De ob času greha bič odlašáš,
 De slabosti naše prispoznáš,
 De celò hudobniku zanašáš,
 In k pokori čas in moč mu daš.

To je milost, milost brez prilike,
 To ljubav neskončna tvoja je;
 Ktera v cvet razviti vse mladike,
 Vsaki berst obdati s plodam če.
 Bog ljubezni, oče sveta tega,
 Odpri tej molitvi svoj posluh!
 Serca nam očisti dima zlega,
 Daj de nas navdá detinstva duh!

Daj de bi po uku tvojim bili,
 Obernili v slavo tvojo vse,
 De bi krepko snage pot hodili,
 Čistih serc, ko dečno serce je;
 Daj de bi, ko zadna bitva mine,
 Nam oči zatisne mirna smert,
 Tud za nas, nevredne tvoje sine,
 Sveti dom nebeški bil odpert!

8.

Štempihar.

(Spisal M. Valjavec.)

Po celem Gorenskem in sploh po vsi krajnski deželi je znan pregovor: Je močan, kot Štempihar. Od kod pa da izvira, bi vtegnilo marsikteremu vonder le neznano biti. Bil je Štempihar v Olševku na Gorenskem doma, silno

močan človek — krajnski Erkul. — Naj povem, kar sim večkrat o njem pripovedovati čul. Je v vasi, kjer sim doma, mož, ki ima že osemdeset let in čez; ta mi je naj več o njemu povedati vedil, in kar je meni pravil, naj tukaj vnovič pové po domače:

Bil sim še mlad, in pasel sim neko jutro v Potočah ovce na pašniku pri cesti, ki derži iz Kokre. Sedel sim na skáli in kosil sim ravno žgance in kisle zelje, kar so mi od doma prinesli. Kar pride sem po cesti iz Kokre ne ravno velik, toda životen mož. Meni se približa, stopi terdo pred me; ter me vpraša: Dečko! poznaš štempiharja? Pravim, da ne. Kar stegne svojo medvedovi enako roko, prime me za lase, dvigne me kviško, ter me strese trikrat ali kaj lahko, kot mačka miško, postavi me zopet na tla, in reče smejé! Sedaj ga bodeš pa že poznal — ter odide. — Da! da! si mislim, tebe pa že ne bodem pozabil, in res, da sim ga le od delec ugledal, bežal sim, tekkel sim, kar so me noge nesle, da bi mu več ne prišel v pest. — Silno silin je bil močan, da ne koj takega. Njemu za malico 4 bokale vina spiti, za dva reparja kruha in dve libri mesa snesti, ni bilo nič. Imel je nos silno širok. Toraj so ga tudi dražili:

Štempihar ima velik nos,
Junaku vsakemu je kos.

Njega pa je to jezilo, in lučal je za njimi kamnje zeljnato — kamnje, ko vsaki ga še ne prizdigne ne. —

Zidal je kmet na Klanci nad Krajnjem novo hišo. Bila je že vsa dokončana, le pokrita še ne. Popoldne je bilo, in tesarji in delavci so málicali. Pride mimo štempihar in strešno, ki je bila že narejena, neše sam na hišo. Delavci to slišati se začudijo in oveselé, ker jim je bilo še precej težavno delo odvzeto. — Vozilo je šest fantinov kamnje, najeti so bili od kmeta, ki je tudi novo hišo mislil zidati. Nakladali so pri cesti veliko težko skalo, pa ji niso bili kos. Pride mimo štempihar. Se ustavi pred nje, se malo norca podela in dvigne in na-

loži sam skalo, ter gré naprej. — V Krajnju so tudi Štempiharja dobro poznali korenjaka, in vedili so, da ga rad serka. Toraj mu enkrat o somnju rečejo neki gospodi: Štempihar, koliko ti damo, če prizdigneš leta voz s sodom vina vred (sod vina namreč je pred neko hišo na vozu stal) — 6 bokalov vina po dvajset, si pri volji, si upaš, reci: da. „Sim“ reče Štempihar, in gerča zvita, buča polna muh! pravi dalje. Sim, gospodi! toda drugač ne, če bodete škodo, ako se kaka nakreti, vi plačali. „Kakošna škoda, odgovoré gospodi, se mora nek naklučiti? Se pima nič pokaziti, le prizdigni, mi bomo vse plačali, če bi se le vtegnilo kaj naključiti.“ Mož beseda gospodi! reče Štempihar, počí ob dlan, zleze pod voz, va-nj se vpre s herbtom, ter ga vzdigne visoko, in pusti ga na nagloma pasti na terda tla, na kamenje. Sod pa poln se strese in popokajo obroči na njem, in vino uide skoraj vse po tleh. Gospodi so mogli vino in vso škodo plačati, in Štempiharju dati, kar so mu obljubili, in djal je: To imate, da se bodete vedili še kadaj s Štempiharjem norčevati — in smeh in smeh je bil po celem tergu. — Zategnil je voznik velik voz v kraj ceste pri kerčmi v Olševku. Na vozu pa je bil sod vina. Pride mim Štempihar po noči. Se skerči, zleze pod voz, ga nabaše na herbet in ga presuče. Drugo jutro je voznik zgodaj vstal, ker se mu je naprej mudilo. Ker je pa megla stala, ni vidil, kako je voz obernjen. Napreže, se vsede na voz, požene in pelje se po ravno tisti poti nazaj, od koder je pred ta dan prišel, in čuda! pred se ni zavedil, kamo se pelje, ko je tje prišel, od koder je včeraj iti jel. — Je lahko, da je na vozu spal, kakor je že to navada voznikov. — Fantini so se pretepali. Štempiharjev brat pa je bil glava vsega pretepa. Vlovijo ga tedaj in vtaknejo na Berdu nad Krajnjem v luknjo. Štempihar domu pridši popraša po bratu, in ko zve, kaj in kako, gré naravnost na Berdo. Pride do grada pred ječo, ki je imela železna vrata. Popraša: „Brate, ali v tej luknji čepiš?“ Da! se oglasi brat in

pravi: „Jože, si mar Ti, me rešit prideš?“ „Sim“, odreče Štempihar in pravi: „Stopi, stopi v kakí kót ječe, da kaj ne dobiš;“ izgovori in bacne z nogo v duri, da habijo na sredo tamne sobe. Grad se strese, in gospoda, ker menijo, da je potres, da se bode zdaj, zdaj vse na kup pogreznilo, grozni krik zaženejo. Štempihar pa mirno gré s svojim bratom domu proti Olševku. — Tobak je nesel iz Horvaškega. Kar ga zaleze šest mejačev. Veli-
 lijo mu se vdati, ali on dene culo na tla, potegne enemu puško iz rok, našeška do dobrega vsih šest in gré naprej. — Sopot drugikrat je nesel tobak, dva stota (centa) ga je bilo. Že je bil blizo doma, ali na poti je mnogo kerčem. Štempihar pa ga je neizrečeno rad lukal, toraj je tudi težko kako zgrešel. Skoraj v vsako je šel, in šel ga je tudi sadaj pit, in navlekel se ga je, da je zadremal, in zaspal na klopi za mizo. Culo pa je pustil v veži ležati. Pride v tem bližnji grajšak do kerčme. Viditi v veži culo ležati popraša gospodarja, kaj in kaka, pobara, čigav, da je tobak; kerčmar pa mu reče, da je Štempiharjev, ki v hiši spi. Ne reče ne bele, ne černe, temuč gré molčé na ravnost domu. Ali kmalo prideta dva njegovih hlapcov pred hišo z vozom, naložita culo tobaka in jo peljeta v grad. Imel pa je grajšak tako klet, v katero se je po stopnjah doli v tla šlo. V to zavalita hlapca culo, kakor jima je bilo rečeno. Gospod grajšak so namreč mislili, da bo Štempihar tako neumen, da bo sam šel v klet po culo, in potem bi se s pomočjo hlapcov železne duri kleti zaperle, zaklenile, in junak se vjel v nastavljeno past. (Kdor bi bil pa Štempiharja vjel, bi bil nekaj veliko za-nj potegnil). Gospod grajšak tedaj, denarja lakomni, so mislili kaj plačila za-nj dobiti. — Ali, zbudi se čez nekoliko časa korenjak, in ker ni vidil tobaka v veži, popraša za-nj kerčmarja, ki mu pové kaj in kako. Kar na ravnost hajdi nad grajšaka. Pride, pravi, reče: „Hej, gospod žlahtni! dajte mi tobak nazaj, prosim.“ V kleti, tamle, glej! leži, reče gospod grajšak, pojdi po-nj. Štempihar pa odgovori:

Vi že pravite, gospod! ali to ni tako, to je vse drugač, kdor je tobak v klet djal, naj ga pa še vun spravi. Gospod grajšak pa so se ga bali, toraj so djali hlapcema tobak iz kleti spraviti, ker so poznali štempiharja.

Hlapca tedaj gresta v klet in valita po stopnjah culo tobaka, in ko jo blizo vérha pripravita, se pripogne štempihar, prime z roko za culo, ter jo vérže čez ramo, se oberne k grajšaku rekoč: „No gospod, pa Bog plati, da ste mi tako dobro hranili tobak“ in gré. — Vjeli so ga bili in gnali menda na Dunaj. Tam pa so mu rekli: „štempihar! spustimo te, če medveda veržeš.“ Na to pa jim odgovori: Upam ga vreči, ali drugač se ne mečem, če se medvedu torba dene na gobec. Zgrabita se — dajeta se dolgo, in rujeta in sujeta. Na zadnje pa se vonder medved na tla zvali. Spustili, so ga res da, ali od kar se je z medvedom metal, več ni bil zdrav; bolehal je zmíraj po malem. — Vsi so se ga bali, posebno pa fantini — ponočni vračovi. Teh je po svislih, odrih, in kjer so ležiša imeli, po noči iskal, in kterega je najdel, zvalil ga je na tla, in ni mu bilo mar, če si je kako rebro, ali kaj družega zlomil. Pretepil in nagnal jih je, kar jih je le vidil. Umerl je srednje starosti. Ubili so ga bili fantini, ker so bili na-nj jezni, da je tako gerdo z njimi ravnal. Pil je nekđaj. Pridejo mu razkačeni ponočuhi pred kerčmo po navadi nagajat. On skoz okno pomoli glavo in počí ga eden po buči z debelim, železnim kembeljnóm tehtnice, da je koj dosti dobil. Več takega in enakega bi se semtertje vtegnilo o štempiharju slišati.

9.

Morski som ali kit.

(Spisal Nace Dolinar.)

Ni je večje živali na svetu — ne na suhem, ne v morji — kakor morski som ali kit. Je po 60 do 70 čevljev dolg, in čez 40 čevljev širok. Gotovo je višji

in širji, kakor nar večji voz sena, dalji ko kakih pet voz skup. Tehta dostikrat še čez 1400 centov. Še dosti večji so se najdli, dokler jih še niso tako skerbno vsako leto lovili, kakor zdaj.

Glavo ima tako debelo in veliko, da tretji del njegove velikosti obseže. Na sredi glave ima zbuček, na katerem ste dve luknji. Iz teh vodo, ki jo pri jedi, ali sicer v usta dobi, s tako močjó pluska, da se nje šum skoraj dve uri daleč sliši. Tudi lahko prav daleč vidi. Njegove oči imajo obervi, in niso večji od volovskih. Kakih 10 čevljev je prostora med njimi. Zad za očmi ima ušesa, ki jih neka kožica pokriva. Pod očmi ima na vsakem kraji dve po 16 čevljev dolgi in ravno tako široki plavuti. Te plavuti bolj rabi, kadar se hoče obrniti, kakor ko veslá. Nar večji pripomoček pa, da urno veslá, je po 6 čevljev dolg, 20 širok na koncih kviško zavihan rep. Ž njim lahko nar močnejši čoln razbije. Njegov gobec, enak po strani ležečemu je 20 čevljev širok, tako velik in prostorin, da se mornarji ko z majhnim čolničkom prav lahko v njem semtertje vozijo — to se vé, da potlej še le, ko ga umoré. Kako da pa morejo to grozovitno žival umoriti, bom skusil ob kratkem povedati. Tukaj še toliko, da morski som ne leže jaje, kakor navadne ribe, ampak ima žive mlade, ki jih ona z mlekom doji. Ima vsako leto po enega mladega. Že ko na svet pride, je velik kot nar večji vol. Mati ga nezrečeno ljubi. Ribiči si toraj zlo prizadevajo, živega vjeti, ker njo potlej gotovo dobé. —

Priveslá vsako leto iz Angleškega in družih obmorskih dežel dokaj bark na lov morskih somov. Kakor hitro tedaj mornarji vidijo, ali slišijo soma (žene namreč visoke valove pred saboj, vodo visoko iz nosnic meče, in tako tuli, da bi človek kmalo menil, da germi) prec odvežejo od barke čolnice, katerih imajo zmeraj pri rokah, jih stopi kakih sedem ali osem mož vanj, se mu kar kolj je mogoče, bližajo, in en mož mu z vso močjó ostve (harpune) v debeli život zabriše. Ostve so pa

z močno vervjo za čoln privezane. Som, berž ko v sebi čuti železo, se naglo potopi, in dostikrat urno ko blisk clo do dna morja gré, in ako globokejšé gré, kakor je verv dolga, na kateri so v somu vsajene ostve privezane, jo morajo mornarji presekatí, če ne bi znal čolniček in z njim tudi ljudi za sabo potegniti. Ne ostane pa nikoli čez tri minute pod vodó, ker ne more sopsti, ako ni verh vode.

Ko se tedaj zopet na svitlo prikaže, in če mornarji vidijo, da ima še dovolj moči, mu pa še ene ostve v mečji kraj života zapičijo, in to tako dolgo počno, da ga umorijo. Neizmerno veliko kervi ima som. Ko je mertev namreč, je vse, kakor daleč se vidi, s kervjo porudečeno. Precej, ko ga ubijejo, se zverne na herbét. Zdaj privesla barka bližej. Usmertenemu somu vrežejo ribči dve luknji v mast, skozi ktere verv potegnejo, in ga tako k barki privežejo. Dva moža od barke čoln odvežeta, in v njim sedé se peljeta v somov gobec. Eden somu jezik proč reže in seka, drugi pa vesla po njegovih ustih, ki so tako prostorna, kakor velika stanica. Njegova zgornja čeljust, ki se čez ta dva moža, kakor strop razprostira, je deset čevljev dolga, tako debela in močna, da jo prebivavci tistih krajev v razna orodja rabijo, kakor rožance pri hišah, za sení, klopi in stole; debela je namreč, kakor hlodi pri naših strehah. V ti čeljusti mu na obeh straneh tičijo dolge palice — ribje kosti (ššpan), ki so nam v mnogotero rabo. Tudi druge kosti, posebno pa njegova rebra, so ondotnim ljudem obilno koristne.

Mast je nar večja vrednost soma. Mornarji, ki mu jo hočejo porezati, si privežejo na noge kremše (Steig-eisen) da se jim ne spodersuje. Večidel jih kakih petdeset po njem koraka, in niso eden drugimu nič na potu. Mast na kosce razsekajo, jo v sode naložé, katerih po velikosti ribe sto ali clo sto in dvajset napolnijo. Iz nje potlej tako imenovano ribjo mast kuhajo. Som srednje velikosti verže prodan deset tisuč goldinarjev. —

Kako rusovski vozači konje naganjajo.

Zdaj z ojstrimi, zdaj s priliznjenimi besedami prigajanja rusovski vozač svoje konje, postavam: „Tako je prav stari moj pramček! da mladini lep izgled daješ. To ti je v čast, stari, pridni moj pramček!“ — „No, sirec! poglej, kako jo stari pram maha. Ali ne leti kot ptica? No, ali je ne bodeš tudi ti malo bolj naglo vrezal? V čast si moraš šteti, da si ž njim naprežen.“ — Vranec! ti lena para, ali te ni sram? Dva dni si postaval in oves zastonj žerl, zdaj pa boš lezel kot polž? Če se ne bodeš premaknil, bo kmalo druga pela!“ — „Tako je prav, golobček moj! tako je prav serčki moji. To so konjički, bodo rekli ljudje, pa ste tudi zares, da malo takih.“

11.

Nova oblačila.

(Spisal Jeriša.)

Pred veliko veliko leti je živel kralj, katerega največje veselje so bila nova oblačila. Za nobeno reč se ni zmenil. Le čeli dan bi bil pred zerkalom stal, da bi se bil v svojih novih oblačilih ogledoval. Če je šel v cerkev ali na sprehod, je le zato šel, da bi ga bili ljudje v novi obleki gledali.

V mesto, kjer je prebival, prideta med drugimi nekega dne tudi dva prav zvita potepina. Djala sta, da sta tkavca, in da znata neizrekljivo lepo blago tkati. Ne le barve se kaj lepo spreminjajo, sta rekla, ampak oblačila, ki bi se iz tega blaga naredila, bi imela čudovito lastnost, da bi bila vsakteremu nevidljiva, ki al svojej službi ni kós, ali ki je prava prismoda. — „Da te,“ si misli kralj, „to so oblačila!“ Ko bi jih imel, bi koj vsacega prismojenca spoznal, kdo je za svojo

službo dober, kdo ne! Jaz jih moram imeti! In je dal goljufoma veliko denarja, s poveljem, da naj svoje delo neutegoma začneta.

Ona tedaj dvoje statve pripravita, in se obnašata, kakor da bi delala; toda le niti nista imela v cevki. Meni nič, tebi nič tirjata naj dražjo svilo in naj lepše zlato, — toda za svoj žep, in delata s praznimi statvami do terde noči.

„Kdo vé“, si misli kralj, „koliko sta že naredila!“ Ali čudno mu je bilo pri sercu, ko se spomni, da so oblačila tistemu nevidljiva, ki al ni za svojo službo, al ki je prava prismoda. Mislil si je, da za sebe samega se mu sicer ni bati. Ali vender je hotel nekoga družega tje poslati, da bi pogledal. Vsi ljudje v mestu so že vedili, kakšno čudno lastnost da imajo oblačila, in so se jih veselili.

„Moj stari minister naj bo šel gledat,“ si misli kralj, „kako se kaj obnašata. On je brihten mož, in za svojo službo kakor vstvarjen!“

Tedaj gré jaki stari minister v sobo, kjer sta goljufa za praznimi statvami delala. „Za žive dni!“ si misli starček in debelo gleda, „saj le pičice ne vidim!“ Toda nikomur nič ne pové. — In zvijačnika ga vprašata, ali barve niso zares lepe? Kažeta mu prazne statve, in ubogi starček še bolj debelo gleda; ali ne vidi nič, ker nič ni bilo. „Joj meni!“ si misli, „kaj sim mar prismoda? Tega bi ne bil nikoli verjel, in živa duša ne sme tega zvediti. Ali znabiti nisim za svojo službo? Ne, ne smem povedati, da nič ne vidim!“

„No, kaj se Vam zdi?“ pravi eden goljufov.

„O strašno je lepo! ni izreči!“ hvali stari minister in skoz očala gleda. „Bom prec kralju povedal, da mi zlo zlo dopade.“

„To naji veseli! pravita tkavca, in razkladata barve po imenih, in popisujeta čudovito delo.“ Starček na obe ušesi vleče, da bi mogel kaj kralju povedati, in je šel k njemu. Goljufa sta pa hotla še več denarja, svile,

zlata za potkanje imeti. Vse sta pa le v svoj žep vtaknila. Na statve le niti ni prišlo, in sta naprej tkala s praznimi statvami. Kralj je kmalo še družega poštenega služabnika k njima poslal, poprašat, kako kaj gré! Ali temu se ni boljša godila. Gleda in gleda, ker pa nič bilo ni, nič ne vidi.

„No, mar ni zalo in lepo?“ ga vprašata, in mu z rokami kažeta v beli dan, in razlagata tajncico, ki je bilo ni. „Neumen nisim“, si misli mož, „služba ti ne bo zame! Toda, tega ne sme nikdo zapaziti.“ Hvali tedaj tudi on blago na polna usta, in barve, ki jih vidil ni. „Da“ pravi kralju, lepo, lepo je!“

Vsi ljudje, po mestu so govorili od prelepega dela.

Zdaj se kralj sam vzdigne, in gré v veliki družini gledat k goljufoma, ki sta na vse moči tkala, pa brez vse niti.

„No, mar ni to lepota čez lepoto? pravita stara služabnika. „Le pogledjte, svetli kralj, to tanjkoto, te barve!“ in mu kažeta prazne statve, ker sta mislila, da drugi vsi vidijo blago. „Kaj plentaj!“ si misli kralj, „jaz ne vidim, ne vidim nič. To je strašno! Kaj sim prismoda? Mar nisim za kralja? To bi bilo groza. Dete končaj no! — O, prav lepo je,“ pravi kralj, prav lepo“, in je z glavo pokimal, da mu je všeč, in je prazne statve gledal; da nič vidil ni, ni hotel nikomur povedati. Tudi njegovih spremljevalci niso nič ugledali; vender so kričali: „O, kako je lepo lepo!“ in so kralju svetovali, naj nova oblačila jutro pri velikem sprevodu pervikrat obleče. Vsim je močno bilo všeč, in kralj je goljufoma v dar zlate svetinje okolo vrata obesil.

Celo noč sta tkala, in šestnajst sveč jima je gorelo. Vidilo se je, koliko sta imela opraviti, da bi delo dokončala. Vedeta se, kakor da bi tanjčico iz statev snemala, strižeta z velikimi škarjami v beli dan, šivata s šivankami brez koncov, in poslednjič izustita: „No, oblačila so narejena.“

Kralj pride z naj imenitnejšimi knezi in plemiči, in goljufa sta roke kviško molila, ko da bi kaj deržala, in sta

djala: „Poglejte, mogočni kralj, tukaj je suknja, tu plajš!“ i. t. d. „Je lahko, ko pajčevina! Mislil bi, da nimaš nič na sebi, ali to je ravno naj lepši pri tej reči.“

„Da!“ so djali knezi in plemiči. Vidili pa niso nič, ker nič bilo ni.

„Blagovolite tedaj, svetli kralj, milostlivo staro poverhnino sleči“ mu pravita goljufa, „Vam bova pred unim zerkalom novo oblekla.“

In kralj poverhnino sleče, in zvijačnika se ponašata, kakor da bi ga v nova oblačila oblekala, in kralj se je semtertje sukal pred zerkalom.

„O kako lepo vse stoji! Kako se prileže! Ko da bi bilo vlito, vse kriči: „To je blago, to so barve, to je prelépa obleka!“

„Zvunaj je že nebo pripravljeno, mogočni kralj!“ pravi veliki minister.

„Prav, jaz sim napravljen!“ pravi kralj. „Ne pristje dobro?“ in se še enkrat pred ogledalom zasuče, da bi se od nog do glave pogledal.

Knezi, ki so imeli skutek (šlèp) nesti, so z rokami po tleh tavalj, da bi skutek prijeli. In so šli in roke pred saboj molili, kakor da bi kaj nesli. Da niso nič vidili, so se sramovali povedati. O bedaki bedakasti!

Tako je šel kralj v sprevodu pod lepim nebezom, in vsi ljudje po ulicah so vpili: „Da te, kako so kraljeva oblačila vendar lepa! Kakšen veličastin skutek ima pri plajšu! Kako mu lepo pristje!“ Nikdo ni hotel povedati, da nič ne vidi, ker bi ga bili potlej neumnega ali za njegovo službo nepripravnega imeli.

„I saj nima suknje!“ zavpije poslednjič majhen otrok. „Lejte no! poslušajte glas nedolžnosti!“ pravi oče, in eden drugemu pripovedujejo, kaj je dete izustilo.

„Saj nima suknje!“ je zdaj celo ljudstvo zakričalo. To je kralja jezilo; ker misel ga je obhajala, da bi znali prav imeti. Ali misli si: „Slovésnost zdaj le moram dostati!“ In je šel naprej, in knezi so nesli skutek, ki ga nikjer bilo ni.

Kakor so se dali v tej priliki kralj, njegovi ministri in drugi ljudje tkavcema po zgolj krivi sramožljivosti in neumnosti preveriti, ravno taka se primeri včasih še dan-današnji imenitnim in neimenitnim ljudem, da kakšnemu širokoustniku kaj v svojo škodo le zato verjamejo, ker menijo, da bi jih drugači brezumne mislili. Tako pa delajo le ljudje, ki se niso nič učili. Radi se tedaj učite in si um bistríte, da vam ne bode mogel noben slepar černe za belo povedati, vas v škodo in sramoto pripraviti. Takšni sleparji pa so posebno zdravniški mazači, zakotni pisarji, cigani, ciganice in drugi potepuhi, potepice, ki si čezčloveško moč pripisujejo. Varujte se takih.

12.

Gróbní napisi.

Lenuhu.

V pokoju tukej spi;
Tud živ ni delal prekucj.

Lašnjivcu.

Tuje! verjém', kar govorim
„Tukej v grobu rés ležím.“

Bahaču.

Kdo spi tukej, s čim je ongavil?
Préd boš vóhal, kakor bral.

Rogovilarju.

Bukve piše, dolg natveza;
Pa v poslednjem le — je peza.

Goljufu.

Škoda! škoda! — Smók leží pri letim vogli;
Škoda! — ne: „leží“ — „visí“ bi réči mógli.

Sebigrabiču.

Rumenjake in križake
Skupej grabil, k sebi vabil:
Kùp nikdar dost vélik ni;
Kùp zdaj reveža tíši.

Mojstru-skazu.

Pri teb' je mnoga spodletéla
Smert te vender je zadéla.

Pravdar-skazu.

Speljal mnoge s' na rešeto;
Smert stopila t' je na peto.

Podkupovavcu.

S petico povsod zlézal si, Márcína!
Al nisi tudi za smert imel cekína?

13.

Droplja.

(Poslovenil Matevž Ravnikar.)

Droplja (der Trappe) je najživotnejša med evropskimi pticami. Žerjav z dolgimi bedreti in z dolgim vratom je za ene palce viši, pa ni tako životen. Dropljo je najti zlasti v Krimi, v gornjo greških ravninah in na otoci Evbeji. Malo ljudi jo pozna; močno je bojazljiva, prekanjena in previdna; pri vsaci posebni stvari, ali če se kaj giba, stermi in zbeži. Pri bežanji ji več noge kot perute pomagajo, desiravno perute po nojevo (ali štravsovo) sprostre; tudi hert jo težko doteče. Droplja zamore tudi leteti, in se visoko od tal vzdvigniti, kar se posebno jeseni in po zimi godi. V veči družbi tačas več milj deleč gré. Dropljakom vojaške berke možko stojé, in so posebno spomladi močno bojevanja željni. Pri boji šopirijo perje na glavi in berke; rep pa v kolo razprostirajo po pavje ali po purmanje, in tako se koljejo ter eden v družega serdito zaganjajo. Lové jih s konji in s hitrimi psi, katerih se naj bolj bojé. Ta lov je jako težaven, in li z zvijačami se da kaj opraviti, če se postavim lovec kako preobleče, ker ta žival svoje sovražnike in njih orožje dobro pozna in razloči.

Neki popotnik pripoveduje in pravi: V Krimi sim večkrat srečal po kacih štirdeset do pedeset dropelj v trumah, viditi jih je bilo na tem golem in ravnem sveti

deleč kake tri verste (po rusovskim uménu reči); 28 rusovskih verst je 3 nemške milje. Ko so droplje voz ugledale, se jim je čudno zdelo. Najprednje so bile menda najstarje in najprevidniše, zato so bile čuvajke. Te so une dolge vrati pomaljale nakviško in se nekako sumljivo na voze ozirale, kakor bi hotle spaziti, če so ali ne kaki lovci na njih skriti. Včasih so nas pustile na dve sto korakov blizo; pa berž ko je voznik obstal, da bi bili mi namerjali, so se, če tudi težavno vzdvignile in odletele. Posameznega človeka pusté komaj štir sto korakov blizo sebe. Moj pajdaš si je bil zastonj zvijačo zmislil, da se je v ovčjo kožo zavil; droplje so spazile, kdo v ti koži tiči, in so zletele, da so si bile še tako deleč, da bi jih skoraj ne bilo mogoče s kroglo zadeti. Toda naj si bodo še tako čuvite, sumljive in prekanjene, človeški zvijačnosti vendar le ne odidejo. Po navadi se pet ali šest lovcov nad droplje da na enem vozi z volmi vpreženem na pustnjo peljati; ko droplje zagledajo, se po dolgem na vozi vležejo in počasi dado okoli njih voziti. Primerjeno eden od drugega deleč iz voza pocepajo, in po tléh stegnjeni obleže. Droplje pazno premišljujejo voz, pa dokler je več kot en streljaj deleč od njih, ne zlete kviško. Ko je voznja kolobar zašpalila, se zadnji lovec, ki je še na vozi, naravnost proti dropljam pelje. Lete težavno sfototajo, in morajo priti na streljaj enega ali drugega okoli razstavljenih lovcov.

Droplje meso ni tako mehko kot jerebičje, vendar pa posebno lepo po divjini diši.

 14.

Stepni požari v južnej Rusii.

(Spisal Jeriša.)

Po travatih stepnih ravninah se med voljno travo tudi posebno veliko nekega štorastega plevela najde; ki ga Malorusi z eno besedo „burjan“ imenujejo. Ako

se zemlja razorje in s koristnimi zelmi obseje, se je pač plevél polastiti ne more, ker ga ratar z vsakterimi sredstvi umetnosti zatirati skuša. Ščim pa zemlja praha ostane, se že v prvih dveh letih nezmerno zaplodi, v tretjem in četrtem letu prahe se pa plevél že pomanjša, v petem in šestem letu se zemlja zavolj mnoze-ga dežja nekako sterdi, in štorasto rastlinje zgine; poslednič celo čista travna stepa postane. Kolikor starja, toliko boljša je trava, se z vsakim letom skrajša, požlahtni in voljnejša postane. Vendar tudi to zboljševanje le do neke stopinje seže. Ščasoma se spet zemlja tako sterdi in posuši, da nič pravega več ne rodi. Trava le redko poganja, in črna perst se tako rekoč skosteni, ker jo plevél s svojimi lesnatimi koreninami čez in čez prepreže. O tacih okoljšinah ondotni prebivavci s požiganjem pomagajo, ker vse skup zapalijo in izžgó, in s pepelom požganih rastlinj zemljo pognoje, njeni koži tako rekoč sopet potne luknjice odpró.

To edino sredstvo, ki se ga stepniki poslužijo v p-oboljšanje trave, in se večidel v zgodnej pomladi začne, ko snég skopni, ker potlej kmalo po požigu nova žlahtnejša trava požene iz pognojene zemlje. Včasi se pa tudi stepa po nesreči vžge, ali jo kak hudobnež zapali, posebno po leti, kadar je vročina tako huda, da bi človek mislil, stepa mora že sama od sebe vzplameti.

Taki divji požari včasi zelo deleč sežejo, po 50, 60 tudi 70 verst deleč, in veliko nesreče naznanijo, vse, kar se jim zoperstavi, pokončevaje. Ne le posamezna sela, cele vasi požgó. Zdaj lahneje, zdaj urnejše se dalje valí požar, po vetru in vnetljivih travnih zeljših, ki jih v svojem teku naleti, se ravnaje. Strašno razsaja plamen, zadevši v gosta, po sežnji visoka plevelja in ternovja, in ognjeni valovi se vahljajo semtertje, dokler ni vse požgano in pokončano. Po navadnej travi se valí ko dolga ognjena kača zmerno naprej, švignivši pa v staro stepo, med nježno, gorečljivo travo, kterej

Malorusi „šjolkovaja trava“ (židna trava) *) pravijo, plane hipoma v svetlobelem plamenu kviško, in se divje oblasti raztéza po širokem polju. Zablisne tu in tam — in milijone nježnih kocinic je v trenutku posmojenih. V neštevilnih plamenih, ki orjaškim vešam v močvirju enaki po zraku skakljajo, se plamotok razlija besnega plesa čez planoto, lahko vnemljive travne kopice brez vsega dima pokončevaje, in za njim sledi puhteči plamožar, ki poliže nižjo travo. Večkrat se razcepi v množino manjših in večjih vejic, ko reka, preden se razlije v morje. Nekatere tih vejic dirjajo, ko lahki polki Kozakov, naprej; druge zabredši v germovje, hipno zastanejo, in celo pozorišče se zenači igranju vetrov po vodnih ravninah.

Mnogokrat se požar tudi v naj hujšem diru ustavi, kadar namreč na široko, breztravno pót ali plehko, dolgo dolino naleti. Tako zaježen se narašča in narašča, po obeh straneh ob poti ali dolini naprej se pomikvaje, ko da bi ji hotel zajéti. Zravno pa neštevilno isker in iskric s pomočjo vetra čez zapreke siplje, da bi unkrajna žitna polja zapalil. Ob takih dolinah in potih se tedej nastavijo ljudje, ki hočejo ljutenju ognjenega zmaja konec storiti, razširijo pot, v hitrosti nekoliko brazd naredivši, gasé neprestanoma čezleteče iskre, in večidel, ako so se dobro vedili razpostaviti, se zgodi da plamen umoré. Vendar marsikrat so pota sama s travo zaraščena in zljajšajo prehod; tu in tam se klasovje vžgè, iskre potegnejo za sabo celo svojo strašno derhal in se po suhih žitnih poljanah vnovič divje radosti razsvetijo. Vse zopet krilatama naprej leti. Kako redivna stebila žaré! kako polna zerna pokajo! plam zablisne — in vse nade pšenične žetve so poderte! Vsaka iskra pokonča režišče, vsak plamenček celi vasi zimsko pičo vzame!

*) *Stipa pennata* L. das Federgras. Serbi jo imenujejo kovilje, tudi na Krajskem rase posebno na pustih krajih, kakor n. p. na Krasu, v Ipavski dolini, na Nanosu.

Tako se po dolgih potih semtertje vali požar večkrat po 6, 8 celo po 10 dni v enem in jistem kraju. Včasih hud veter plamen daleč od ljudskih stanišč zapodi. Vse je veselo, in že misli vsak, da je pogasnil. Reveži! Čez kaka dva dni drug veter prihrumi, in jim nazaj pripodi sopet divjega gosta, čigar zmaga in beg je poguba. Glej, kako samotna sela semtertje iz trave gledajo, majhnim otokom enaka v zelenem morju! Pridero plam — in morje z otoki vred premeni v tleče pelišče. Strehe nizkih stanišč, spletene večidel le iz starega, na pol strohnjenega bičevja, kak se vnamajo, kak se vderajo! Kopice slame in sená, ko hiše visoke, s kakim velikanskim plamemom pogoré!

Ako ljudje še ob pravem času ogenj zapazijo, berž krog svojih stanovališč in žitnih kopic nekoliko brazd naredo, in travo okrog in okrog porujejo, in pokončajo, da bi požar zajezili, kar jim tudi večkrat dobro steče. Večidel pa poslednič dež celemu ognju konec stori, in tako še ostalo rastlinje smerti otmé.

V grozne stiske pa pridejo pri takih požarih obilne stepniške čede. Ker plameni včasih zelo križempot blodijo in se na treh ali štirih straneh h kratki prikažejo, jih mnogokrat tako zajamejo, da pastirjem in živalim ni druge otetbe, ko naravnost skozi ogenj jo vdariti. Se vé, da se v tacihi primerlejih marsikdo kaj prismodi, ali celo ob življenje pride.

Ravnanje stepnikov pri tistih požarih, ktere navlašč napravijo in razumno vodijo, ker to rasti trave koristno mislijo, je znamenivo, in priprave in sredstva pri tem so prav posebne.

Postavimo, velik posestnik bi hotel lep kos svoje stepe (in taki kos obseže večkrat do 60 verst) požgati, da bi svoje spašnike poboljšal. Naj pred tedaj obveče s kakimi 100 plugi celi kos z brazdami, v zavarovanje svojega pohlštva, svojih sosedov, njiv i. t. d. vse po velikosti nevarnosti in vnemljivosti sosednega polja. Ako se v sredi tega kosa še znajdejo kakšne

hiše, sénine kopice, njive ali kaj enakega, ki bi se tudi zavarovati moglo, se enako unimu oborje. Ko je to storjeno, se vpoti kakih 24 ljudi z dolgimi preklami, na katerih imajo slamnate škopnike privezane, na suho stepo, eden od drugiga se enako daleč vstopijo, proti strani, proti kateri veter piše, in slehern pred seboj travo zažgè. V začetku je plam le majhna lučica, toda se skozi širi in širi, narašča in daljša in bolj in bolj se sprime s plamenom sosednim, dokler da se vsi zjedinjeni v eno veliko nezmerno ognjeno morje združijo in se tako redno in pokojno z vetrom znotraj odkazanih mej naprej valé. Vsa terda zeljša pri takem do korenine zgorè, in cela stepa se s pepelnim ogrinjalom prevleče. Ljudje požar neprestanoma nasledujejo, gasé in moré kjer bi hotel čez mejo seči, in z novo žerjavico podnetovaje ga, kjer bi hotel pogasiti. Včasí se pa vendar le primeri, da vkljub pazljivosti stražnikom urni ogenj uide, in potlej divji požar nastane. Nekterikrat se celo proti vetru oberne in stražnike v beg zapodi, večidel pa vendar vse po redu gré. Cela planjava, vse globeli in ponikve, gomile in gorice se opepelijo, in ako po tem skoro dež nastopi, ki solí in gnoj v tla vžene, se že čez malo dni iz pepelišča lepa zelena travica prikaže v radost in veselje. Tako stepniško požganje se napravi po lastnosti zemlje več- ali manjkrat. Nekteri stepni gospodarji ga praviloma vsakih 5 let napovedó.

Kakor po prosti stepi travo, tako poleg rek bohotno terstje zažigajo. Se vé, da je prepovedano, ker je veliko nevarneje, in ker s slabim vred tudi marsikaj dobrega pogori. Ali to vse nič na zdá. Komaj je sneg skopnil, že vsako leto nižine ob rekah v ognju zablíšè. Dva sta pglavitna vzroka požiganja terstja, in sicer: pregnanje volkov, katerih se posebno po zimi velika množica v terstnih logovih zbira in drugič, da bi se mlademu, zelenečemu terstju nekoliko odperlo, ker ga staro, od solnca, vetra in lastne starosti poblejeno in pomorjeno

v rasti zadušuje. Ker terstje po šest vatlov visoko, večidel z več sežnjev visokim plamenom gori, in se na več stranéh h krat zažge in na dolgo in široko razteza, vstane iz tega ogenj, čigar žareči osvit že več milj daleč zagledaš, posebno pri rekah, kakoršne sta Dniester ali Dnieper, ki ste po miljo široko s terstjem obdane. Zdi se, ko da bi se mesto vode ognjene sile po dolinah razlivala.

Pač je to strašna doba za uboge živali, ki v terstju živé. Race, gosi in pelikani se po vodnih oddelkih med terstjem zbero in vpijejo in gagatajo, ko da bi se hotli ognjeni sili upreti. Skopci, orli in jastrobi in komaj iz ptujih dežel došle sive čaplje se vzdvignejo vkviško, in v krogu letaje milo v zadušljivem dimu krokočejo. Volkovi, ki ognja še sploh sterpeti ne morejo, se tropoma v vodo zakadé, in bežé urnih nog, pozabljivši nježnih jancov in morivnih misel na unkrajni breg, ako jim tukaj nov požar nasproti ne buhne in silniši od pervega jih iz čada in ognja nazaj v žareče valovje ne verže. Plameni takrat, ob brežnih robovih, kjer je terstje zmir nar višje, nove sile vdobivši, orjaških jezikov čez vodo segajo, ko da bi hotli tudi njo vneti. Ako reka ni preširoka, se res, od obeh strani eden k drugimu pohlepno se klanjaje, visoko nad vodo dosežejo, plamen se s plamenom vjame, vsi se združé in z divjim vahlanjem svojo strašno svatbo obhajajo. Prečudno! celo od redivne podlage, terstja in germovja, se ločijo, in čisto prosti nad vodo zibljejo, z rudečim žarom iz čadovja kukajo. To so gazi, ki se iz rastlin narejajo in goré, in se večkrat ko visoki stebri nad ognjenim brezdnom vzdigavajo. Veliko škodljivih volkov, ki se strahu skoraj pojančijo, v plamenu konec vzame. Al tudi mnogo koristne perutnine zgorí pri tacih priložnostih, mnogo rac, ki svojih jajčic nočejo zapustiti in raji z mladimi vred poginejo, čapelj in trapelj, ki brezumne krog ognja letajo in poslednjič v sredo plamena zviškoma planejo, zajčkov, ki volka za seboj in ogenj pred seboj videči, si ne vedó

pomagati, kljunačev in družih ptic, ki se tropoma v žarečem kotlu pekó.

15.

Trap.

(Pripovedka spisal J. Terdina.)

Bil je oče, ki je imel tri sine. Dva sta bila brihtna, nar mlajši pa trapast. Primerilo se je, da je oče umerl. Starši in sredni sin si meni nič tebi nič posest razdelita, tako, da na mlajšega nič ne pride. Trap gré proč, stopa tje v en dan naprej in milo joka. Gré po svetu in nar pred sreča tropo pijancov. Potepini so se ga bili naserkali, so ukali in okrogle krožili. Zlo se jim zamerzi, jokajočega viditi. Padli so čez trapa in ga šeskali. „Kjer se mi veselimo, pravijo, tam se ne sme žalovati.“ Trap se bolečin vije in prosi: „Bom pa kaj družega, pravi, za naprej delal, če ljudi srečam. Le povejte, kaj?“ Pijanci: Prav! le govori: Imamo ga, pa še bi ga radi. „Bom storil“, odgovori trap. Pri tej priči ga pustè; on pa odide, gré in gré in koraka naprej.

Pride do samotnega kraja. Bilo je na velki cesti. Tam je neki mož veliko denarja zgubil, in ga ravno skerbno iskal. „Imamo ga, pa še bi ga radi“, vpije trap, ko iskajočega ugleda. Ta mèni, da je denar najden in veselo ptujcú nasproti gré. Dajte sim, prijatel! mu reče, moj je, pa vi obilno plačo dobote. — Pa trap kroži to svojo nadalje in uni je menil, da se norca dela. Vzame tedaj bič, in mu vroče zaklada. „O joj!“ plaka neumec, več ne bom tako govoril, pa povejte mi, kako hočem, da bo ljudem všeč.“ Ptujec. Če družega ne veš, reci: Nič, nič! — „Bom storil“, pravi trap. Potem odide, gré in gré in koraka naprej.

Pride do vode. Tu so ribči ribe lovili. „Nič, nič!“ zavpije trap jih ugledavši. Ribči res še niso nič vjeli in bili so silno nevoljni. Vse plane zdaj z mrežjimi drogovi na suho. Trap je vnovič tepen. On. „Odpustite! kako

čem pa reči?“ Ribči. Mir in sprava! je naš pregovor. To nam je vseč. „Prav!“ odgovori trap. Potem pa odide, gré in gré in koraka naprej.

Pride do vojščakov, ki so ravno v boj gromeli, in le po kervi hrepeneli, peli divje pesmi polne ognja in bojne nadušenosti. „Mir in sprava!“ jim trap vpije, dar pričakovaje. Pa spekel se je. Miroljubne besede vojščake tako razkačijo, da ga z bodali in puškami sujejo in kar nadležno terpinčijo. „Tak že spet ni prav“, stoka trapec, „povejte mi vendar, kar bi vsim vseč bilo.“ Vojščaki: Beseda mož je: Bimo jih, dajmo jih! le plahuni drugač govore. Trap. „To si bom zapomnil.“ Potem pa odide, gré in gré in koraka naprej.

Bila je noč, ko v neko vas dospe. Perva hiša je bila poséбно bogata. Pa ravno to noč so čez to hišo tatje prišli in že so lestvice pristavili, v shrambe se zmuzati. Ko jih trapec zagleda, začne vpiti: „Bimo jih, dajmo jih! Bimo jih, dajmo jih!“

Strahú tatov ni popisati, ko te beséde zaslišijo. Mislili so, da ljudje nanje gredo. Res je to klicanje trapa spijoče ljudstvo prebudilo. Vse vre skupaj in kmalo so tatje zasačeni. —

Gospodar hiše, ki je bil bogat in je bil v nevarnosti vse zgubiti, je bil grozno vesel. Trapa je k sebi vzel in ga noter do smerti pri sebi obderžal. Zakaj le njemu se je imel za ohranjeno bogastvo zahvaliti.

Dva nauka daje življenje trapovo. Pervič: Vsim ljudem se nikdar ne vstreže. Tudi slep šinkovec sčasoma korito najde.

 16.

Okamnine.

(Spisal Matija Vertove.)

Od silodavnih časov so se na zemlji strašne prekucije in silovite premembe godile. Ni je dežele, ne tako visoke gore, ki bi ne bila v davnosti dno morjá. Mnogi

kraji so se že v morje pogreznili, drugi so bili pa iz globočin morjá na dan kviško vzdignjeni. Morja so večkrat na suho planile, cele dežele pomele, perst, kamnje, živali, rastlinje in kar je bilo, na kupe spravile, ki so 10 — 50 do 800 čevljev globoki. Tako so prišle ne le samo posamezne živali, ampak tudi celi gojzdi, in še clo s pokončnimi drevesi pod zemljo. Vse vidne in razločljive lege ali žile, iz katerih berda, griči, tudi večkrat visoke gore obstoje, so se v morskih vodah vlegle in vterdile. Take lege se še dan današnji v morju zlasti o velicih povodnjih iz reških znosov narejajo, in počasi s hišicami vred zlo mnogoverstnih morskih žival v kamen sterdujejo. Vse gore se vedno spirajo in nižajo, doline in dna morja pa višajo. Po vodah iz udertih oblakov, po gorečih gorah, potresih i. t. d. se obličje sveta čedalje vedno spreminjuje.

Vse, kar na svetu pogine živega, sognjije, strohni ali spersteni, in scer nad, ali pod zemljo. Kakšenkrat se pa vender tudi primeri, da lési, orehi in bolj terdi živalski udje, kakor zobje, kosti, rogovi in živalske hišice, če prav globoko v zemlji leže, namesti strohneti ali sperstneti, okamnijo. Tako postavimo, da je drevo z vejami vred po kaki siloviti prekucii globoko z zemljo tikoma zasuto in potlačeno bilo; v takem stanu bi že ne bilo moglo zavolj pomankanja zraka in gorkote nikakor trohneti; če bi bila pa voda po nevidnih luknicah — brez katerih ni nobena stvar na svetu — apnenine ali kremenine počasi va-nje nosila, da bi bila taka zemljica z lesnimi laknici v kamen se sprejemala, bi se vtegnilo primeriti, da v več sto ali tavžent letih bi celo drevo okamenélo, in ko bi ljudje s kakim delom do njega prišli in ga odkopali, bi imeli celo kamnato drevo z vejami vred. Na take sreče so se ljudje že velikrat naleteli. Tak les se da od kamnarjev obdelati in do svetlega ogladiti, da se kakor pri vsacem drugem lesu lahko leta njegovega življenja štejejo, in da, ker je svojo farbo

ohranil, učeni tudi lahko na tanjko spoznajo, kterege plemena da je.

Vse, kar se živalskega ali rastljinkega po zdaj do-povedani poti okamnji, imenujejo učeni: okamnine. Vsak les se od slednjega družega nekoliko razloči; toliko okamnjenih lesov se je pa že po svetu najdljo, da učeni naravoslovci ne vejo števila njih plemen. Veliko je pre-moga, ali tako imenovanega kamnitnega voglja, pri kte-rem se dostikrat očitno vidi, da je iz lesa, in ko bi se to vselej ravno ne razločilo, vendar ni dvomiti, da ves premog ima iz rastljinkega svoj začetik in svoje bitje; ves premog je tedaj, ako ravno ne v tukaj danem zapo-padku, okamnina; vendar neka preverženina — metamor-foza — kakor se sladko in redko mleko v kislino in gosto preverže. Znani so učenim tudi okamnjeni lesi mnogo-verstnih palmovih in praprotnih dreves, katerih vse ple-mena na svetu zdaj več ne rastejo, pravijo jim: pred-potopni lesi. Ni ga menda na svetu muzeuma, ki bi toliko predpotopnih okamnin iz rastljinkega hranil kot Praški.

V morskih dneh so velikrat prostori na mile široko in dolgo z živalskimi hišicami enega, ali mnogoverstnih plemen na čevlje visoko zakriti; žive živali so od zgo-rej, hišice mertvih pa od spodej. Naj zagerne po potresu ali drugi prekucii zemlja tako dno, da se s hišicami vred sprime, sceni, vterdi in v 2000 letih v kamen spremeni; očitno je, da, ko bi morje odstopilo, ali podzemeljska moč tak svet iz morja na dan vzdignila, bi se v njega kamnji brez števila tacihi hišic najdljo, katerih mnoge bi se dale iz kamnja izvertati, ali bi same iz njega padle, druge, preveč vraščene, pa ne. Povodnih žival s hišica-mi, od nevidljivih do čevlja in čez velikih, narveč v morjih, je veliko tavžent plemen, ki se po svojih podoba-h in lastnostih ostrige, mišeljni, polži i. t. d. imenu-jejo. Učeni dajo vsacemu plemenu svoje lastno ime. Ki so nekaj žive kaj bolj mehke bile, so zdaj okamnjene, terd kamen, kakor uni, iz kterege se odlušijo. Vse take

hišice, ki so ravno tako okamnele, kakor je bilo od lesov rečeno, imenujejo tudi okamnine. Tacih okamnín je na število nar več; najdejo se v deželah celega sveta, mnogi gričik je, malo da ne, iz zgolj tacih, in vsi evropejski muzeumi so z njimi napolnjeni, tudi v Ljubljanskem se ne pogrešajo, in se lahko kar lepe vidijo. Ker se pa povsod in tudi na naj visokejih gorah najdejo, je to nedvomljiva spričba, da je tudi celi svet že dno morja bil. Imenovane hišice so velikrat nedopovedljivo lepih, kakšenkrat pa tudi čudnih podob; nekatere plemena so zálim, grozno dopadljivim, včasih pa še celo tanjko plošnjatim drevescam podobne. Marsiktera taka plemena se ne dajo nikjer več živa najti, učeni sodijo, da so čisto prešla in jih vverstujejo predpotopnim stvarém.

Veliko čez 100 let je preteklo, od kar učeni cele Evrope z neutrudljivo marljivostjo tacih hišic in družih okamnín iščejo, dostikrat po visokih cenah plačujejo in spravljajo. Nedvomljive priče so jim silovitih prekucij in prememb, ki so se na svetu v davnih časih godile. Take okamnine popisujejo v knjigah, katerim tablice z zrisanimi ali clo z zmalanimi okamnínami prikladajo, da se mora za-nje 100 do 200 gold. plačati.

Vtiski.

K okamnínám štejejo in spravljajo tudi druge silostare ostanke, ki niso ravno okamnine, pa vender priče nekdanjih žival in rastljin, in to so vtiski. Če je v tamnomotni vodi blato ali druga zemlja nagloma obilno rib zagernila, taka zemlja pa v tavžentih let se scenila, v kamnje — ki se da na plošice krojiti — spremenila, in ko je zdaj na dnevi, boš, skrojivši tako kamnje, velikrat v obéh ploščah vidil in očitno spoznal, da je nekdam vmes riba bila. Taki vtiski so mnogoverstni, v enih so ribje podobe tako čiste, kakor da bi jih bil večrej v mehko in omlajeno ilo vtisnil. V nekem hribu nad Vičenco na Beneškem so našli naravoslovci grozno čiste vtiske 127 ribjih popolnoma med sabo razločnih in neznanih, to je, zdaj ne več živečih plemen; sploh poznajo

že učeni vtiskov čez 800 ribjih plemen. Drugi vtiski pa niso tako čisto in popolnoma speljani; vidijo se le ribji herbti in glave s koščicami vtisnjeni ali okamnjeni, da se ne dajo lahko vselej v svoja plemena ali sorte vverstiti.

Kakor od rib, so se naredili in se najdejo vtiski družih živalskih in rastljinjskih stvari brez števila; vtiski polžev, ostrig, morskih palkov, pa tudi veliko družih žival brez hišic, še clo vtiski kačje télé; tudi okamnenci in vtiski bičja, ki je nekdej do 6 sežnjev visoko rastlo; vtiski čuda čisti in popolnoma mnogoverstnih družih trav, zelišč, cvetlic, sadov, orehov, znanih narvečkrat pa neznanih drevesnih mladičic in peres, in scer v deželah daleč saksebi ležečih, in vender dostikrat enacih plemen in žlaht. Najdejo se tudi vtiski tičjih, zverinskih in družih nog s kremplji, parklji ali kopitami, ki so napajat se stopale v že nekoliko vterjeno blato, ki je kasneje, znabiti, s peskom zasuto, z vtisnjenimi podobami pa brez peska okamnelo. Veliko tacih po vtiskih spoznanih žival in rastljin štejejo učeni k predpotopnim stvarém.

Tjekaj vverstujejo tudi okamnence neke smole neznanih dreves, ki jih morje ob hudih nevihtah na nemške in prajsovske bregove meče, ki jih prek bregov tudi večkrat zribijo ali v bregih skopujejo; pravijo tacemu okamnencu: Agat, tudi elektron; zakaj ravno pri njem so narpred električno moč zapazili. Agat je že znan čez 3999 let, Tirci in Sidonci, Greki in Rimci so ga kot dragotino visoko cenili in plačevali. Kar jih na Prajsovskem dobé, jih morajo v kraljeve shrambe po postavljeni ceni oddajati, iz katerih jih prodajo za 40 do 60,000 gold. na leto. Večega od človeške glave ni, taki so pa zlo redki in nar dražerji zato, ker se dajo iz njih od umetalnikov kar zale reči narejati. Kadar se je taka lepo dišeča smola — ki še današni dan dergnjena lepo diši — iz drevesa cedila, je obsedela nanji mnoga muha, mišica ali drugi merčes; pajk se je nanjo spustil, kebričik prišel; peresca z dreves so nanjo pa-

dale; vse tako in enako se je smole prijelo, da ni moglo več proč; smola se je pa dalje čez vse take stvarice cedila in jih čisto zagernila. Ščasoma se je morje čez take gojzde razlilo; drevje je morda strohnelo, smola pa okamnela, in zdaj, ko se tak kamen vriblje in vgladi, je svetel in bliščeč, da se take živalice in peresica v svojih podobah popolnoma ohranjene, kot da bi bile žive, v njem vidijo; da so taki agati, ki so večema rumeni, nar dražej, je lahko razumeti.

Oskorjenine.

Mnogi kraji imajo z apnenino nasitene tekoče vode, v katerih se čez veliko reči, ki se va-nje obesijo ali položé, v malem času kamnitna skorja naredi, kar se pa organskega va-njo dene, počasi strohni; to niso okamnine, temuč oskorjenci. Učeni jih pa vender, če so posebno lepi, v muzeume spravljajo. Iz take vode se nareja lahak kamen, ki se da s sekiro sekati in obdelovati, in ki je zlo pripraven, lahke oboke ali velbe iz njega delati. Ko se je iz take vode, ki iz studenca čez travo ali listje teče, lahki kamen sprijel, je poln grozno čistih in lepih vtiskov travnih ali drevesnih peresic, ki se dajo na tanjko spoznati, kterege plemena da so. Ko bi se v tako tekočo vodo zal venec različnega perja in cvetlic obesil, bi se za več časa potegnil iz nje ves kamnat, v katerem bi bile pa v tem času vse peresa in cvetlice večidel strohnele.

Predpotopne živali.

Veliko je okoli po svetu znanih, večkrat čez miljo dolgih podzemeljskih votlin, še več menda neznanih; v tacih jamah je dostikrat živalskih kosti, bi rekel, da bi jih lahko človek na cele vozé naložil. Take kosti so velikrat z ilovnino zagernjene, molokrat okamnjene, kakšenkrat s kapajočo apnenico oskorjene, večidel kerhke, kakor da bi bile sožgane in fedej razsipljive. Grozni potopi so nanесли v take votline, kamor je voda vrela, ali tudi v velike razpoke sveta mnoge živali z zemljo vred. V kasnejih časih so pa v tacih votlinah grozovite

zverine prebivale, tjekaj svoj plen znašale, od njega živele, in večidel tudi same v votlinah konec jemale. Marsikteri naravoslovci so nedopovedljivo vmevni, kosti po njih plemenih spoznati, in si neizrekljivo glave belijo, tiste kosti v jamah poiskati, ktere vkup tičejo; zvežejo z dratom do zadnje vse košice in zložo okostje kake živali, ali ga še clo na noge postavijo. Po tacih prāv zloženih okostjih so se učeni do živega prepričali, da v imenovanih votlinah so kosti večkrat od 10 do 15 različnih plemen, kosti raznih volkov, medvedov, risov in drugih veliko bolj strašnih — Slovcem brezimeninih zverin; kosti raznih govednih, jelenovih, konjskih i. d. plemen, ktere vse, ako ravno sedajnim plemenom nekoliko podobne, so vender od njih razločne, in so na svetu čisto prešle, da se tacih živih več ne najde. Tako so poiskali v Postonjski jami kosti medveda, in ga v Ljubljanskem muzeumu postavili, tacega plemena, ki na svetu več ne živi. V slavnih muzeumih se vidi zlo veliko tacih okostij ali škeletov mnogoverstnih žival, kterih plemena so že silodavno na svetu prešle. Učenim so pa velikrat neprecenljive dragotine, kterih čedalje več spravljajo v lastno razjasnovanje in v podučenje radovedne mladosti.

V kupih, ki so jih morja dežele pomevši nanosile ali zmetale, se najdejo v različnih krajih sveta kostja tako grozno velikih žival, da njih velikost preseže vse naše navadne zapopadke. V Ruski Sibirii skoplejo pogostoma predpotopnega slona, ki je bil veliko veči od sedanjega, in mu pravijo: mamut; njegove zobé prodajajo za slonokost, kakor od zdaj živečih slonov; tudi po drugih deželah Evrope in Amerike jih najdejo, pa ne takó pogostoma. Pred ne zlo veliko leti so našli tacega v Sibirii še s kožo in mesom, ki je v zmerzlini ležal. Neka povodenj je bila zemljo odnesla ter ga odkrila, da so ga hodili volki jest. Vse kosti so bili na cesarsko povelje v Petrograd spravili, in ga tam zloženega v muzeum postavili. Mamut je imel razna soverstna plemena nekoliko manjih, pa tudi še veliko večih žival, kot je

bil on, ki so bile čudovitih podob, in so vse od rastljin živele. Od neke take terdijo Amerikani, ki so jo skopali, da ima glavo z rogmi dva sežnja široko, in da šiška ledne kosti, ki se v skledčici suče, je debela kot glava otroka.

Še niže, in v bolj starem svetu kakor so tu imenovani morski znosi, se najdejo in izkopujejo semtertje po deželah še bolj čudno stvarjenih in silostrasnih žival cele okostja ali hrodja, to je, vse kosti, s katerimi so bile previdene, kakšenkrat se pa nikakor ne dajo vse najti. Živele so večidel v plitvih morjih, podobne so bile močeradam, kuščarjem in krokodilom, previdene z groznimi zobmi in dolge po svojih različnih plemenih 20 — 40 čevljev. Več plemen med njimi je bilo pa taci, ki so z razpetimi kožami kot dupir letale, te so bile pa veliko manjši od pred imenovanih. Nar niže v zemljini skorji so okamnine morskih živalnih hišic, kakor perve in nar stareje spričebe predpotopnega sveta.

Število vsih predpotopnih živalskih in rastljskih, popolnoma različnih plemen, na tanjko dokazanih po okamninah, vtiskih, kosteh, zobeh je zelo veliko in neomejeno, zakaj slednje leto najdejo učeni živalskih ali rastljskih okamnin, kosti, vtiskov i. t. d. novih plemen, ki so bile popred vsim čisto neznane, in zmirej naprej se bodo nove in še neznane izkopovale in najdovala. Couviér — nar slavniši francoski naravoslovec, ki je pred malo leti umerl, je ta učenstva obudil, da od 30 let sem neso nobene druge tako čversto napredovale. Mnogi francoski in angleški naravoslovci nečejo z drugimi učenostmi veliko se več pečati; cela leta potvajo po deželah, in z velikimi stroški in nezapopadljivo marljivostjo okamnin, kosti in vtiskov iščejo. Couviér sam je popisal in imenoval blizo 40 ali večih ali slavniših predpotopnih živalskih plemen, in ravno s tem je spodbodil druge učene, da zmirej napredovajo. Vsa ta učenost, ki ji pravijo: *Geologia*, služi v razjasnjenje silostare in terde skorje, s katero je zemlja obdana, čudovitih prekucij, ki

so se nagloma, in družih prememb, ki so se z nezapodljivo počasnostjo speljevale.

17.

Prašanje, odgovor.

(Spisal Potočnik.)

Povejte, tovarši!
 Mi kaj smo na sveti,
 Kaj naši naméni,
 In kaj nam početi? —
 Prijatli predragi!
 Popotniki smo,
 Iz ptuje dežele
 V domačo gremo.

Povejte, kaj, ljubi!
 Je naše življenje,
 Zdaj dobro, zdaj slabo,
 In zgolj spremenjenje? —
 Življenje je cesta
 Čez plan, čez goré,
 Ga naglo zapelje,
 Kdor pota ne vé.

Povejte, preljubi!
 Kaj čas nam poméni,
 Ki naglo nam teče
 V hitrosti ognjeni? —
 Čas voz je nemirni,
 Nenéham derdrá,
 Se nikdar ustavit',
 Obertit' ne da.

Povejte, kaj strasti?
 Kaj pamet, kaj vera?
 Ki serca posesti,
 Kam hoče vsaktera. —
 Nadležni vozniki
 Popotnih so to;
 Pa terdna le vera
 Voznik naš naj bo.

18.

Vsim ni vstreči.

(Prilika spisal U.)

Neki mlinar in njegov sin ženeta osla na prodaj, ter srečata konjika, ki ju tako nagovori: „Sta pač pametna, da pustita osla praznega, vidva pa za njim peš caplata, mar ga naj eden zajezdi.“ „Res je taka,“ pravi mlinar in veli svojemu sinu na osla.

Ko gresta dalje, doideta nekega voznika, ki dečka tako naleti: O ti nesramni paglavec; ali se spodobi, da ti jahaš, tvoj oče pa za taboj sope? Fantič stopi tedaj doli, in oče se spravi na osla.

Malo časa po tem srečata pa kmetico, ki je locanjko češenj domu nesla, in mlinarja pozdravila rekoč: „Vi ste vendar kaj neusmiljeni, da tako široko in prostorno

na oslu sedite, sina pa v blatu pustite!“ — Mlinar vzame tedaj še sina k sebi na osla.

Komaj prideta malo dalje, začne že neki čednik, ki je blizo ceste živine pasel, na nju vpiti in pravi: To se pravi živino terpinčiti! O ubogi osliček! pri vama ga mora gotovo konec biti. „Kaj hočeva pa zdaj storiti?“ vpraša deček svojega očeta, da bova ljudem vstregla.“ „„Kar koli storiva,““ odgovori oče, „„ne bova vsim vstregla, toraj si pa dobro zapomni moje besede: Stori, kar veš, da je prav, in ne poslušaj kaj ljudje od tega govorijo.““

19.

Ris ali bistrovid.

(Spisal Juri Kosmač.)

Deček še nježne mladosti, na domu svojih staršev na Notrajskem, sim k vasnemu ovčarju, že staremu možu, Jerneju po iménu, dokler je ovce v bližnji okolici pasel, práv rad zahajal, ker mi je od ptičjih gnjezd in družih znamenivih reči veliko pripovedovati vedil. Nar raji pa spomladi, kadar so vesela jagnjeta okoli ovác sèmtertje, kakor kobilice, skakala, in poleg vode po lokah mulila. Enega dné pa, ko sim na Jančjem viru zraven njega sédel in piščalike mužil, se je bilo solnce že precej ponižalo, in s svojimi zlatimi žari nebó in zemljo zarumnilo, kar prišeta tačasni gospod šolnik s puško ob vodi, in jo navije naravnost proti nama, ter popraša med drugimi reči ovčarja, rekoč:

Jernej! sim slišal, da ti je ris že več jagnjet iz čede potrebil; povej mi, kje in kako! Jernej mu odgovori:

Ne vém práv, kakó in kam mi jagnjeta prejdejo, ali kaj mi jih iz čede trebi; toliko se mi pa vender pozdeva, da kadar čedo na Lisičji grič ženem, in proti Jezerskem potom obernem, se mi pod terševjem pri pečini ovce večkrat splašijo, in tisti dan mi je skorej vselej jagnjeta zmanjkalo; in to tudi vém, de mi ga ni

ondi volk repa odnesel, sicer bi ga bil Torin gotovo obvohal. Lejte ravno tega jagnjeta verstnika, mu ga s perstom pokaže, mi je danes teden zmanjkalo na imenovanem kraji. Kam je prišlo, ne morem zaslediti. —

Věš kaj Jernej! mu šolnik v besedo seže, jutri pridem še z dvema drugima strelcoma, glej da boš gnal ovce ravno tje. Mi bomo pečino natihoma obstopili, bomo vidili ali bomo tatú staknili ali ne. Jezerski varh mi je že pred trémi tedni od zveri, ki jo je bil pred ovějim hlevom ob zoru zapazil, pripovedoval, ki pa misli, da je divji maček. Jez pa menim, da bo ris, česar se bomo jutri prepričali.

Drugo jutro, prav lep spomladanski dan je bil, žene naš ovčar svojo drobnico na omenjeni kraj. Okoli enajstih se veséle ovčice pripasejo do pečine, blizo ktere so bili streljci v terševji skriti, in čakajo ovčjega požeruha. Kmalo, ko se je čeda memo pečine proti Jezerskem potom zavila, prileze natihoma plena željni ropar spod pečine iz svojega berloga in čaka perhuljen prvega jagnjeta, ktero se bo približalo. Ovčar zadovoljen za čedo žvižga, kar nenadoma unkraj pečine zaporedoma „bom bom“ zagromí, da se po celi okolici razlega, in zviti tat se v svoji kervi steguje in pojéma kakor kapelj, kadar se iz vode vzame.

Bil je tisti rudečerujavi pegasti ris, kateri je bil iz naše čede že marsiktero bédro obral; ušesi ste bile sivi in verh vsacega je bil šopek černih precej dolzih dlak; ravno ták je bil tudi konec repa, po glavi je imel četero valovnatih prog, dolg je bil skorej 3 čevlje, visok pa okoli 16 palcov.

Imenovana zver živi več ali manj po celi Evropi, kjer se po gojzdi in družih obraščenih gričih, kakor volk potepa, in po ropu raznih domačih žival, in divjih zverin preži. Nar več risov se pa na Ogerskem, Poljskem, Rúsovskem in Švedskem najde. Risi živijo večidelj sparoma v berlogih ali goščavah, kamor druge živali ne zahajajo, od kodar po mačje pogostoma na

drevésa zlezejo, na katerih ali v rogovcah debela, ali pa na razprostenih košatih vejah zveri čakajo, ter na razno žival, kakor tudi v hudi zimi na ljudi, planejo, in jih počasi umore. Na Nemško se priklatijo risi le po zimi iz izhodnih dežel, iz Ilirije, Ogerskega in Poljskega, kamor se poleti vernejo, če jim strelcova krogla poti ne prehití, kar se jim pa nar večkrat pripeti. Berž, ko se zvé od kakega risa v kakem krají, gré vse nad-nj in kmalo mu krogla iz risance umnega strelca do živega pride, kar se je tudi temu primerilo, od kterega je tukej govorjenje. Ris dela nar več škode med sernami, jeléni, košutami, v izhodnih krajih med loši; v severnih pa med sedloni, ki se tudi severni jeléni imenujejo; on namreč v goščavi ali pa v travi na zver preži, kateri nagloma s tremi ali štirimí skoki na herbtu obsedi, ji zatilnik ljutoma pregrizne, kri izpije, po tém jo razterga in se je do sitega najé, drugo pa kot lesica zakoplje, nad katerim se zopet drugi dan gosti, ako družega plena ne zavoha. Ris, akoravno mnogoverstno zverino napada, živi vendar le večidel od zajcov, divjih maček, kun, podlasec, leverc i. t. d. katerim kožo z života sterga, preden jih žreti začnè. Ko ga pa huda lakota prisili, se tudi posameznim ovčnjakom približa, kjer več drobnice voha, in v eni noči več koz, ovac ali pa telét podavi. Če ga hočejo pesi popasti, se na herbet verže, in z ojstrimi zobmi in krempeljni brani tako, da mu dostikrat niso kos, včasih mora pa vendar le svoj meh drago prodati.

Risi gredó po plenu mesca svečana, in risa poverže 9 tednov dvoje do čvetero belih mladičev v berlogu ali v tamni goščavi, kateri se nikdar privaditi ne dajo.

Risina se k nar lepši in zlahtniši kožuhovini prišteva, in se za šticeljne, podléko in obšivo raznih zimskih oblek porabi. Voljna je in posebno gorka; dlaka pa nekaka perhka in velja od 20 do 30 goldinarjev. Risin pride narveč iz Španjskega, iz Male Azije, Poljskega, Švedskega posebno pa iz Arhangela na severnem Ru-

sovskem. Narlepše iz Sibirije, kjer se na mesto po 6 do 8 rubeljnov plačujejo, zato ker Jakuti radi z njimi svoja oblačila lepotičijo in njih meso bolj od vsacega drugega čislajo, ktereга ima doraščeni ris še čez 60 funtov. Njegova zimska koža je poverhi rujavorumena z rujavimi programi pisana, pod pasom je pa rumenobelkasta.

20.

Berlog rísa (tigra).

(Poslovenil France Cegnar iz J. G. popisa Dunajsk. novin.)

Ko sim že dolgo v Mexiki bival, se podam pred dvema letoma po morju v Kvayakvil, da bi od tod prišel do slovečih gor v Kvitu.

V Kvayakvil pridši zadenem na dva potnika, ki sta se na ravno tisti pot namenila. Bila sta kapitan Wharton in nek angleški morski častnik, in z njima mlad mid-sipman, Linkoln po imenu. Brod, na katerem je Wharton zapovedoval, je bil zelo poškodovan, toraj se je mogel popraviti, Wharton se je tedaj namenil gojzde in gore v Kvitu obiskati, in jez sim se mu pridružil. Wharton je bil verl, odkritoserčen mož, njegov osemnajst letni spremljavec Linkoln pogumen korenjak.

Spremljeni od mojega Stuarta in dveh Indijanov, ki sta nam pot kazala, se podamo neko jutro na pot. Kolikor dalje smo se v gojzd podali, toliko bolj smo naravo občudovali; mogočne, zelo visoke, z neskončnim gojzdom pokrite gore so se pred našimi očmi razprostirale, beloglavi Čimboraso je stal pred nami, dim in ogenj noseči oblaki so se dvigali iz strašnega Katopaksi-a, in brezštevilo drugih gor se je v megleni daljini blesketalo. Groza me nehotéma pretrese, ko v gojzd ozko pot nastopim. Opice so skakale iz veje na vejo, papige nenehoma blebetale, in orli so iz visocih cipres, kjer so si svoja gnjezda nanosili, divje upili. Kolikor bolj globoko v gojzd pridemo, toliko več reči se je nam pred očmi od-péralo.

Na večer pospešimo korake in naši spremljevalci vesel krič zaženejo, čigar vzrok smo kmalo zapazili. Zagledamo v sredi gojzda malo indijansko vas, z nekolikimi kočami, ki so bile na drevesnih deblih postavljene, h katerim se je le po lestvicah zamoglo priti. Nek Indijan, ki je pri velikem ognju stal in ga pihal, se jena veseli krič naših spremljevalcev oglasil. Ko pridemo do njega, nas pelje po kratkem oddihljeju v kočo spat.

Ko drugo jutro od Indijanov slovo vzamemo, in smo vas zapustili, se bližej Čimborasa podamo, pa njegova snežna glava se ni več lesketala, ker se je začela na njej gosta megla zbirati in naši vodji so s strahom na goro kazali in nam pravili, da bo skoraj velika navihita vstala. Kmaló smo vidili, da je res, kar pravijo; gosti oblaki so celo goro zakrili; soparno je bilo neizrečeno in tako južno, da je jeklo v naših urah zarjovelo, da so ure obstale. Reka, poleg ktere smo šli, je bila vedno bolj dereča, in iz pečevja so potoki vrešali, in cve-tice in kače nosili, tako, da smo komej naprej mogli. Na zadnje začne grometi in po pečevinah se grom razlega, blisk na blisk užiga, da je vse kakor v ognju bilo. Podali smo se najpred pod neko pečevje, eden naših vodjev pa je šel zavetja iskat. — Kmaló pride nazaj in nam naznani, da je prostoren berlog zapazil, kamor smo se hitro podali, pa le z veliko nevarnostjo in težavnostjo smo vanj prišli. Vihar je bil tako hud, da sami sebe nismo slišali. Jez sim se pri izidu berloga vsedel in vidil njegovo divjanje. Naj visokeja cedrova drevesa je ruval, ali so se pa enako bičju uklanjale; opice in papige so ležale mertve po tleh; voda se je po poti, po kateri smo ravno šli, nabrala in enako mogočni reki derla. — Ko je vihra nekoliko potihnila, si naša vodja iz jame upata, da bi vidila, ako bi mogoče bilo se naprej podati.

Berlog, v katerem smo zavetja iskali, je bil tako tamen, da se malo stopinj od vhoda nič več ni vidilo, in ravno smo se posvetovali, ali bi ne bilo varno, berlog

zapustiti, še preden sta Indiana nazaj prišla, kar začujemo čudno šumenje v berlogu. Wharton in jez sva s strahom poslušala, ali pogumni in neprevidni mladi Linkoln in Stuart sta po rokah in nogah krog lazila in si prizadevala, tisti kraj zalézti, od kodar sta šumenje slišala. Nista še zelo globoko v berlog prišla, ko začudena zavpijeta in se nazaj vrneta vsak z eno mlado živaljo v naročju, ki je bila čudno pisana in velika kakor mačka. Wharton to vidi, zavpije: „Joj meni! mi smo v berlogu — — —!“ V tem hipu priletita naša vodja in Whartonu besedo vzameta klicaje: „Tigra, tigra!“ in naenkrat ko bi trenil urno na cedrovo drevo splezata, ki je blizu berloga bilo, in se med veje skrijeta.

Ko prvi strah prejde, popadem za puško; Wharton pa nas je prosil, mu pomagati z zelo debelo skalo, ki je pred berlogom ležala, žepno zapreti. Ker se je nevarnost silno bližala, smo hiteli, kar je bilo mogoče. Čuli smo tigro tuliti, in po nas bi bilo, ako bi bila zverina k berlogu priletela, preden smo ga s skalo zaperli. Preden se je to zgodilo, smo že zverino vidili, kako je prigromela in hotla v berlog skočiti.

Skalo smo z vso močjo tako zavalili; da je na zgornjem kraji majhna odprtija ostala, skoz katero smo razkačeno zverino vidili, ki si je prizadevala, skalo odmakniti, najpred z močnimi tacami in potem z gobcam; ker pa tega ni zamogla, je strašno zarjula, mladiča pa sta z zmolklim glasom odgovorila.

„Sedaj je čas, divjo zver ustreliti!“ reče Wharton merzlo. „Pomerite ji na oko, od tod gre krogla v možgane, in oteti smo.“

Stuart popade svojo dvocevno puško in Linkoln samokres. Prvi položi konec cevi samo nekaj palcev od tigre, in ravno tako Linkoln. Na besedo Whartona oba na enkrat sprožita, pa puška in samokres se ne zasmodita.

Zver, ki je gotovo zapazila, da jo mislimo napasti, strašno zatuli in preč skoči; pa se hitro spet verne na poprejšno mesto. Smodnik se je v puški in samokresu

zmočil, Stuart in Linkoln ga vun vsujeta, v tem ko Wharton z mano roga išče, v katerem je bil smodnik. Tako tamno je bilo, da sva mogla po berlogu z rokami tipati, ko sva k mladičema dotipala, čujeva, da nekaj zvoní, bil je smodniški rog, s katerim sta se igrala. Po nesreči sta ga mladiča odmašila, in ves smodnik na mokro zemljo stresla, tako, da ni bil več za rabo. To nas je z velikim strahom napolnilo.

„Zdaj smo zgubljeni — reče Wharton — samo to nam je na voljo dano, zbrati, ali hočemo glada umreti, ali pa kamen kervožejni zveri odvaliti.“

Ko to reče, se tik skale vsede, ki nas je varovala, in neplaho tigri v žareče oko gleda.

Linkoln vpije in divja; Stuart pa vzame verv in globokeje v berlog gré. Kmalo potem zaslišimo zmolčko stokanje, in zver, ki je tudi slišala, postane zlo nemirna, skače divjo okrog berloga, potem obstoji in strašno zarjove. Indijanska vodja sta pa iz drevesa pušice na zver spuščala; večkrat sta jo zadela, pa pušica se ni kože prijela. Samo blizo očesa ena v koži ostane. Zatorej se v divji zlobi v drevo zažene in ga poskuša pretergati.

Ko se pušice znebi, se mirno pred berlog vleže.

Stuart pride zdaj iz globocega berloga, koj smo vedili, kaj je storil — mladiča je zadavil in ju skoz odpertijo k tigri vergel. Komaj zagleda zver svoja mlada, ju debelo pogleda in previdno obrača. Ko vidi, da sta mertva, tako strašno zarjove, da smo si mógli ušesa tiščati.

Ko mojega Stuarta zavolj neprevidnosti in terdoserčnosti posvarim, spoznam, da rešitve več ne upa, in mi je zavolj tega tudi pokorščino odrekel, ktero je služabnik gospodu dolžan.

Grometi je zdaj nehalo, in po strašni vihri je lahek veter potegnil, slišali smo v gojzdu tice prepevati, in solnce je spet jasno skoz drevje sijalo. Tega pa zdaj nam nič več mar ni bilo. Zver se zraven svojih mertvih mladičev vleže.

Na enkrat se iz delj rjojenje začuje. Zver naglo

na noge skoči in s turogovavnim rjoventjem odgovori. Zdaj zavpijeta Indijana, ki sta bila na drevesu, in nam novo nevarnost naznanita, in kmalo smo vidili drugo tigro pridreti. „Ta sovražnik bo hujši od pervega — reče Wharton — ker to je mati, ki milosti do tistih ne pozna, ki ji mlade vzamejo.“

Tulenje matere, ko svoja mlada mertva vidi, vse strašno preseže, kar si more človek le misliti. Jame globoko stokati, glavo raztegne in nosnice napne in krog gleda, kakor da bi morivcov svojih mladičev iskala; nankrat zagleda nas, in na skok se vdere in hoče skalo odmakniti. Večkrat poskusi, in gotovo bi jo bila odmaknila, ako bi mi ne bili z vso močjo skale tiščali. Ko vidi, da je vse zastonj, zatuli in se pervi tigri bliža, ki začne njo strašno tuliti; čez nekoliko časa obe od berloga letite. Zdaj se spet pogum v nas zbudi, al Wharton z glavo odmajaja in reče:

„Ne veselite se in ne upajte, da boste nas te zveri pustile zbežati, dokler se ne maščujete. Ure našega življenja so štete.“

Vendar nam je zasijal žark upa, čudili smo se, da sta oba Indijana k berlogu prišla in nas opominjala, naglo pobegniti. To je še edino upanje naše rešitve bilo, ker ste tigri okrog berloga letele, da bi kje v berlog zamogle priti.

Hitro tedaj skalo odmaknemo in pobegnemo iz kraja, ktereга smo za svoj grob imeli. Wharton je zadnji berlog zapustil, in se je še nekaj časa mudil svojo dvocevno puško, ktero je pozabil, poiskati, nam drugim pa ni bilo družega mar, kakor beg. Še enkrat smo začuli tigri zarjuti, ko smo jo na stransko pot, kakor sta nam indijanska vodja sovetovala, udarli. Bežali smo počasi in težko zavolj mnogih korenin, silne goščave in spolzle poti.

Prišli smo četert ure od berloga, ko nas pot na strašni prepad pripelje, in ravno smo ga hotli prestopiti, ko naša Indijanca žalosten glas zaženeta, ki je

nas prepričal, da ste tigri za nami. Brez upa se udere-mo čez prepad po terstju. Globoko pod nami je derla šumeča reka, in sterma pečevje je na obeh straneh v sinji zrak molelo. Linkoln, Stuart in jez smo srečno čez prišli; Wharton pa je bil še na slabem mostu, ko ste tigri iz goščave skočile in ko ste nas ugledale, s strašnim tulenjem na nas skočile. V tem je Wharton z mosta prišel in splezali smo na visoko skalo razun Linkolna, ki je pri mostu ostal, in svojemu prijatlu pomagal.

Akoravno ste bile divji zveri že blizo Whartona, vender ni poguma zgubil. Ko je na rob pečevja prišel, je pokleknil in z mečem presekal vezi, za ktere je bil most privezan, upajoč, da bo stem zverinama pot zaperl; pa zmotil se je, ker komej je to storil, ko tigra čez strašni prepad skoči; vender ni mogla takrajnega roba doseči, ampak padla je v strašno globino, in se na tisuč koscov razletela. Taka osoda pa ni nje spremljavke ostrašila; strašno se zaleti, in s prvimi nogami skalo doseže v neskončni prepad viseč. Ko si prizadeva na skalo skočiti, Indijana spet zavpijeta, ker menita, da ni več pomoči, Wharton pa, ki je blizo zverine, pristopi in ji svoj meč v persi porine.

Zlobna zver se upre z zadnjimi nogami na skalo in popade Whartona okrog kvoka. Pa tudi še zdaj junaški mož poguma ne zgubi; z eno roko zagrabi močno vejo, z drugo pa meč tigri še globokeje porine. To vse se je na enkrat zgodilo. Indijana, Stuart in jez mu hitimo na pomoč, Linkoln pa, ki je že zraven njega stal, popade puško Whartona, ki je na tleh ležala, in z batom tako močno tigro na glavo udari, da se omotena v prepad zverne. Ali nesrečni Linkoln se spodtakne in pade v vertoglavno globočino, iz ktere ga nikdar več ni bilo.

To je bilo strašno viditi, bili smo tiho kot v grobu. Ko se spet zavemo, vidimo Whartona na robu prepada ležati. Pregledamo njegove rane in vidimo, da je strašno ranjen. Indijana poiščeta neka želiša, ki so kri ustavila, in potem mu rane zavežeta.

V tem se zvečeri, in mi sklenemo v skalovji prenočiti. Indijana ogenj naredita, da bi divje zveri plašila, pa celo noč nisim očesa stisnil, na strani Whartona sim bil in trepetaje njegovo težko sapo poslušal, ki je bila vedno globokeja in težja, celo noč se ni zavedel.

Drugo jutro nam Indijana svetovata, ranjenega prijatla v vas nazaj nesti, ktero smo poprejšni dan zapustili. Spletejo močne veje skupej in most narede čez stermi-prepad. To je bil žalosten dan!

Na poti odpre Wharton na enkrat svoje oči, pa jih koj spet zapre in nezaveden leži kakor popred.

Na večer pridemo v vas, in ko Indijani našo nesrečo vidijo, so silno žalostni; vsi nas obstopijo, in njih tužni glasi v zrak doné, ko osodo nesrečnega Linkolna zvedo. Indijani grejo trupla Linkolna iskat.

Jez ostanem pri ranjenem prijatlu, ki še ni vedil, kaj se je zgodilo; na zadnje zaspi. Na večer me žalostno petje in tugovanje zbudi. Bili so Indijani, ki so mertvega Linkolna prinesli. Jez jim nasprot letim, pa se naglo spet vernem, ko vidim strašno razbitega Linkolna.

Indijani so ga na kožo tigre položili, ktero so z zelenimi vejami pokrili, in ga na pokopališče nesli.

Ko tretji dan na postlji pri Whartonu sedim, se po koncu skerči, odpre oči in debelo v kot kočje pogleda; barva se mu je v obrazu preminovala; bil je bled kot smert in podoben marmelnovemu kipu. V tem spregovori: „Preč je, preč, — tu stoji“ — pade in umerje.

21.

Piščalka.

(Po ruskem iz Karamzina spisal Podgorski.)

Dali so mi enkrat, ko sim še otrok bil, možnico penezov. Ves vesel v takem bogastvu letim hitro v štacuno, kjer so igrače prodajali, izberem si piščalko, ktere sim davno zaželel, in dam zanjo vse peneze. Radovaje se prelične kupljenke, tečem domu, ne denem je iz rok,

piskam neprestano, in celej hiši ne dam pokoja. Ali bratje in sestre, zvedivši, koliko me stane, majó z glavami in pravijo, da ni pol tega vredna. Popisujejo mi vse prelepe reči, ktere bi bil za toliko penězov kupiti mogel; in ko se mi naposled še smejati začno, me je jok posilil, in piščalka mi vmesto veselja žalost dela. Ali ta žalost je imela dobre nasledke. Za vselej sim pomnil svojega okupa, in kadarkoli me je mikalo, nepotrebno reč kupiti, sim si rekel: Ne dajaj za goljufno piščalko peneza. Tako so mi penezi ostali v mošni.

Vzrastši (ko sim zrasel) sim šel po svetu; začel sim ljudi poznavati in pogosto skusil, da predrago kupujejo piščalke.

Viditi, kako nekteri častem pridvornim ne daruje le časa in pokoja, ampak tudi prijatle in krepost, si mislim: „Leta človek drago plačuje piščalko.“ Vidivši družega, kako plosk lovi in hvalo ljudstva z razno zvijačo, o tem pa gospodarstvo zanemari in na zadnje ob hišo pride, si mislim ali govorim: „Drago je on plačal piščalko.“

Vidé skopéga, ki se odpové vsej radosti življenja, odpové sreči, dobrodelen od sosedov čislan, od prijatlov in svojcov ljubljen biti, in samo za polnjenje mošen skerbi, pravim sebi: „Kako drago plačuje piščalko!“

Vidé slastnika, ki veselje telesa nad dušo stavi, si mislim: Kako vreden je pomilovanja, ki ne razmisli nasledkov, in tako drago piščalko plačuje!

Kadar zapravljivec svoj dom z bogato obleko, z dragimi kosili, kočijami podkopuje, pravim: On ne previdi konca, ter bode prepozno spoznal, koliko ga piščalka stane.

Ob kratkim, brez števila terplenj od tod izhaja, da ljudje ne poznajo cene reči, ter plačujejo predrago piščalke.

Serbske zdravice,

kakor se napijajo v dan kerstnega imena v Bosni in Hercegovini.

(Zapisal Matija Majer.)

Napijati začena navadno tisti, kateri sedi na zgornjem mestu, kamor ne smé sesti, kdor ne zna napijati, ker bi mu bilo sramotno. Zdravico prijateljsko (tukaj šesto) napije gospodar in jo nazdravi svojemu sinu ali bratu. Kadar kdo napija, drugi henjajo jesti in govoriti in poslušajo: samo kjer bodi kak réče rahlo: „Amen, da Bog dá!“ ali: „Amen, Bog te usliši!“ Takih zdravic je sedem. Tu so poredoma:

1. Zdravica: Bog daj dober čas k gostii.

„Perva zdravica: Pomozi Bog! Bog pomozi, Bog daj dober čas in dobro srečo! Stori kakor kdo hoče, mi se pa veselimo v dobrem in lépem razgovoru: daj nam Bog se radovati in veseliti, dobre volje biti, zlega nigdar ne imeti!

2. Zdravica: Bog daj bolji čas k gostii.

„Pili smo za dober čas, in sadaj hočemo v bolji čas. Dobri pomagali in bolji v pomoč naj bi priskakali našemu bratu gospodarju in vsakemu, kdor je pri njegovej poštenej gostii.“

Po teh dvéh zdravicah vstane se v slavo (božjo), in kadar duhovnik svojo molitvo dokonča, dokler stoje še vsi gologlavi, se napije:

3. Zdravica: V slavo božjo.

„Pili smo za dober čas in za bolji čas, sadaj pa hočemo v prelépo slavo božjo. Da nam pomaga Bog in lépa slava božja. Kdor koli je v slavo božjo vstal in se je spomnil in pomolil, naj njemu tudi pomaga na duši in na télesu, ako je kdo pa pozabil ali iz straha ali iz studa ali v svojem pregrešenju, in se je ni spomnil, naj Bog in lépa slava božja njega ne pozabi, temuč bodi mu naj bolja pomočnica na duši in na telesu!“

Po tih zdravicah kadaj zapojeta po dva in dva tudi to pésmico :

Ko pije vino za slave božje,
Pomoz' mu Bože i slavo božja!
A šta je lépše od slave božje
I od večere s pravdom stečene?

4. *Zdravica: V zdravje gospodarjevo.*

„Zdrav mi bodi bratej (se imenuje po imenu)!

„Pili smo ga za dober čas za bolji čas in v božjo lépo
„slavo, sadaj pa hočemo piti na zdravje našega brata
„gospodarja tega poštenega doma, življenja in lepega
„njegovoga zdravja. Na zdravje njegove poštene gla-
„ve, njegovih bratov in bratrancov, sinov in sinovcov
„njegovih vnukov in njegovih mlajših, in na zdravje
„vsakega iz njegovoga doma, roda in plemena! Na
„zdravje njegove čéde velike in polja globokega! Na
„zdravje njegovoga tverdega in visokega slemena in
„vsakega rodnega in koristnega sémena. Kar mu je
„Bog dal in vdélil, da mu to vzderži in k temu pridá,
„kolikor je volja in milost njegova! Da bi mu Bog dal
„vse, kar od njega želi in za kar moli, da mu to do-
„deli, posebnega serénega veselja in junaškega zdravja,
„da njegova junaška žlahta bi povsod na dobro namé-
„rila, vsako dobro srečo dosegla in v svoj dom jo
„prinesla. Kamor koli naš gospodar in njegova detca
„iz doma stopijo, da povsod srečo srečajo! Kamor koli
„hodijo, da bi hodili po potu širokem in z obličjem sve-
„tlim. Med ptujimi ljudmi, v ptujej deželi, da bi bili
„čislani in odbrani, od gospoda Boga pomilovani in po-
„njegovani! Naš brat gospodar, da bi mogel povsod med
„ljudmi se s svojimi brati hvaliti, s sini hvaliti in ča-
„stiti, z unuki ponositi in veličiti, z mlajšimi dičiti in
„lepšati, kakor se diči in kiti Jurja dan z listjem in
„z zeleno travo, in Spasov dan z létom in s cvétom
„in z vsakim božjim blagodarom. Da Bog dá našemu
„bratu gospodarju v vsem srečo dobro, srečno in korist-
„no, polno in bogato, da mu orje oralo na globoko in

„čeda, da mu gre na široko, da mu je sleme tvrdo,
 „od zemlje visoko, na zidu stavljeno in daleč poslavl-
 „ljeno! Naj mu je temeljito, pred viharjem nepremenito;
 „in ako bi se z viharjem tudi premenilo, Bog se ga
 „spomni, Bog mu pomagaj, da mu nikdo hudega storiti
 „ne more! Da Bog dá in velika milost božja, da naš
 „brat gospodar, kterokoli seme iz doma iznese in čez
 „hišni prag prenosi, ter ga z desno roko seje, bodi
 „mu srečno, ali ga seje z levo, naj mu rodi lepo! Go-
 „spod Bog mu pusti in daj, da mu bode od neba rosilo,
 „ter mu dobro in lepo rodilo! da mu bode v zemlji ci-
 „malo, v sredi stebllalo, na verhu klasilo! da bi na
 „gumni mnogo bilo, u hiši srečno in koristno, in od Go-
 „spoda Boga blagoslovljeno! Da Bog dá, da naš brat
 „gospodar v svojem domu in pod svojo hišno streho
 „zbira in dočakuje izverstne in izbrane ljudi, patriarhe
 „in vladike, duhovnike in minihe, kume in prijatle, dobre
 „junake svoje brate Serblje, nizke in uboge, solzne in ne-
 „srečne, in vsakega brata, kateri se s svetim križem pokri-
 „žuje in v Boga veruje: da bi izverstni in izbrani pri-
 „hajali na glas in na njegovo lepo čast, nizki pa in ubogi
 „na glas in na srečni udélek (da se jim kaj podeli)! Naj
 „bi žejnega napojil, gladnega nasitil, golega z oblačilom
 „priodél, vsakemu pa dal dober čas in dobrovoljni na-
 „pitek, to léto kakor on premore, do sadaj léta pa ka-
 „kor bi mu jaz želel, hotel in mislil. Kdor koli mu iz
 „doma pojde, da lepi glas po vsem svetu nosi, kakor
 „nosi bučela po sterdenem cvetu! Da se z vsakim prav
 „ljubi in po bratovsko objema! in kaj hočemo še več? —
 „no našemu bratu gospodarju, njegovim bratom in nje-
 „govej dédci, rodu in plemenu daj Bog lepo in dolgo,
 „dolgo zdravje!“

5. *Zdravica*: Na zdravje prijateljsko.

„Zdrav si mi bratej (ali sin, in se imenuje po imenu)!
 „Na zdravje vsakega našega kuma (botra) in prijatla,
 „domorodca in pobratima, starega in mladega, milega
 „in ljubega! kjer koli kakega imamo, kterega so ded ali

„oče imeli in mi mladi od njih jih dobili od sinjega
 „morja do tihe Donave, kateri našemu rodu dobro ho-
 „če, vsakega Bog podpiraj, kolikor je volja Gospod
 „Boga; — da Bog dá! Na zdravje vse gospode te!
 „kteri so došli in prišli to léto, da Bog dá in lépa mi-
 „lost božja, da dojdejo in pridejo tudi sadaj léta in
 „mnogo lét in godin in célega našega življenja — da
 „Bog dá! Kteri kum in prijatelj pa ni prišel in došel to
 „léto in je vendar želel doiti in priti, Bog mu dodéli, da
 „dojde in pride na vsako mesto, kjer bi on srečo in blago
 „dosegel — da Bog dá! Vsigidar moj bratej! da bi naši
 „kumi in prijatli napijali in Boga molili v naših domih
 „za naše zdravje, in mi z zemanam božjom v njihove
 „dome in za njihovo zdravje; pomagaj Gospod Bog
 „nas in naše kume in prijatle, kjer koli bi mi in naša
 „détca in naši brati o njih slišali, povsod da bi se po-
 „zdravljali, ako bi se na potu ali v zbirališču vidili in
 „se zbrali, povsod da bi se pozdravljali, jeden drugemu
 „o časti in o dobrem si prizadevali, v lice se ljubili,
 „jeden drugjega za zdravje prašali z dobrim srcem in s
 „pravo ljubeznijo! Da Bog dá in lépa milost božja, da
 „slišimo o svojih kumih in prijatlih vsigidar dober in
 „častit glas, in da se na nje moremo vsigidar tverdo
 „zanesti, in tako tudi oni na nas! Da Bog dá, kjer koli
 „bi bil izversten rod, bogat dom, pravi kristjan in sna-
 „žen Serbin, da nam je neki naménjeni kum, neki po-
 „bratim! da bi mogočni Bog pomagal nam in njim od
 „vsake strane iz nebés! Da Bog dá in milost božja, da
 „bi se mi s kumi kumili (z botri botrili) vse iz proste volje,
 „brez vsake nadloge, da bi se s prijatli prijatili s čisto
 „ljubeznijo, po sreči, po glasu in véri Kristovi! stare
 „prijatle da obderžimo, ktere so ded in oče že imeli,
 „novih pak in srečnih da dobimo po zapovedi in volji
 „božjej. Da Bog dá in milost božja, da se naši kumi in
 „prijatli skazujejo in poznajo na zbirališču gospodar-
 „skem, na boju junaškem, na zboru bratskem, po imenu
 „poštenem, po plémenu junaškem, po detci blagej, po

„sablji bridkej in po vsakej dobrej in čestitej sreči, ka-
 „kor se pozna danica zvezda juterna med vsemi zvez-
 „dami na nebu juternem! In kaj hočemo še več? — no
 „našem kumom in prijatlom daj Bog lépo zdravje, na potu
 „dobro srečo, med ljudmi pošteni glas, naj bolj pa Bog
 „pomози nas, kateri smo tukaj danas! In zdrav počuti
 „se (imenuje z imenom)!

6. Zdravica: Na častitost zbora in sbora.

„Na slavo in pohvalo našega sbora in zbora svetega
 „(se imenuje svetnik, ktereга dan se slavi)! Kjer koli
 „bi se sostali in dělali, da bi dobro storili in činili, zbor
 „da bi bil zbor, dogovor tak dogovor, kakor med sreč-
 „nimi in čestitimi brati kristjanskimi — da Bog dá! Da bi
 „se nobenej deželi ne prosili, ne mira odkupovali, ne se
 „močni podajali, temuč se vsakej ubranili in osvotili,
 „prijatlom z jezikom v ustih, sovražnikom z orožjem v
 „roki, z ostro sabljo, z jako roko, z dobro srečo in vse
 „s pomočjo božjo — da Bog dá! Na zdravje našega
 „cveta nasred belega sveta, cerkve Jeruzalemske čudno-
 „divne, naše kristjanske hiše božje, za katero vsaki pravi
 „kristjan Bogu moli in za njo dar prinese! da ji mogočni
 „Gospod pomaga in jo reši iz neverške roke — da Bog
 „dá! Na zdravje vsih naših okolnih cerkev in samosta-
 „nov! kjerkoli je kaka, da bi vsako izmed njih gospod
 „Bog podpéral, da nam bodo bele in lepe, olěpšane
 „in ozaljšane, zvonaj s klākom (Malter) in s kamenom,
 „znotraj s srebrom in zlatom, s križi in podobami, naj
 „bolj pak z ljubimi brati kristjani, kakor v pravih in
 „srečnih městih kristjanskih — da Bog dá! Na zdravje
 „naših duhovnikov, kateri pred nami grejo, cerkve odpi-
 „rajo, svete maše pojó in za nas grěšne Boga molijo!
 „da bi molitva njih prijetna bila Gospod Bogu — da Bog
 „dá! Na zdravje našega deželnega poglavarja, naših
 „knezov in vitezov, vradnikov in mladičev, tergovcov in
 „popotnikov, kopačev in oračev! Tudi na zdravje vsa-
 „kega junaka brata kristjana, prostega in neprostega!
 „kteri je prost in srečen, Bog ga tako obderži, ako je

„kteri neprost in nesrečen, Bog ga reši, da se bratov
 „nagleda; da se solnca ogreje, in da mu Bog dá vlast
 „in oblast našemu bratu gospodarju, — da Bog dá!

7. *Zdravica*: Na zdravje céle mize, oséb in
 ustanka.

„Zdrav si mi brate, zdrav! Na zdravje te poštene
 „mize in poštenih gostov! Kdor je to gostijo napravil,
 „bodi mu čast in poštenje! Da Bog dá, kdor je napra-
 „vil letos, da jo napravi tudi zdaj leta polno, častito,
 „srečno in bogato, mnogo lét, vse njegovo življenje, on
 „in njegova détca za njim — da Bog dá! verhom jo
 „stavljaj, ravno jo dizaj, polno in bogato, srečno in ča-
 „stito, da Bog dá! In častno smo sédli in pošteno bo-
 „demo vstali! Bog pomagaj nam sedečim in vstajo-
 „čim, in da bi vsigdar na takem mestu se vsedali, da
 „bi mogli lahko vstati! In kadar pride do tebe ta čašica
 „in ta zdravica, pol nje izpij sedeči, pol nje pa stoječi
 „in zdrav da si mi, zdrav!

23.

Lov divjega bika ali túra.

(Spisal Dr. Bleiweis.)

Po mislih mnogih naravoslovcov je túr ali divji bik
 (Auerochs), ki se ne sme z bivolom (Büffelochs) za
 edino pleme imeti, oče našega domačega vola.

Ko se je po pomnoženji človeškega rodú od leta do
 leta veliko gojzdov posekati moglo, da so se sela za
 ljudi, njive in šenožeti napravile, so se tudi túri iz
 srednje Evrope tako pregnali, da se jih zdej le še v
 Bijaloviškem gojzdu na Rusovskem nekaj malega najde,
 kjer jim je car po razločnem ukazu varno zavétje od-
 ločil. Brez posebnega dovoljenja ne sme nihče tura vstre-
 liti ali scer umoriti; joj mu, ako bi se kdo zoper to pre-
 poved pregrešil. Tako redko se najdejo zdej turi v Evro-
 pi, da večidel vse hrodja in kožjeki turov, ki se vidijo
 v muzeumih Evropejskih, so le darila Rusovskega cara.

Ko je v letu 1846 kraljica Angleška caru želje naznanila po dveh živih turih, je ukazal Rusovski vladar svojemu gojzdarju Dolmatovu v Grodnovem, da naj po vošilu kraljice vjame dva tura.

Dolmatov je tedaj napravil 20. julija 1846 v imenovanem gojzdu lov na divje biki, — pa kmalo se je pokazalo, da ni moč, živega tura vjeti.

59 gojzdnih varhov in 300 gonjačev se je zbralo, ki so šli nad ture, prevideni z mnogoverstnim orodjem. V gojzd pridši, zapazijo gonjači na homcu celo čedo turov mirno ležati in prežvekovati; telički so okoli starih skakali, se med seboj bojevali in zemljo kopali, da je pesek kviško letel; kmalo pa so se spet k svojim materam podali, jih lizati in se jim prilizovati začeli.

Gonjači so se ustavili krog in krog homca.

Komaj je gonjač v lovski rog zatrobil, je bila na homcu vsa druga. Stari in starke so berž vstali, ušesa vihati in vohati začeli, telički so zbežali tesno k svojim materam. Ko so pa psi lajati začeli, so se postavili biki v red; telički spredej, biki zadej, da so mlade napada psov varovali.

Gonjači začno huskati, in v tem hipu jo pobere cela truma s homca in prederzno predere na enem mestu rajdo postavljenih lovcov, ki niso mogli z vso svojo pripravo nobenega starega tura zasačiti, ampak so le dvoje teličkov vjeli; eno telce je bilo 3 mesce staro, drugo je bilo junček enega leta, pa je bil take moči, da ga osem gonjačev ni moglo obderžati; poderl jih je, kakor snope, in le potem, ko so ga psi v neko mlako zadervili, da ni mogel ne naprej ne nazaj, so ga vjeli in zvezali. Pozneje so še čvetero telét vjeli. Vsih šest so potem nekoliko mescov v gojzdarjevem hlevu redili, in ko so bili privajeni, so poslali dva Angleški kraljici v London, dva pa v Petrograd.

Skušnja je pokazala, da so vjeti turčki se kmalo dali privaditi in svojo poprejšno divjost zgubili; pa veliko bolj živi, jaderni in gibčni so vedno ostali, tako

da je bilo veselje jih viditi, ko so, na dvoriše spušeni, skakali kot jeleni, in ritali kot žebeta.

24.

Dérjež ali séverni jêlen.

(Svobodno po nemškem poslovenil Juri Grabrijan.)

V naj nižjih severnih krajih naše zemlje, ob lednem morji, posebno na Lápovskem, živi séverni jêlen, ki mu tudi dérjež (Rennthier) pravijo, zato ker zamore po 20 milj dalje na dan prederjati. Pase se v čedah po visocih, pustih goličavah, ob velicih jezerih in nevljudnih močverih, ki se med gorami tistih krajev razprostirajo. Zavolj dolgih zim skoraj nič ne raste; visocega drevesa ni zagledati, samo kako smrečje ali borovje se pri tleh stiska, in kaka breza semtertje trepeče. Namesto pične trave se po tleh nekak grenek mah prepenja, ki ga po jelenih „jelenovec“ imenujejo, zato ker ta živina skoraj ob njem samem prestane. Po močverih se nekaka rijava travulja prepleta, na kateri neke jagode kakor edini sad v ondejšnem silno kratkem poletju dozore.

Po letu, ki komaj devet tednov terpi, se v teh močverih silno veliko rojev neizrečeno sitnih mušic in nekakih obadov zarodi, da ni ne ljudem ne živini pred njimi obstati. Ob tacih časih sili ta žival do hladnih morskih okrajin, da jim morski vetrovi tega merčesa odpihujejo. Ko se pa jesen napoveduje, že tudi jelena po njegovih snežnikih mika, in gospodar njegov, če noče, da mu cele trope po sili ne pouidajo, mora sam skerbeti, da se začasa v jésen z njimi na gore spravi.

Lap nima nobenega stanovitnega doma; kodar se čede njegovih jelenov pasejo, tam je tudi on z vso svojo družino in s svojim pohištvom doma. Kadar se iz primorskih nižav v zimske planine spravlja, si izbere najmočnejših jelenov iz svoje čede in jih kakor konje otovori s svojim premoženjem. Da lažej nesejo, si jih rajši več k

noši odbere, in po manj nanje naloži; saj ima od kod jih izbirati, zakaj naj manj po 200, pa tudi po 2000 glav jih ima kak gospodar. Na pot na pustotne snežne goličave sprednjim jelenom zvonce na vrat obesijo, in celo kardelo in cela gospodarjeva družina se za njimi počasi pomika; vajeni psi pa ob straneh čujejo, da se kako živinče kam ne zaleti. Na gorah si gospodar prostora poišče, kjer se bo čez zimo ostalo. Naj rajši si izbere kako zatišje pred strašnimi vetrovi; poskerbi tudi, da je voda blizo, in da si za derva ložej pomaga. Tam si naredi svojo lopo, od zunaj jo zadela z rušami, od znotraj jo prepreže s kožami svojih jelenov, line za okna prepne, pa namesto steklenine z derježevimi mehurji in hiša za dolgo ojstro zimo je gotova. Kar ji še manjka Bog doloži, zakida mu namreč celo bajto na debelo s snegom, da ne morejo ne vetrovi ne mrazovi do nje.

* Zraven svoje bajte ima Lap večidel še kak drug šotor za hram, kamor ves svoj živež: moko, mleko, kože in kožuhovino hrani; saj pohištvo ima prav revno, kak korec, kako torilo, in če ima kak kotlič, ima veliko. Mleko in sir si hrani v jelenovih želodecih, ki jih po klinih poobesi.

Na drugo stran ima še ograjo za živino, kamor jo po dvakrat na dan pastirji in psi zganjajo, da košute molzejo. Sicer je pa uboga žival večidel pod milim nebom; celo zimo se mora pasti; po borovji in po smrečji berst obira, ali si pa s kopiti do kopnega sneg preberskuje, da do jelenovca, maha ali do kakšne druge travulje pride.

Lepo jih je viditi, kadar se k molži soženo. Kakor pokolčan živ nograd jim rogovi po koncu šterlijo in se v tesnobi mešajo. Mladina se veselo okolo svojih mater zigrava in med sabo burka. Košutam overžejo zanko, da jim rajši stoje, kadar jih molzejo; mleka dajo sicer malo, ga pa ni boljšega od tega, in je posebno tolsto in tečno. Nekaj ga med družino razdelé, tako da vsako družinče svoj del dobi; nekaj ga pa za vso družino vskup z moko napravijo, večasi mu jelenove kervi in še

tudi mesa primešajo, in pravijo, da jim prav dobro taka jed diši in tekne. Iz ostalega mleka delajo sir; po zimi ga denejo zmerznit, in ga v kosih hranijo, da jim potlej na popotvanji prav pride, ker je ravno tako sladko, kakor berž po molži. Mleko in pa meso od jelena je skoraj veš živež Lapov; to samo Lapa ohrani in krepča, da zamore strašne zime prestajati.

Derjež, kadar doraste, je kakor kateri naših velikih jelenov, toda krajši noge in krajši vrat ima; meso ima tako slast, kakor naših jelenov, je pa bolj rudeče, bolj mehko in sočno, okajene četerti se lahko prodajo. Poleg mesa porabijo Lapi tudi vse druge reči od jelena. Koža jim daje kožuhovino in usnje, iz kit si šivnih koncov načesejo, mehurji in čeva so jim za okna, iz kosti si izdelajo nože in šivatke, (šivanjke), in iz kopitnih rogov se napivajo.

Za vse te dobrote delajo pa vender gerdo z živitčutom, kadar mu smert sklenejo. Naj pred mu zanko overzejo, ga čversto privežejo in povežejo; na to mu eden nož na persi nastavi, drugi ga s kamnom do brade notri zabije in dokler živinče do kraja ne pogine, ne ganejo z nožem, da se kar kaplice kervi vun ne pokaže; ampak da se v notranje kože vsa izlije. Uboga žival ječi, stoka, milo obrača svoje lepe oči po pomoči, da v serce reže jo gledati, kako počasi ugasuje. Čez kakih 15 minut se začne tresti, z nogami se opoteka, dokler se zgrudi in — obnjo je. Gerdeži Lapovski gledajo samo na svoj dobiček, ki se jim iz take moritve kaže, in nič jim ni mar usmiljenja in hvaležnosti!

25.

Pévec.

(Spisal J. Hašnik.)

Sim pévec in péti
 Je vse mi na sveti,
 Saj dani so glasi,
 Da pojem si včasí —
 Zakaj bi ne pél?

Saj ptičca tud poje
 Si pesmice svoje,
 Nam dela veselje;
 Tud peti imam želje —
 Zakaj bi ne pél?

Svit zgodne danice
Igra mi na lice,
Ustanem, prepévam,
Veselje razsevam —
Zakaj bi ne pél?

Če tudi je delo
Mi čelo ogrelo,
Vse trude premagam,
Ko pesmice zlagam —
Zakaj bi ne pél?

Je delo končano,
In vse že zaspano,
Na zadnje še eno
Zapojem pošteno —
Zakaj bi ne pél?

26.

Vkanjena lakomnost.

(Poslovenil po Vuku Štefanoviču J. Drobnič.)

V Sarajevem (mestu v Bosni na Turškem) je bil neki židov (jud) v mošno všite denarje zgubil. Najme tedaj glasnika, kateri je po mestu razklicoval: da dobi tisti, ki bo te denarje nazaj prinesel, 100 grošev najdenine. Dokler glasnik po ulicah pred židovom tako proklicuje, pride neki kmet, prinese mošno židovu rekoč: Poglej tergovče, morebit so to denarji, ki si jih ti zgubil? Židov se tega razveseli, popade mošno, jo odpre in začne denarje šteti: pa se mu njegovo veselje v žalost obrača, kadar pomisli, da bo mogel 100 grošev najdenine plačati, kakor je bil obljubil. Začne tedaj misliti, kako bi se temu plačilu utegnil. Kadar vse denarje prešteje, pravi kmetu: „Prijatelj, ti si že sam iz mošne 100 grošev vzel, ker jih je pred v njej 800 bilo, zdaj jih je pa le 700. Prav si storil, ker si se sam plačal!“ Kmeta siromaka te besede hudo ranijo, ne zato, ker mu židov obljubljenih grošev plačati noče, ampak ker ga tolikega nepoštenja dolži, da si jih je sam iz mošne vzel. Začne se toraj rotiti in prisegati, da se še denarjev doteknil ni, ampak da jih je ravno tako prinesel, kakor jih je najdel. Židov pa le zmirom svojo terdi. Tako se pravdaje gresta k sodniku na sodbo. Kadar sta pred njim obadva vsak svojo prisegla: Židov, da je v mošni

800 grošev bilo, zdaj pa jih je le 700; kmet pa, da se denarjev ni dotaknil, ampak, da jih je tako prinesel, kakor jih je bil našel: je modri sodnik kmalo to reč razumel in tako sodil: Obadva imata prav: Ti židov si 800 grošev zgubil, ti kmet si jih pa le 700 našel, po tem takem teh denarjev nisi ti židov zgubil, ampak kdo drugi. Ti kmet vzemi toraj te denarje vse, in jih ne daj nobenemu, dokler se tebi tisti ne oglasi, ki je 700 grošev zgubil; ti židov pa poterpi in čakaj, dokler se ti ne bo tisti oglasil, ki je 800 grošev našel.

27.

Sporočilo mladosti, kako se proti živini zadržati.

(Spisal Matija Vertove.)

Nekaj imamo na sercu, kar zadržanje proti živini vtiče, kar bi radi slovenski mladosti prav obličje v obličje priporočili; serčno radi bi jo iz celega Kranjskega in Primorskega, iz Štajarskega in Gorotanskega in iz vsih družih dežel pred se povabili in vkup spravili, ker je pa, kar želimo, nemogoča reč, sprejmi tedaj preserčna mladost! naš pričijoči ogovor z dobro in udano voljo. Z letem pridemo danes sami v tvojo hišo, in kar močno želimo, z njim v tvoje serce, in po tebi v serca celega slovenskega naroda zariniti se.

Bog je vstvaril vse živali, da se svojega življenja vesele; kakor ptice pod nebom, ki ne sejejo, ne žanjejo, tudi v žitnice ne spravljajo, ali kakor vranove v njih gnjezdih, preživi oče nebeški vse druge žive stvari in za nje skerbi tako, da še clo vrabec brez njegovega vedenja s strehe ne pade.

Vstvarjene so živali tudi k pridu človeka; postavil ga je Bog čez nje gospodarja, pa le, da naj po svoji umni volji, po pameti in vesti čez nje gospodari. Gospod sam je dobrotljiv, ljubezni poln in usmiljen; pamet in sv. vera nas pa uči, da ga imamo v tem posnemati, in njemu podobni prihajati; vsmiljenje — so Izveličarjeve be-

sede — Bogu bolj kakor daritev dopade; toraj je bilo že spervega človeku zapovedano: Šest dni delaj, in vsa svoja dela opravi, sedmi je pa dan gospoda, tvojega Boga; ta dan ne delaj ti, ne tvoj sin, ne tvoja hči, ne hlapec, ne dekla, ne ptujic, ki je pod tvojo streho, pa tudi tvoja živina ne. — Izraelcom je bila po Mozesu zapoved dana, živini, ki je pod tovorom obnemagala in padla, pomagati, in vsake živine, ki na poti obnemore, in ko bi še clo sovražnikova bila, usmiliti se, jo poživiti, in jo na nje dom spraviti.

Dragi mladenči! Nikdar bi vi dobri ljudje ne bili, ako bi tako razumljive in tako očitno oznanjene resnice v nemar puščali! Naj nam živina dela, naj nam orje in vozi, pa nobene pravice nimamo, jo z neprimerjenim delom obkladati, ali presiliti, nobene pravice, nad njo svojo jezo ali togoto hladiti, ali jo tako zanemariti, da bi kužne nesnage, lakote ali žeje terpela. Skaži se ji marveč v imenu Gospodovem — ki ti jo je dal, in ki ti to zapové, — skaži se ji prijatla, dobrotnika in postrežnika; lepo, vsmiljeno in miloserčno z njo ravnaj tako — kakor Bog s tabo, in z vsako drugo stvarjo — da Njemu dopadeš, da se bo živina, tebi udana, in tvojo dobroto spoznavši, krotko, bogljivo in hvaležno proti tebi zadržala. Kdor živino brez potrebe in le iz togote hudo pretepa, bo zadnjič to tudi njega samega kar strašno bolelo. — Če jenjaš z živino delati, naj bo tvoja prva misel, ji postreči, po tem pa še le za se poskerbi, zakaj brez živine bi se ti sam na svetu ne mogel preživiti.

Kader hočeš kako živinče umoriti, da bi si ga po drugi poti v svojo korist obrnil, ali kako žival umoriti, ki ti kakor si koli bodi, nadleguje ali škoduje, opravi to, kar koli je moč hitro, in tako, da ne bo žival pri tem preveč terpela; zakaj bi ji pač večega ali daljšega terpljenja naklanjal, razun, kakoršnega je ravno potreba? — zakaj bi jo čez potrebo revil in terpinčil? — ali ti nje milojok, cviljenje, njerčanje in hrepetanje dopade? — Kako neobčutljivo, kamnitno in neusmiljeno bi bilo tvoje

serce! Vsaka žival se ogiblje, se varuje smerti, beži na vso moč pred njo, zdi se ji, da je z velikim terpljenjem sklenjena; poglej vola, kako se s plašnim pogledom, s strahom in trepetanjem, in le z velikim prisiljenjem mesnici približuje; kako mu je neki pri sercu? — ali bi bilo prav, ga tukaj dolgo terpinčiti? — — Našli smo enkrat na neki senožeti kačo, ko je drugo pobito lizala in si prizadevala, ozdraviti jo; ki vidi nas se ji približevati, je nejevoljno in le klaverno proč lezla. Kača se kače usmili, človek pa — ki je Božje podobe — človek pa — — ne!

Vun in vun gre pri nas vera med ljudmi, de že sline hudo razdražene in razjezene mačke so strupene; zdravniki več dežel spričujejo, da meso in kri dolgo terpinčene in hudo razserdene ali raztogotene živali je škodljivo, da so že mnogi od tacega mesa ali kervi hudo zboleli. Nobena žival nima tedej zavoljo tebe ali po tebi več ali delj terpeti, kakor kar je ravno potreba. Če že kako žival v smert pelješ ali neseš, saj vender ji na poti, kar se še da, usmiljenje skaži.

Mnogi Kranjci, ki vozijo svoje pitane in težke prešiče na prodaj, jim napravijo take vozove, da lahko na njih, kakor se jim ljubi, ali stojijo, ali se vležejo; — tako je prav, taki so pohvaljenja vredni. Zakaj bi pa tudi živim teletom, ki jih v mesta vozijo, tacih vozov ne napravili? — ali so svinarji bolj miloserčni od teletarjev? — terdo jih ti le povežejo, da se kar ganiti ne morejo; na gostoma, kot sardele v sodčik, jih na voz naložé, da jim glave éz stranice, in jezički iz gobčikov visijo; strašno od žgeče vročine, lakote in žeje terpinčene jih še le v smert pripeljejo! — Ko bi jim pa vozove napravili, kakor že v mnogih družih deželah, da bi na njih lahko stale ali se vogle; ko bi jim na poti saj po nekoliko moke v vodi piti dajali, ali bi tako, veliko manj sterpinčene, več ne vagale? — in tem, ki jih pojedó, bolj zdrave in tečne ne bile? — Ali hočete čakati, da vas bodo še le z beriči h taki miloserčnosti

silili? — Če na tergu perutnine kupiš, in jo za terdo zvezane noge domu neseš, da ji glava doli visi, ali meniš, da je to prav, da to živali dobro dě? — Kuharica, ki iz žive ribe luskinine sterže, ji pred glave naglo v znak ne pritisne, da bi jo tako umorila; ali ki žive rake namesti v vreli, pristavi v merzli vodi, da njih umiranje toliko delj časa terpi; ali je taka milega serca? — Kakega serca je pa neki uni, ki ščinkovce z razbe-ljenim železom slepi? — Nobeni tudi ne nar manjši ži-valici nikar nepotrebnege terpljenja ne nakloni; raji tička iz kletke izpusti, kakor da bi od doma grede na-nj pozabil, in da bi ti latote in žeje revno poginil; če že nadležno muho udariš, pobij jo do mertvega, in če ko-bilici na senožeti nogo odsečeš, umori jo, da ne bo tri dni in noči strašnih bolečin prenašala; usmili se je, saj je tudi Božja živalica! — —

Človek ima v sercu dobra in huda nagnenja, dobra po volji Božji, huda pa po pregrešnosti; prva naj ob-deluje in redi, druga pa naj na vso moč duši in mori; dobrotljivost, ljubezen, miloserčnost je od Boga, neusmi-ljenje in terdoserčnost pa ne. Kdor od mladih nog z vsako nar manjši živalico z lepo, prijazno in miloserčno ravna, bo tudi z ljudmi ljubeznjivo in priljudno ravnal, bo Bogu in ljudem dopadel, in bo človek, kakor se reče: po volji Božji; ali ni ljubezin prva postava za vse ljudi, celo do ljudi druge vere? —

Kdor se pa iz prve mladosti neobčutljivo, preterdo in neusmiljeno proti živini, ali drugi živali zaderži, in jo terpinči, se bo ravno tako tudi proti ljudem zaderžal; zakaj, kar se Anžek navadi, Anže zna; — s časom bo ljudi terpinčil, bo strašen trinog in grozen ubijavec iz njega. To spričujejo skušnje vsih dežel in narodov.

Atenci — od kterih desiravno ajdov, pa po Sokratu izobraženih, nam je veliko dobrega došlo — so bili ne-kega otročaja, ki je bil živali lahkomišljeno in prederzno okó izbil — k smerti obsodili; zakaj mislili in sklenili so, da iz tacega otročaja ne bo nikoli nič prida; bali so se,

da bi iz njega hud in nevaren človek ne bil. Cesar Domician je od mladih let mnogoverstne živali in živalice terpinčil, to je bilo njegovo edino veselje; kakor cesar se je navadno vsak dan v svojo stanico zaperl, muhe lovil, in jih na iglice natikal, da je svoje oči nad njih terpljenjem in počasnim umíranjem pasel; pa ni ga bilo tudi ne hujega preganjavca kristjanov. Nar več mučencov ali marternikov je v primeri pod njim svojo kri prelilo; tako jo terdijo vsi, ki so njegovo življenje popisali. —

Ako se okoli po celi Slovenii ozremo, najdemo, — o da bi tako res ne bilo! — najdemo semtertje neumno, terdoserčno in brezvestno zaderžanje proti živini; mnogi jo še slepo in prederzno terpinčijo; ali taki napaki ne bomo nikakor v okom prišli, ako se bistrournna, v gibčna, voljnoudana in miloserčna mladost z nami v enaki namen ne združi; le po taki mladosti se da, kakor mnoga druga vednost ali krepkost, tudi miloserčnost do živine v celi slovenski narod zasaditi, in zaploditi. —

Torej, o ti preserčna slovenska mladost! vi dragi mladenči! — odprite vender radovoljno ušesa našim besedam, ki iz čistega studenca naše goreče ljubezni do vas izvirajo! — Fantje! vi boste po Slovenii gospodarji in očetje, in vé dekleta boste gospodinje in matere; — marsikaj vam mora že zdaj mar biti; — danes ta dan, ko smo s svojim ogovorom k slednjemu zmed vas posebej in prijazno v njega hišo stopili; danes vas zarotimo pri živem Bogu, nam povedati, kaj vam bolj dopade, ali miloserčnost, ali terda neusmiljenost do živine? — — Kaj ne, da miloserčnost? — — Ako je pa to res, vas zarotimo, z nami do živega zediniti se, da se bo miloserčnost do živine po vas v celi naš narod vcepila in zaplodila. — Sami — zdaj še mladi, v gipčni, upno k dobremu nagnjeni — bodite proti živini usmiljeni, in vedno se varite, jo, karkolj bodi terpinčiti; svoje bratce, sestrice, tudi druge tovarše ravno tako učite, in jih v potrebi opominovajte; danes ali jutro enako čed-

nost v mehka in nedolžna serca otrok zasajajte; z nobenim, ki živino terpinči, se nikar ne tovaršite; — kdor z živino napčno in pregrešno ravna, takega osorno poglejte, svarite ga. — Tako bomo v kratkem času materi Slovenii tudi ta madež zbrisali! — Kakor očakom Abrahamu, Izaku in Jakopu, se bo tudi vam k našemu povseljenju živina množila, lepo redila in zdrava ostajala; zakaj usmiljenega se tudi Gospod usmili! — —

28.

Istrianski Slovenci

med Teržaškim in Reškim morjem.

(Spisal Andrej Zdešar).

Čudno se mora vsakemu človeku zdeti, da, ker je od družih Slovincov zmiraj kaj govorjenja, se ravno od Slovincov v Istrii tako malo govori. Oni so ravno tistega roda, in po njih žilah teče tista kri, kakoršna po žilah drugih slovenskih junakov. —

Od kod da so oni prišli v te kraje, se za prav razsoditi ne more, čeravno so se modri in prebrisaní možje že večkrat v tem prepirali. Toliko pa je resnica, da niso vsi od enega kraja prišli; to se vidi iz njih obleke, iz njih jezika in iz njih navad; kolikor jih je pri morji, posebno poleg teržaškega morja, so si, ker vedno po kupčijah po morji semtertje hodijo, govorjenje in navade od drugih, osobito od Lahov prilastili, zató tudi večidel po laško govorijo, razumejo pa tudi po horvaško. —

Drugi, kateri so v sredi dežele, se tudi, kakor bom bolj pozno govoril, v obleki in govorjenji razločijo, in sicer tako, da kolikor se gre bolj blizo k Terstu in Krajni, toliko več se čuje laških in krajnskih besedi. Naj bolj čudno pa je ravno pod Učko (monte maggiore), kjer so nekatere občine Vlahov, to je, od takih, kateri se nosijo oblečeni, kakor naši drugi kmetje, in tudi z nam govorijo po horvaško, med seboj pa imajo drugi jezik,

kterega imenujejo „rimljanski“ ali „vlaški jezik“, in kt-
rega drugi Istriani ne razumejo in ne govorijo.

Akoravno pa so Istrianski Slovenci med sabo v tej
ali drugi reči razločeni, se vendar vsi med sabo ljubijo,
in so si v več straneh in navadah enaki.

Večidel so serčni, krepki in za učenost jako pri-
pravni junaki; škoda samo, da je premalo šol, in da so
preveč ubogi, pošiljati svoje mlajše v Terst ali pa clo
v Gorico v šolo; ravno zató jih le malo hodi v šole, in
so večidel kmetje, pa brez učenja so razumni in spo-
znajo vsako korist.

Že stari Rimljani so poštovali Istriane, ki so na
več mestih, posebno ob morji, imeli svoje hiše, v kte-
rih so več mescov v letu stanovali, kakor pokažejo stari,
kamni z napisi na hišah in na grobih. —

Kar pobožnost naših Slovincov zadene, se разо-
deva pri vsakem delu, pri vsaki priložnosti, posebno pa
pri kerševanji, in pri pogrebih, česar se bode vsak
kmalo lahko prepričal.

Nar bolj pa jih moram pohvaliti zavoljo njih po-
strežnosti in prijaznosti do popotnikov, ktera se večidel
tudi med drugimi Slovenci najde. Naj je Slovenec ali
Lah, Nemec ali kdor hoče, samo da pride v hišo na-
šega kmeta, se mu, če ne družega, precej kruha in vina
ponudi; pa zlo bi se tudi popotnik zameril, ako bi ne
hotel piti, kar se mu ponudi; mislijo si, da nina zau-
panja va-nje, in zavoljo tega tudi oni njemu ne vervajo,
ki imajo ta pregovor: „Čovik brez vire, vire nije do-
stojan.“

Kadar pa kdo ž njimi prijazno govori, posebno če
jim ponudi duhana (tobaka), so berž ž njim prijatli, in
radi mu postrežejo, kolikor jim je mogoče. Zmiraj domiš-
ljujejo besed našega Izveličarja, da „kdor sprejme ubo-
gega brata, njega sprejme.“ Lepo je viditi, kako radi,
čeravno sami ubogi, podelijo siromaku, in kadar se jim
v cerkvi napové, da je ogenj ali kakošna druga nesreča
uboge zadela, jim po svoji moči pripomorejo. —

Naši Slovenci radi spoštujejo tiste, kateri so gospoškega ali plemitega rodú, če se le dobro obnašajo. Prevzetnežev in bahačev (oholih) pa ne morejo terpeti, in se radi iz njih rugajo. En izgled tega nam pové časnik „Istria“. — Prišli so namreč neki kmetje v mesto, ter so šli kavo pit. Bil je pa v kavarnici eden tistih bahačev, kateri nimajo drugega dela, kakor samo Bogu vreme (čas) krasti, in rugati se iz iskernega (bližnjega) svojega. Bahač z veliko brado — in to se vé — z ostrogami na nogah, se je počel njim rugati, rekoč: „Sada, kad i kmet počel jest kavu piti, budemo morali mi drugi na duplo ju bolj drago platiti.“ — Pa lepo je štorklež po nosu dobí, — ravno pravega je staknil; vstal je namreč eden izmed kmetov, kateri ni imel ravno toliko prazne slame v glavi, kakor je uni bahač mislil, se mu odkrije, in pohlevno reče: „Pravo imaste gospodine! jer i turkinja (turšica) se plati jur drago, kada gospoda počeli su jesti polentu.“ — Molčal je bahač, in se je z dolgim nosom proč pobral, misleč si, da, kdor išče, najde. —

Morda bi kdo mislil, da sim se odmenil, Istrianske Slovence verh vsih družih hvaliti, in le samo to, kar dobrega činijo, od njih pripovedovati. Ne dragi bravci! to niso moje misli; ampak samo to sim vam pokazati želel, da so si navade — dobre in slabe — med vsimi Slovenci v več straneh enake. Tako tudi kakor so se med drugimi Slovenci našle, in se še dan današnji najdejo vraže in prazne vere, so bile in so še tudi med Istrianskimi Slovenci.

V pretečenim stoletji so oni večidel verovali v „štrige“ in ponočne prikazni, zavoljo tega so vsako leto zvonili na predvečerje sv. Janeza kerstnika, da bi oslabela, in obnemogla moč njihna, in tako so bili zaverovani v to šego, da, ko je hotel nek poglavar sv. Vincenca (mesta v Istrii) zabraniti to zvonjenje, je bil v nevarnosti, svoje življenje zgubiti. Ves ljud je kričal po mestu: Tužni mi i naše polje i blago (živina) naše! štrige čuju nas satreti!“

Dan današnji so se take prazne vere zgubile, in le malo jih je še, kateri take kvante od copernic i. t. d. še verovajo in poslušajo.

Na predvečerje sv. Janeza kerstnika tudi naši Slovenci užigajo ogenj po gorah, kakor sim vidil v svoji krajnski domovini; če jih pa kdo praša za uzrok, ravno odgovorijo, kakor moji domorodni kmetje, to je, da je stara navada.

Tudi v boleznih se najde sèmtertje kaj napčnega med njimi. Res je, da se oni ne strašijo smerti, kakor so dosta pokazali v zadnji Francoski vojski, ko so pod vladanjem častitega gospoda Lazariča radi zapustili svoj dom in se branili zoper občinskega sovražnika. Lepo je slišati tega ali tega bolnega reči: „Ako volja Božja jest, da umrem, neka izpuni se volja Božja“, in: „Grih bilo bi suprotiviti se volji Božjoj.“ — Oni v bolesti valje pošljejo po redovnika, da jih, kakor oni govorijo: „z Božjim orudjem spravi.“ — To pa nekteri napčno delajo, da lekarjem (zdravnikom) ne zaupajo, ampak da rajši verovajo prevarljivim mazarjem, kateri imajo že v svoji rodbini, kakor mislijo, to otajstvo, da zamorejo samo z nekimi molitvami bolesti zagovoriti. Posebno kadar kterega gad piči, precej pokličejo kakega tacih čudodelnikov. On prekriža rano otrovano s svojo roko in tiho izgovarja tele besede sv. pisma: I ovo su čudesa onih, koji verovali su vu ime moje: izterati čēju vruga, govorili budu jezike nove, pohoditi čēju kačke, i ako budu otrov pili, neće škodovati njima, na bolestne ruke kladati čēju, i izlečili njih budu.“ Brez Božje pomoči se sicer noben bolnik ne ozdravi — pa človek je dolžan v boleznih zdravnika iskati, kteremu je Bog vednost dodelil, bolnika ozdraviti. Ker se pa večkrat primeri, da pičenim otrov (strup) nič ne škodva, jim zavoljo tega ni moč odvzeti njih prazne vere.

Zdaj vam pa bodem kaj malega od opravil in od hišnih navad naših Slovencev povedal.

Naši Slovenci ljubijo samo pastirstvo in kmetijstvo,

rokodelci oni niso radi, zato ker ljubijo bistri zdravi zrak svoje domovine, in se raji v toplim in v mrazu, v dežju in v vsakem vremenu po polji in po gojzdih trudijo, kakor da bi v hiši kakošnega rokodelstva se vadili; *) zato te reči prepustijo izvanjskim (ptujcam). Posebno je veliko Karnielov tukaj rokodelcov.

Naj prvo delo mladega Istrianskega Slovenca, toliko da počne dobro hoditi, je pastirstvo. Da ima otroče le 5 ali 6 let, že mora se truditi, in za blagom (živino) hoditi. Naj bo pozimi ali poléti, dež ali blato, gredó večidel bosí ali pa v opankah v gojzde znjim, in tako se mladi navadijo mraza, dežja, truda, glada, žeje, in mnogih družih težav tega sveta. Če je tedaj kdo zmed njih slabe nature, večidel v mladosti umerje; če pa je toliko krepák, da vse to v mladosti jako prenese, se uterdi, da mu nobena stvar ne škodva. — Malo se jih med njimi dobi slepih ali kruljevih, gobastih ali kako drugači pokvarjenih. —

Osobito (posebno) skerb imajo oni za ovce, ktere jim, malo da ne, vse oblačilo preskerbijo; zato pa tudi vsaki kmet, če mu je le mogoče, ovcé ima. Ravno zato, ker imajo toliko koristi od svojih ovac, jih pa tudi jako ljubijo in jim lepe imena dajejo. — Ker je pa na zimo v Čičarii in okoli Učke (Monte maggiore) rano mraz in sneg, vsi kmetje, kteri so v Jelšanski tehantii in okoli Učke, svoja stada (čede) na jesen ženejo na pašo v spodnjo Istrijo, kjer je le malo kdaj in le malo časa sneg; na proletje (spomlad) pa zopet gredo ponje, in nam, ker jih nar več skoz Pičansčino gré, že tudi mladih jancov za pečenje dopeljejo. — Kóz pa imeti, je od gosposčine zabranjeno, zato, ker so gojzdi večidel mladi; v takih pa, kakor vsak sam vé, kozé veliko škode učinijo. —

Iz mleka ovác delajo naši Slovenci prav dober sir,

*) S tem pa ne rečem, da bi vsi Istrianci zametovali rokodelstvo, ker so eni izmed njih dobri in umni rokodelci; ampak le po občinsko govorim.

v majhnih in večih hlebcih, ki je v Moščenicah in na Kerškem otoku v Reškem morji, kateri se tudi z več drugimi otoki k Istrii šteje, posebno dober. — Volno sami domá predejo, in jo rabijo za mnoga domača oblačila. Tako dobivajo dobro povračilo za ves trud, ktereга imajo z ovcami. —

Manjši skerb imajo naši Slovenci za govejo živino. Voli in krave so pa od Štajarskih, Koroških in Krajskih veliko slabši.

Kadar mlad fant bolj odraste, in če so drugi mlajši v hiši, zapusti pastirstvo in je kmetovavec. Zdaj se mora učiti matiko in oralo rabiti, terte saditi in obrezovati, vino delati, mlatiti, kositi in sploh vsega, kar koli pametin kmet znati mora, ako hoče pravično in pošteno živeti. — Vsa kmetija naših Slovincov se razdeli v dva dela: v vinorejo in v poljsko delo; za rejo sadnih dreves se nič kaj ne pečajo.

Kar vinorejo zadéne, je pri nas nar več brajd med njivami, malo pa terst in vinogradov. Boljši vino se dobi iz terst, bolj terdo iz brajd. Veliko se trudi Istrianski kmet za vino; — preden kolcov naseka, ker je malo gojzdov, preden brajde in tersti obreže, jih poveže, okoplje in zopet grojzdje pobère, mu marsikaka kapljica od lic kane; zato pa se tudi čuje reči: „Mnogo čovek muči se za ovu Božju kapljico (za vino); paka, na slavu Božju! ovo jest naš život (življenje).“ — Ves ta trud pa je njemu večkrat brez koristi, zato, ker tukej grad (toča) jako rad pobija. Ni ga leta, da bi se ne čulo od jedne ali druge strani v Istrii od te nesreče. —

Grojzdja pri nas ne stiskajo (prešajo), kakor je v nekterih krajih navada, ampak ga denejo v kad (mastel imenovano, ker v nji grojzdje mastijo), potem gre eden v kad, in z nogami dobro vse grojzdje zmasti; potem vse skupej, mošt in tropine, denejo v bačve, katerih poprej dno vun vzamejo in jih po koncu postavijo; te bačve napolnijo tako, da kakih štirih perstov do verha manjka. Že drugi dan, če je vino dobro, vzdigne vi-

soko vunkaj tropine. Tako ga pusté kakih 14 ali tudi več dni kuhati. Potem poberejo proč od verha suhe tropine, in jih proč veržejo, ali pa kis (jesih) iz njih delajo. Mokre tropine pa v njih pustijo, in od spodej čisto vino odtočijo. Mokre tropine, ktere poslednje na dnu v bačvi ostanejo, rabijo na dva načina: nekteri iz njih žgejo rakijo; drugi pa, bolj pametni, jih denejo v bačvo, jih z vodo zalijejo, in jih puste kuhati kakor vino; potlej jih odločijo, in jih imajo poleti za pijačo in to zovejo: „Kavec“, ki je v veliki toplini prav dobra pijača.

Istrianska vina so večidel močna in jako dobra; škoda, da jih tako malo ljudje poznajo, sicer bi jih več po nje prihajalo. Samo iz Čičarije in od Jelšan, od Lipe, od Bistrice in tam okoli prihajajo po nje. Dobi se dobrega vina za majhno ceno. —

Drugi razdelik kmetije Istrianskih Slovincov je poljsko delo, ali kmetija v pravem pomenu. Od orodja za to delo ni potreba govoriti, zato ker je ravno tako, kakoršnega sim vidil v rokah drugih Slovincov, samo, da ima druga imena. — Obdelovanje polja je v Istrii jako težavno, zato, ker je velika toplina poleti, in ker so večidel skale in kamnje po njivah, ktere se ne dajo proč spraviti, in ktere so pri oranji veliko na poti. Ker je malo ravnin, in ker so njive večidel po gorah, orjejo tako, da zemljo samo na eno stran mečejo in razórov ne delajo. Sejejo nar več pšenice, ktera rada dobro rodi, pa tudi sirka, in sadijo turšico. To trojno žito jim je nar koristniši, in kadar dobro plodi (obilno rodi), imajo dobro létino. Sejejo pa tudi jačmek (ječmen), rež, oves, pirovico (žito kakor pšenica, samo da je bolj slaba za kruh), jarino (še slaběji), hiljaco (podobno ovsu) in léčo; tudi konoplje sejejo, pridobiti si prediva; krompirja veliko sadijo: pa kakor po drugih krajih, je tudi tukaj gnjil. Lanú, prosá, korenja in detelje pa se malo vidi sejati. —

Kadar žito odrase, ga oplévejo, pa večidel moški,

kakor tudi večidel možje žanjejo. Požetega žita ne stavljajo v kozelce, zato ker jih nimajo, ampak v kopsišča, ktere na verhu s slamo dobro pokrijejo. Kadar je žito suho, ga omlatijo, ne v skednih, kterih v Istrii nimajo, ampak na zemlji pod milim nebom.

Preden začnejo mlatiti, osnažijo eno ravnico, in zatem nar prvo bôb, ali grah in oves mlatijo, da se zemlja uterdi; potlej pa, kadar je zemlja že terda, mlatijo plemenitniše žito — nar poslednje pšenico.

Ravno tako bi lahko tudi v tistih krajih, kjer imajo skedne, tisti ravnali, kteri svojih skednov nimajo, in morajo od brezvestnih gospodarjev, prav za prav reči, žito še enkrat kupiti. Res je, da po dežji se pri nas ne more mlatiti, — pa je že toliko lepega vremena, da se lahko vse omlati. — Marsikdo si bo mislil: Mora jim pač prav vroče biti, celi dan na soncu cepce vertiti! — Je vroče, je, to je res, pa tudi v skednu je vroče, kamor ne pihlja noben veter; verh tega morajo tudi mlatiči v ske dnu veliko praha požirati, kteri je zdravju jako škodljiv. Naši mlatiči pa pod milim nebom nimajo nič praha. Cepce imajo majhne, in lahke, tako da se lahko z eno roko z njimi mlati; ker se jim pa žito, ki ga na soncu mlatijo, sproti dobro suši, ga vselej dobro omlatijo. Mlatičev je po 4, po 6, tudi po 8; pol jih stoji na eni, pol na drugi strani, in vsi, kteri so na eni strani, na enkrat udarjajo. — Kadar je žito omlačeno, ga zvejajo, kadar sonce zapada, zato, ker je takrat rad kakošin veter. Žito mečejo z vevnico proti nebu, — dobro žito pada nazaj na zemljo, pleve pa veter odnese.

Žito pošljejo v malin, ali ga pa sami na malnih, ktere z rokami vertijo, in kteriga ima vsaki boljši kmet v hiši, zmeljejo.

Poslednjič, dragi bravci! vam hočem še nektere verstice tistiga jezika za pokušnjo dati, kterega Istrianci pod Učko govore in se imenuje rimljanski ali vlaški jezik. Pri ti priliki bom ravno to, kar bo po vlaško,

tudi v tistim hrovaškim narečji povédal, ki ga okoli Pazna govoré. Čujte:

Po vlaško: Jarna ¹⁾ fosta, e kruto ²⁾ race. Fruniga ³⁾ Kara avut neberito en vera čuda hrana, stata ⁴⁾ zmirom en rae sae kassa. Čerčeku sebodit ⁵⁾ su pemint, patita ⁶⁾ de tome e de rače. Rogata ⁷⁾ donke fruniga, nekaelj duje salec munka za živi. E fruniga siče, juva ai tu fost en jirima de vera? Zač ke n' ai tu tunče a te življenje prepravit. En vera, sissa čerčeku, kantatam nu divertitam karlji trekut. E fruniga erzuč: S' ai tu en vera Kantat, avmoče, kej jarna e, tu žoka.

Po hrovaško: ⁸⁾ Vu žimi bilo jest, i stid véli. Mrav, koji jest nabral vu ljetu čuda hrane, je stal mirno vu svojoj kući. Škergat zabivšise vu zemlju je pátil glad i stid. Prosil je dakle mrava, neka mu dáde barem, da živi. I mrav reče: Kadé bil ti jesi vu duši poletu? Zač nisi onda življenja pripravil si? Vu ljetu odgovori škergat, pevajuč razveseloval sam mémo hodéče. I mrav smejučise: Kad ti vu ljetu peval jesi, sada kad zima jest, paka plieši. —

Po slovensko: Pozimi je bilo, in velik mraz. Mravljinec, kateri si je bil nabrał poléti veliko živeža, je mirno prebival v svoji hiši. Žrikove ⁹⁾, kateri se je bil zabolil v zemljo, je terpel lakoto in mraz. Prosil je tedaj mravljinca, da naj mu da saj toliko, da živi. In mravljinec reče: Zakaj si nisi takrat živeža pripravil? Poléti, mu odgovori žrikove, sim pel in razveseljeval memo gredeóče. In mravljinec se mu posmehne: Če si poletu pel, zdaj, ko je zima, pa pléši.

¹⁾ Farna od laškiga inverno, zima. ²⁾ Kruto od latinskiga crudus.

³⁾ Fruniga od latinskiga formica, mravljinec. ⁴⁾ Stata od latinskiga stare. ⁵⁾ Sebodit od horvašk. zabostise. ⁶⁾ Patita od latinsk. pati, terpeti. ⁷⁾ Rogata od latinskiga rogare, prositi. Iz teh družih besedi tega jezika se vidi, da je naj več besed po latinsko, ali rimsko (rimljansko), zato ima tudi imé rimljanskiga jezika.

⁸⁾ Po hrovaško se vse tako bere, kakor je pisano, in tudi i in t na koncu besed se izrekujeta. ⁹⁾ Žrikove je kakor velika kobilica, ktera z nogami na perutnice glas dela, od kteriga ima to imé. Drugo slovensko imé mi ni znano.

Svečan in cvetica.

(Spisal Podgorski).

Pod rušo gorice, na solnčno stran,
 Je nježna cvetica tičala,
 V zavetji se varnem ni mornih slan,
 Ko zima je zunej vihrala,
 Ni burje, snegov se ni bala,
 Ker zemlja zakriva jo varno
 Pred mrazom, pred silo viharno,

Al komaj topiti se led začne
 Od solnca, ki nekaj dni greje,
 In komaj prek juga se rižice
 Znebijo snežene odeje,
 Že svečan k cvetlici prispeje,
 In terka na rušico njeno,
 Klicaje z besedo medeno:

Svečan.

Kaj čakaš, premilena, kaj mudiš,
 Doklej pod zemljo boš tičala?
 Ne pada več slana, ne brije piš,
 Že sneg je gorkota pregnala;
 Na solnce cvetičica zala,
 Ne skrivaj več svoje lepote
 Pred svetom v neznane tamnote!

Cvetica.

Še zima se zdi mi, minula ni,
 Bojim se, da mraz mi še preti;
 Glej! zemlja me kviško še ne budi,
 Ne slišim še tičkov žgoleti,
 Ne sapic pomladnih šumeti,
 In skerbno umikajo lice
 Pod zemljo še moje sestrice.

Svečan.

Kaj tvežeš, cvetlica, naj sram te bo,
 Mar letenske čakaš vročine?
 Ko toča pobija, ko strele žgo,
 Ko suša popalja cvetline?
 Le mudi, da pomlad premine,
 Da bodejo druge, manj zale,
 Na tebe zmerzlivko kazale.

Cvetica.

Poterpi moj svečan vsaj ene dni,
 Sej dolgo ne bom se mudila,
 Premerzle se zdijo mi še noči,
 Bi jutranja sapa nemila
 Nezdrava mi bit' utegnila,
 Ker zemlja, ko dan se nagnuje,
 Še zmirom nad mano zmerzuje.

Svečan.

Oj starke neslane pač ne poznaš,
 Cvetičica moja prelepa,
 Ki polna zavisti mrazi nalaš,
 Da bolj te v samoto zaklepa,
 Da skriva tamnica te slepa,
 Medtem, ko pomlajene dobo
 Vse vživa in pije sladkobe.

O pridi na svetlo, na beli dan,
 In zemljo zapusti vesela!
 Pač radosti čaka te raj neznan:
 Toplota najmilša bo grela,
 Te sapa naj mečja objela,
 Naj lepša, naj zalša cvetica
 Med cvetjem boš stala kraljica.

Tako jo je vabil, jo klical vun,
 In sreče obetal čez sreče;
 Kar miha serce, ji na dan lizun
 Vse sladko, vse ljubo izleče,
 Dokler ne preveri boječe,
 Dokler izpeljana ni bila
 Nevedna iz varnega krila.

Al komaj je vne, se strašno zave;
 Pred sabo zre polja snežene,
 In komaj je sonce šlo za gore,
 Zarjovejo burje ledené,
 Zmerzal jo strupena oklene;
 Prepozno kesa se zdaj reva,
 Ter mraza in groze medleva.

In zjutra, ko dan je posijal spet,
 Cvetičica več ni živela,
 Viselo je perje, bil skerčen cvet,
 In bilka sosedna, vela.

Mat' zemlja zastonj je solzela,
 Zastonj je po hčerki tožila;
 Ni tožba več mertve zbudila.

30.

Plés kuhinjske posode.

(Basen, spisal J. Navratil.)

Na pustni večer ob enajstih je v hiši že vse terdno spalo. Kuhinjsko posodo, ki je poprej slišala v stanici seme nespametno plesati, tudi mika se nekoliko obrniti. Pes in mačka sta bila godca naprošena, Měh za ogenj pihati na ognjišču ogenj razpiše, da se vidi. Pes in mačka jo vbereta. Začneta tuliti in mijavkati, da je studélo poslušati. Razlega se po celi kuhinji. Zdaj se sprimeta dolgi lopár in krevljasta krevlja, in se zasučeta okrog ognjišča. Za njima se zaverti kosmato omélo z velikimi burkljami, za to dvojico priskakljajo iz kota še dvoje manjši burklje skup, za temi pa po dva in dva vsi zakajeni lonci in piskri s trinogatimi kozami in pa skledami. Za celo versto se vali napuhnjeni kotel na svojih treh nogah. Ukajo in čmersajo, da se vse kadí. Debeluh bije z nogami ob tla, da se vsa kuhinja trese. Kar je v kuhinji, vse pleše in razgraja. Celo 60 let stara škerbasta peč v stanici veselja poderneuje, ker rajanje sliši. Samo ena stara sklédá in pa ena béla sklédica pri miru z žličnika gledate. Ali rajanje kmalo tudi belo sklédico tako omami, da hoče po vsi sili med plesajočo sodergo. „Nikar, hčerka moja!“ — pravi stara sklédá — „ti imaš lepo, belo oblačilo; kako lahko se zgodi, da ti ga kdo izmed vmazanih plesavcov in plesavk pomaže. Sklédica pa nič ne mara. Naglo se spusti po ruti, ki je zraven sklédnika visela, na tla, in se pridruži malopridni tovaršii. Ali ne véde se dolgo med njo, se že od zakajenih loncov in kóz nekoliko černih madežev navzame. Kolikorkrat se ob kakega vmazanca ali vmazanko obersne, tolikokrat njeno belo oblačilo nov

madež dobi. Skledica pa tega nič ne vidi. Še le, ko po plesu spet vsa trudna nazaj pride, in jo stara skleda zmerja, pogleda po sebi. Veliko število černih madežev viditi, si oči zakrije in milo joka, da ni stare matere vbogala.

Nedolžnosti oblika béla — basen ta uči —
V slabih tovaršijah kmalo madeže dobi.

31.

Lásica.

(Poslovenil po Lencu Jožef Burger.)

Lásica, tudi podlásica, je po herbtu rudečkasto rujava, po trebuhu belkasta ali rumenkasto bela: rep je rujavkast ko herbet, ne črn, na koncu. Pod repom ima, kakor dihur nekake smradne žleze; torej se po plemenu šteje med smerduhe, in se ji reče tudi mali ali rujavi smerduh. Na dolgost meri šest do sedem palcov, rep pa poldrug pale.

Ta čedna tenka živalica je v Evropi doma, pa živi tudi v Azii. Prebiva v dupinah in razpokih, v kertovih, skričkovih in podganjih jamah, po zimi tudi po hlevih in skednih. Budi, ali je po koncu po dnevu in po noči, pa živeža isče le bolj po noči. Desiravno je kaj hitra in urna, vender le ne more tako dobro plezati, kakor pa njej sorodna popelica ali bela lasica, ali pa kakor kuna. Ako jo terpinčijo, izpušča iz imenovanih žlez hud smrad za seboj. Ako je v sili ali stiski, renči prav tiho; ako jo vjeto kdo razdraši, glasno pa tenko režé vanj skoči; ako se v past vjame, cvili; ako se krega s svojimi tovaršicami, čverči prav tenko. Jé naj ráji miši, kerte, mlade skričke, podganice, ptičke in jajca; celo kokošja jajca z gnjéd izmika, in jih odnaša ne v zobeh, ampak pod vratom. Za žabe ne mara; zelo pa streže po gaščaricah, slepcih, beloušnih kačah in gadih. Če jo opikajo, mora od tega poginiti. Pravijo, da še toliko sivo podgano kmalo užuga. Pa zelo dvo-

mim nad tem; nekaj zato, ker se mi njen gobček z zobci sicer ostrimi, pa majhnimi, nič kaj pripravin ne zdi za tako naglo zmago, nekaj pa opiraje se na to le skušnjo, ktera sicer slavno pričuje od poguma male živalice.

K stari lásici, vže siti družih jedi, sim posadil skrička, ki je bil vsaj trikrat životniši od njé. Komej je zagledala sovražnika, ki je bila pred njim ko pertlikovic pred velikanom, ga napade, na glas zacvili, in mu skače v obraz in za vrat. Skriček se postavi v bran, in odpravlja z zobmi in prednjimi nogami cvilijočo prederznico. Pa kaj, ko ne bo dolgo vesela svoje domišljevane premožnosti! Nanagloma se zakadí vanj, ter mu zobé v gobček zasadi; in zdaj se valjata, lásica močno cvilé, skriček s puhlim glasom renčé, na okervavljenem borišču. Z vsimi nogami se bojujeta. Kmal je lahka, uraa lásica, kmalo težki, okorni skriček na verhu. Čez dvě minuti odjenja lásica, in skriček si z zobmi režé ranjeni nos obrisuje. Toda ne utegne brisati se dolgo; mala pogumna sovražnica je spet nad njim, ga uščipne zdaj na levo, zdaj na desno, in smuk! mu visi spet na gobcu, zobé terdo vanj zasadivši. Celo četert ure se neprenéhama méčeta, na glas cvilé in renčé, in se prebračata tako naglo, da človek ni bil v stanu viditi, kaj se godí, kateri premaguje, kateri omaguje. Včasi so se slišale grizene kosti škripati. Po moči, s ktero se je lásica vertila, in po upehovanju skričkovem bi bil kdo sodil, da je lásica na dobičku. Na zadnje pa vender le lásica odjenja, švépa v kot ter počéne in se stisne. Prednjih nožic ena je bila ohroméla; persi so bile kervave, in jih je lizala. Skriček se je spravil v drugi kot, je trebíl in brisal svoj otekli gobec in hrôpel. Iz ranjenega mesa na nôsu mu je visel eden prednjih zób, in o premikanju je pozneje popolnoma izpadel. Boj je bil tedaj dognan. Borivca ga več nista mogla z novega perčéti. Čez štiri ure je junaška lásica ležala mertva.

Sim preiskal na tanko, in nisim našel družega poškodovanja, kakor da so bile persi in pa stegno leve prednje noge od skričkovih krempljev vse razpraskane. Skriček je le štiri ure dalje živel ko njegova zopernica. Košice v njegovih čeljustih so bile vse razdrobljene; prednjih zob je bil eden popolnoma iz njih padel, dva druga sta se majala, in le četerti je še terdno v njih stal. Sicer nisim nikjer vidil pokvarjenja, ker ga je lásica v boju zmirej terdo za gobček držala. Majhne živali zgrabi lásica za vrat ali za glavo; per skričku pa je bil vrat veliko preširok za gobčič, in je pač dobro prevdarila, da je bilo zanjo nar boljše ga za gobček popasti. Ko bi bil skriček lásico le enkrat v glavo ugriznil, bi bilo lahko precej po njej; po tem potu pa, kakor se je ona bojevala, je ni bilo mogoče ugrizniti *)

Mesca velicega travna ali pa rožnega cveta poleže lásica štiri do sedem slepih mladičev, in jih, če je v nepokoju in skerbi, v gobcu drugam prenese. Takó ravna jo lásice tudi družih verst v naših deželah. Prav smešno je viditi, kako mlade lásice, kedar solnce sije, noré in igrajo po travnikih, kjer je veliko kertin. Pridejo vse iz jam, letajo gori in doli, ter se dražijo in grizejo; pa naj kdo pokašlja, poskačejo splasene vse nazaj v svoje jame. Pa tam užé spet ktera iz luknje poluka; ako ne zapazi nikjer sovražnika, perléze iz nje, pa spet zgine; perléze spet nazaj, prihaja bolj in bolj derzna, in kmal so spet vse ozunej.

Kjer so lásice nevarne golobom, kokóšim, jaricam in jajcem, jih lové v pasti kakor podgane. Pse ogrižejo večkrat za smert, mačke malokdaj. Kanja lásice loví in jé; tudi bela štokla jih loví in žre s poltjo in dlako.

*) Take poskušnje pa delati, se pravi, žival terpinčiti in ni keršansko.

Krokodilov lov.

(Popisal Juri Kosmač.)

V strašnih Luzijanskih močirjih in skorej po vsih krajih južne Amerike je krokodil, kteremu tudi aligator (*crocodilus lurius*; Cuv.) pravijo, v gorkih vodah, močirjih in jezerih domá.

Krokodila štejemo h kušerjem, kterim je v vsih rečeh naj podobniši; on doraste, posebno v južnih delih Luzijane in Floride, 12 do 16 čevljev dolgosti. Glava je skorej četrta njegove dolgosti. Zine z zgornjo čelustjo namesti s spodnjo, in vidite se v nji dve strašni versti ostrih zob, s kterimi je njegovo leporudeče žrelo napolnjeno. Truplo pokriva luskinasta koža, ki je polna čveterovoglatih luskin. Nosnici ste konec glave verh žrela, in pa tikama ena zraven druge.

Če krokodil ob kakem tihem in solnčnem dnevu pri verhu vode počiva, se mu vidijo le oči, nekoliko glave in žrela, nad smerčkom pa njegovi nosnici. Oči so nezrečeno majhne; noge pa kratke in za hojo nevkretne; toliko boljše plava krokodil. Leži nar raji na peščnih bregovih poleg jezer in vodá, kadar solnce hudo pripeka, in z odpertim žrelom semtertje ferfolečih merčesov čaka, ktere s svojim pižmovim duhom k sebi vabi, in potem, ko se jih je dovelj na njegov širokoplošnjati jezik nabralo, jih z veliko samogoltnostjo požre.

O malem ali velicem travnu ona po 80 do 120 jajic v gnjezdo zleže, ki si ga je iz blata in bičja ali terstja napravila. Iz njih se mladiči od solnčne vročine izvalé. Izvaljeni krokodilčiki imajo, dokler so še majhni, veliko sovražnikov; jastrobi in kače jih kej radi pobirajo, včasih jih še celo on sam celo gnjezdo pokonča in požre, vender jih le še veliko za pleme ostane, da jih je po jezerih in vodah južne Amerike še zmeram polno.

Amerikanski krokodil ni tako nevaren, kakor ljudje navadno mislijo. Človeku bele barve, to je, Evropejcu

se ga skorej ni treba bati, če ga le ne rani ali pa ne raztogoti; zamorce pa raji napada in jim pesè ali prešičke potrebi, če se mu le približajo. Akoravno škoda, katero ljudem napravi, ni velika, mu vender le po življenju strežejo, in ga usmertijo, s komur le morejo, in porabijo njegovo mast za razne mašči, s katerimi drevno pavolo čistijo. Repe mladih krokodilov Amerikanci tudi jedó, in pravijo, da so dobri, če se le kmalo od herbta odsekajo.

Za to je pred nekimi leti naselnik v Poant-Kupu (Pointe-Coupe) skušenega in zvedenega strelca večkrat nagovarjal, da bi šli na krokodilov lov, ker uni je imel za to delo nar boljše orodje; rad bi si bil namreč kej krokodilove masti napravil. Enega jutra pride zopet omenjeni naselnik s svojim sinom in z dvema zamorcoma k njemu, ter mu naznani, da je pred ta dan že čoln v jezero unikraj svoje hiše pripravil, katero je s peterimi ali šesterimi voskimi močirji zvezano, in misli lov na krokodila napraviti. Nagovorjeni strelec se mu udá in vzame svojo risano puško na ramo, mlademu Harburu da ostí (harpune), in odrinejo proti omenjenemu jezeru na lov.

„Kaj pa ti tukej neseš Ben?“ popraša strelec nekega zamorca, kateri nekej v pavolnatem platnu pod pazho nese.

„Kar nesem, zna govoriti samo,“ mu zamorec spakovaje odgovori, in svoje strašne usta skoraj do ušes raztegne, iz katerih se dve versti slonokostenih zob zabliši — „zna govoriti samo“ — in potem stisne z levim komolcom, kar pod pazho zavitega nese.

„Kerli!“ prasiček zavpije, in jame z vsimi štirimi kobacati.

„Molči, ti mala živalica!“ ga zamorec taži. — Tako je prav!“

On nese prase seboj, da bo ž njim krokodile vabil jih ložej zasačiti. Kmalu pridejo k nasipu, ki naj večje jezero v dva razdela delí, kjer je bil čoln privezan.

Akoravno je bilo že konec rožnika, je bila voda še neizrečeno merzla; zato ker so bili bregovi Misisipa s snežnico, ki se s sneženih goličav valí, še tako zaliti, da so bile nižave velikemu jezeru enake, iz kterega se je le semtertje kak vozek herbet vidil.

Zdaj sta se jim bila še dva druga lovca pridružila, in bilo jih je z malo živalico osmero skupej. V čoln stopijo in se od kraja odrinejo. Zamorca veslata, drugi se pa s puškami in ostmi oborožijo, razun enega, ki je tudi za veslo prijel.

Solnce je pripekalo, da bi se človek stajal, kateri ni od mladosti teh krajev vajen; palma in cipresa pa tudi ne daste veliko sence. Ni je bilo sapice čutiti, ne ptiča péti, ne žabe regljati slišati. Vse je pri pokoju, še celo posamezni krokodili, ki so pri verhu vode, kakor opaljeni hlodje plavali, so bili viditi omamljeni, in če ne bi bili včasi s svojimi žreli zazevali, gotovo bi bilomisliti, da spé, ali pa, da so cerknjeni.

„Še krokodile tukej dolgočasi“, je Heli, eden nar serčnejših lovcov pregovoril.

„Le poterpi, bodo kmalo oživali, da le ta, ki tukej na tleh leži, péti začne,“ mu zamorec odreče.

Ko so se bili že precej od brega proti sredi odri-nili, so mislili bližnje krokodile napasti; toda, ko streljaj blizo njih priveslajo, se boječi urno pod vodo umaknejo. — Jez sim se z risanico na sprednji smerček čolna spravil, pripoveduje skušeni strelec, in pričakujem pervega krokodila, da bi se mi na kakih 12 ali 15 korakov približal. Harbur pa ne more pričakati, ampak zavpije nepoterpežljiv: „Hej! kaj čakaš? reci svojemu vablјivcu, da naj gobec odpre, da bo kaj opraviti, ako ne, ti ga trešim ob tla, da kar strepeče.“

Zamorec ki zamišljen po jezeru gleda, ko da bi ga hotel premeriti, stopi z ного na prešička, ki je na tleh ležal.

„Miik!“ zacvili prase v smertnih težavah.

„Masa, — za moje dni nikar!“ zakričí njegov pre-

strašeni tovarš zamorec, in jenja vesljati — „moj prešiček je, sterl in zmečkal mi ga boš.“

Skušnje izid gre po volji, več krokodilov, ki so pred nami plavali, se oberne in proti nam počasi plavajo, kar se eden kakošnih 30 korakov pred nami nenádamá kviško vzdigne, kakih 12 čevljev dolg. — Postoji nekoliko časa, kakor da bi pomišljaj, kaj mu je storiti. Zamorec sili svojega prešička malo po malim cviliti, in na to se nam še bolj približa in glavo iz močirja pemoli, kteremu je bil tudi drugi za petami. „Ustrelí“ reče Harbur. Puška počí, in, ko bi trenil, se režin na herbet zverne in nam svoj luskinjasti trebuh pokaže, in ko bi mignil, mu eden zamorcov trojnovoglate ostí v trebuh zasadi.

Po strelu, s kterim so mu bili možgani zdrobljeni, je bil tako omamljen, da ni mogel več tergati in razgrajati, in brez velicih težav smo ga blizo čolna, v čoln pa z velikim trudom spravili.

Skušnjo s prešičkom smo zaporedama ponavljali in mladi Hurban je še 4 krokodile ustrelil, od kterih smo pa le dva dobili, zató ker nismo mogli z ostmi naglo do njih. Razun teh sem bil pa tudi jez tri z ostmi usmeril, od kterih sta bila dva mladiča in prav debela, in sim jima dal urno repa za svojo rabo odsekati.

Sčasama so se krokodili cviljenja, streljanja in ostenja tako oplašili, da so se nam odtegnili in nismo mogli nobenega več na strel privabiti, torej smo vabljevca v nemar pustili, in smo jih mislili le s čolnom, kakor si bodi, zalesti. Zamorec je veslal in z veslom šum delal, pa tudi temu so se krokodili odtegovali. Zato sim pa jez za veslo prijel, in delal kolikor je bilo moč natihama. Osti sim dal Heliju, ker me je za nje prosil in zagotovil, da je doma v Kentuki že marsiktero veliko ribo na nje nasadil.

Že dolgo časa sim pazil spet na kakega velicega naleteti, toda vselej nam jo je odnesel, če sim ravno skerbno gledal, kje se je pogreznil in zopet prikazal.

Naenkrat pa, ko ga spet potoniti vidim, veslamo kar moremo, da bi ga prestregli, kadar se na verh prikaže, zavoljo tega rečem tudi svojim tovaršem na prežiti. Komaj sim izgovoril, se je njegova černozelena glava že vidila in se je hotel zopet pogrezniti, pa v tem trenutku mu Heli osti v trebuh zasadi, da v njem obtiče, nato se ranjena žival na mah zažene ter nam z ostmi vred rép odnese.

Osti s kterimi se krokodili lové, so take le: Ojstrobodeče trivoglato železo ima nazaj prikrivljene kaveljne, da ga nemore žival, v katero se zasade, s sebe odbrusiti, je do poldruziga čevlja dolgo in od treh do štirih funtov težko. Nasajeno je na lahkem blizo deset čevljev dolgemu drogu, za kterega je v sredi močna verv privezana, ki je kviško po drogu razprostrena in na koncu spet za-nj pripeta, in je še 12 do 16 čevljev daljša kot drog, in po tem takem ne sme biti ostin lučaj éz 13 čevljev dolg. Konec vervi je pa za pestjo tistimu privezan, kteri osti rabi, zató da mu iz rok ne uide, s čimur bi ob plén in orodje ob enem prišel. Po raznih skušnjah prepričan sim Helija svaril, da naj se čversto derži, kadar bo osti v krokodila zasadi, da ne ovéhne sicer utegne po njem biti. Velicega veselja pa, da je krokodila zadél, ni na to mislil; in ranjenec, ko je osti v sebi čutil, se zažene in potegne ostinčarja s čolna. Ben, tudi zamorec, to viditi, plane za njim ter ga za noge zgrabi, terdo derži in takó smo z združenimi močmi kmalo ostinčarja in krokodila, — tega na vervi, unega pa za nogo v čoln potegnili.

Solnce je proti poldnevu neizrečeno pripekalo in mi s svojim plenom zadovoljni, smo se počasi proti domu ravnali.

Pozneje smo krokodile dostikrat tudi po noči streljali, zató ker se jim ponoči oči kakor razbeljeno železo svetijo.

Nosorog.

(Poslovenil Matevž Ravnikar.)

Nosorog (Nashorn) živi po slomih in potika se po krajih, kamur ni mogoče priti, in kjer mu ne permankuje živeža. Ni mesojed, pa tudi trave in sena ne žre; ampak od veja se živi. Viditi je, da ima zlasti ternjeve baže rad; lačen pa ne zanese nobeni veji. V njegovem gnoju so včasih najdlji kose neprebavljenega lesa po tri palce debelega. V grozovitnih habeških gojzidih je najti močno mehkih ino muževnih dreves, kakor nalaš zanj odločenih. Zgornjo ustnico zamore jako raztegniti, da najvišje veje doseže, kakor slon z rivcom. S to ustnico nosorog kreha veje najverhnje in najbolj pernate, da te najpred požrè. Ko je kacemu drevesu popolnoma veje obžerl, ga še ne pusti; ampak z rogom deblo precépi, ino ga na tanke prostice razreže, da s svojim velikim goltancem té kose požrè, in pa s tako lahkoto, kot vol zelje ino travo. Nekteri terdijo, da ima nosorog tako oster jezik, da zamore ž njim meso od kosti odlizati; drugi pa pravijo nasproti; da je tako mehek kot telečji. Blezo imajo oboji prav, ker je jezik mladega nosoroga zarés mehek. Ta žival, preganjana, ali v stiski, je nezrečeno hitra, da si je težavna viditi, ino da si ima kratke noge. Dolga je ino nekako čezdalje bolj dirja za kake minute. To pa ni res, da bi bila na ravnem hitrejša mem konja; brez truda so jo že prehitéli celo taki lovci, ki so slabo znali jezdariti. Nosorog teče rad iz gojzda v gojzd ino se v najgostejšo hosto zakadi. Suha ali nagnjita drevesa podera zlahkama, kakor bi bila s topom odstreljena; njemu v štric in za njim vse križem padajo. Bolj gibčina ali urna in oprisna ter bolj muževna perpogiba s svojo težo in z zaletavanjem in omahovanjem. Ko memo odide se taka drevesa enako muževni šibi na prešnji stan zravnajo. Če torej lovec na konju ni previden, ga drevo, ki po koncu švigne, zgrabi, ob bližnje drevo treši in

razmaže. Nosorog le naravnost pred sabo vidi, zato ga je lahko končati. Na ravnem nikoli ne uide, če ga je le moč s konjem prehiteti, ker potlej iz oholosti in od jeze noče bežati, temoč se postavi, svojega nasprotnika premagat. Nekoliko postoji, potlej se iz viškega naravnost v konja zažene. V tem je divjemu prešiču podoben. Konj mu lahko uide, ko nekoliko na stran odskoči; in na tèm času je vse ležeče. Ker nosorog samo konja svojega zopernika spozná, ino človeka, ki na konju jezdic sedi, ne ugléda, tá zdaj z mečem v roci s konja skoči, ino nosorogu na nogi kito preséka, da ne more ne uiti, ne se braniti.

Nosorog potrebuje veliko živeža ino vode. Dežela ljudstva imenovanega šangalas, je polna gojzdov, tu šest mescov dežuje, da nastane povodenj in veliko rék, potokov ino stoječih jezer, in le taka z vodó bogata dežela je za te grozovitne živali. Vodenih ino mlakužnatih krajev pa nosorog ne iše samo zavolj pijače, ampak tu si upa pomoči in zavetja dobiti zoper necega sovražnika. Ta sovražnik je neka muha, blezo ena versta obada, ki se v černih močvirnih tléh zaleže, ino nosoroga neprenehama preganja. On pa se z zvijačo otme; ko muha po noči per miru počiva, najde nosorog spretno mesto, kodar se potlej tako dolgo po blatu valja, da se mu od tega po vsem životu skorja naredi, ktera ga drugi dan pred sovražnikom varuje. Blatna skorja se zgerbančene ino v gube nabrane kože terdo prime; li stégen, pléc ino béder ne, ker se z majanjem otrése, da mu zamore muha spet v živo priti. Bolečina ino serbečica, ki jo muha s pikom naredi, ga napravi, da se z rano ob najbolj grampova drevesa čoha, od česar pridejo mehurji, ki jih je na njem viditi. Kaže se, kakor bi mu to čohanje dobro delo, ker pri tèm tako glasno krohljá ino ječí, da ga je precej deleč slišati. Zavolj tega veselja in ponočne tame ne čuje tako, kot sicer.

Lovci gredo za njegovim šundrom, na tihem ga zasačijo, ko se po tléh valja, kopje mu v trebuh zalučajo

in s tēm ga smertno ranijo. Kože nima tako terdne ino neprebodljive, kakor ljudje sploh mislijo. Divji ga končajo z metavnimi sulicami, ktere se kake čevlje globoko vanj zasadé. Krogla iz puške gre skožnj, če na kako kost ne zadene; in šangalas, abisinsko ljudstvo, ga z najbornišimi strelami umore in potlej z ravno tako bornimi nožmi razkosajo.

Per nosorogu je sploh malo zvičaj ino potuhnjenja, ob enem je pa precej len. Kolbe terdi, da se nosorog nikoli človeka ne loti, zunaj če ga razdraži, ali če je človek rudeče oblečen. Nosorog ima dober nos, ino na tanko sliši, kar mu per slabem pogledu nekoliko pomaga. Po dnevu tiho leži, če ga kdo ne splaši; zvečer ino zjutraj, morebiti tudi celo noč, si pa živeža iše.

Afrikanci nosorogovo meso radi jedo; take slasti je kot svinjsko. Od starcov je pusto in terdo, od mladičev pa mehko. Tolša se lahko namesti sirovega masla rabi. Iz posušene kože delajo v Afriki biče, palice za na prešet, škite in oklepe.

34.

Kazen krive prisege.

(Spisal Podgorski).

V Rudniku, nekem tergu na Serbskem, je prebival Tokatlijč, mogočen Turek. Bil je sicer po rodu Serb, ali njegova hiša je bila od davna že vdana turškej veri. Ko se leta 1815 Serbi vzdignejo, da bi Turke iz dežele izgnali, Tokatlijč ni hotel bežati, ampak uterdi svoj grad, in oroži tovarše, da bi se branil, dokler ne bi turška vojska, ki je bila nad puntarje poslana, v Rudnik dospela in ga oprostila. Ali preden se nadja, privihra neki Lomo s trumo Serbov in napade grad. Hud boj se vname. Serbi hočejo grad hitro vzéti, ker bi jih sicer turška vojska prenaqliti utegnila, in ga naskakujejo neprestano; ali Turkom je šlo za glavo, toraj se branijo na vso moč, in zmaga se noče nagniti na nobe-

no stran. Toda Tokatlijč, ko vidi prijatle padati, in njihovo trumo od ure do ure manjšati se, razume kmalo, da mora naposled, ako pomoč ne dojde, omagati. Od prihoda turške vojske pa ni še bilo ne glasa, ne sledu, in obsedene obhaja groza, da bi Serbje, grad siloma vzešči, vsih z mečem ne pokončali. Toraj ponudi Tokatlijč vdati se, ako mu Lomo zagotovi, njega in tovarše zdrave na Turško spraviti. Lomo rad v pogoj dovoli. Tedaj vsuje Tokatlijč na kruh soli, ga poljubi in pošlje Lomu, da pri njem priseže, da bode v obljudi zvest, da prisegši, kakor on, kruh poljubi in nazaj pošlje v grad. (To je pri Turcih grozno huda prisega). Lomo priséže. Zdej zasedejo Turki konje, odprejo vrata in zapustijo grad. Serbi jih sprejmó, in poleg pogoja ukaže Lomo, da se spremijo na turško zemljo. Tako jahajo čez Rudniška berda. Ali Lomo je že pred, prisegi ukljub, odbral ljudi, da se skrijejo pri potu, in, ko Tokatlijč s tovarši prijezdi, planejo nanj iz zaséde. Ko tedaj dojdejo Turci tje, mahnejo iz nenade Serbi po njih in pobijejo vse razun enega. Tokatlijč, smertno ranjen, sproži še svoj samokres *), ubije enega, ki mu je pot zaskočil in pade. Tedaj stopi ostali njegovih tovaršev, ki se je med Serbe vmešal in otel, pred Loma, pa mu reče: „Lomo, kaj tako čislaš ti prisego?“ — Lomo se začne izgovarjati, da so to hajduki storili proti njegovej volji, da on tega ni kriv; temveč, da mu je samemu žal, pa da se zato ne boji ničesar. — Dalje gredé v pogovoru potegne Turek izza pasa sreberne nože, pa jih da Lomu, rekoč: „Ná moje nože, Lomo! Ako tudi mene, kakor gospodarja mojega, hajduki umoré, naj saj moje nože pošten junak nosi. Če me pa prevedeš zdravega na Turško, jih nôsi v spomin moje hvale! — Lomo seže po nože, ter jih vtika za pas; ali ta hip izmakne Turek samokres, razstreli Lomu sredo čela, in zavihtiv se na konja svojega gospodarja oddirja skokoma. Serbski ko-

*) Samokres namesto »pištola«.

njiki jo vderó za njim, pa ga ne dohité. Tako je utekel zmaševavši se za gospodarja, za tovarše in — krivo priségo.

35.

Pogreb pri turških Bošnjacih.

(Iz ilirske knjige: Pogled u Bosnu, spisal Podgorški).

V Bosni ima vsaka turška hiša velik kotel, v katerem se voda greje, in dolgo korito, ki je dosti prostorno za človeško truplo. Kadar kdo zboli, skerbno pazijo nanj, da skrivaj ne umerje. Ako umirajočemu sapa zastane, začnejo kakor splášeni, eden družega klicati: Hajde pripravi kotel, kuri ogenj, grej vodo, dokler se telo ne ohladi! — zakaj velik greh, mislijo, bi bil, ako se truplo neokopano ohladi. Pravijo namreč, da prerok Mohamed, ki duše vernih Turkov v raj vodi, ne pride po-nj, dokler ni okópan. Okopavši ga mu zamašé usta, nos, ušesa s pavolo, in vsega od nog do glave v novo platno, kakor dete, povijejo. Dokler eni merliča opravljajo, so drugi že jamo izkopali. Na to se zbere koj bližnja rodnina in prijatli, tudi hodža (turški pop) mora zraven biti, pa denejo truplo v občinsko trugo, ktereje so odspód nosila pribita. Potem se zversté pogrebci, ki so za nošnjo, po dva in dva. Kadar prinesó merliča iz hiše, ga vzamejo na rame tisti, ki so najbližji vrat; ali ne deržé ga dolgo, temuč podadó ga tistim na rame, ki so jim najbližnji, in ti ga spet dadó naprej. Tako letí truga z rame na ramo; tisti, ki so zadej ostali, hitijo naprej, in čakajo, da spet versta na njihove rame pride. Tako ga spravijo na pokopališče. Ondi ga vzamejo iz truge, in ga denejo, kakor je domá zavit bil, v jamo na golo zemljo. Potem ga pokrijejo z deskami, ter ga zagrebejo. Pravijo, da se večkrat priméri, da mertvi, preden ga z deskami pokrijejo, začne bercati in stokati; hm! hm! (Lahko se primeri, ker ga nič na oder ne denejo, in toraj marsikrat še živega, ki je samo omedlel, v jamo

veržejo; v hladni zemlji se pa iz medlévice predrámi.) Takrat drugi vsi zbežijo, sam hodža ostane, ter ga tolaži: korkma, korkma! (ne boj se!). On nikakor ne sme uteči, ampak tolažeč z besedo korkma ga mora sam zagrebsti, in zagrebši ga ne sme drugače, kakor ritniško domú, ter v eno mero vpije: korkma! korkma! Ako kristjan Turka popraša, zakaj njihov merlič berca, odgovori takole: Mi dobro vemo, da Vlah (tako pravijo Kristjanu) nikdar ne berca, ker ga satan hipoma v pekel odnese; ali kadar praveden Turk umerje, pride ponj prerok Mohamed, se pogovarja ž njim (takrat berca), pa ga pelje seboj v raj.

36.

Kert.

(Spisal Matija Vertove.)

Živalim, ki v tami živé, gré tudi kerta prišteti, zakaj pod zemljo prebiva in se malokdaj prikaže; ko ga sosed preganja ali povodenj prežene, je prisiljen, svoj dom popustiti in vùn priti. Malo je manji od podgane, pa bolj dolglatega in okroglega života, z lepim černo-svetlim in žametnim kožuhcom previden. Brez vsih vunajnih ušesnic vender posebno dobro čuti, ima tako majhni očesici, da so ga nekadaj slepega menili. Druge dežele imajo pa tudi belkaste, rijave in zlatorumene kerte. Njegov repik je kratik, sprednji nožici, podobni s persti previdenim ročicam, ste krepki in zlo pripravni s krempljiči perst riti; glavo ima špičasto s pregiblјivim rivčikom. Kert živi od mnogoverstnih, podzemeljskih červičev in merčesov, rije tedaj v persti zmirej naprej, skerbí pa, si stanovitnih in čistih potov napraviti, torej spahá vso zrito perst verh zemlje, in dela kopice, ki jim kertine pravijo.

Kert si napravi v persti terdno in stanovitno prebivališe, ktereга brez sile ne zapusti; naredi si na vse kraje ravne in glatke poti, po kterih hodi dalje rit, in si živeža iskat; verne se pa iz njih vselej na svoj dom.

Pozimi ostermljen leži. Konec maja položi samica na posteljico iz maha in listjica po 4 do 5 mladičev, ki se berž prav včversté, da se igrajo ali rizajo kot mlade mačice. Na jesen se radi približujejo hišam in spodblujejo njih zidove. V suhih pušavah in v premerzlih deželah ni za kerta; nar raji po mastnih senožetih riže; po njivah je pa premehko, da bi si zamogel terdnih podzemeljskih cest narediti.

Kakor vsaka žival, imajo fudi kerti svoje protivnike, in ti so kače, podlasice, ježi; pa tudi marsiktere mačke in psi jih, kadar perst kviško pahajo, pazljivo strežejo, in jih vlové. Zastran kartin, ki jih po senožetih delajo, so jim kmetovavci zoperni, narbolj pa jih sovražijo kôsci, ktere kertine v košnji mudijo in si v njih še kosé skerhajo. Torej so si od nekđaj prizadevali jih mnogoterno loviti in se jih znebiti. Eni čakajo z orodjem na-nje, da bi jih, kadar kopico vzdigujejo, ubili, ali vstrelili, to gré počasi. Na Gorenskimi delajo železne progelce, jih vtikajo v njegove poglavne poti ali luknje, da, ko pride, mora eno ali drugo sprožiti, ki ga za vrat prime in umorí. V družih krajih zakopujejo gladke in dobro pocinjene lonce neke palce pod njegovo poglavitno pot, veržejo va-nje kaj rakov, glist ali družih merčesov, in z ledino vse dobro zadelajo ter zakrijejo. Ko kert na svojem sprehodu v lonec pade, začne na ves glas cviliti, da iz cele okolice radovedni sosedje pritekó zvedit, kaj da je, in se vsi v lonec vlové.

Skušnje učé in učeni so popolnoma prepričani, da vsa zaléga kebrov, ki jih nad tisuč plemen razločijo, vsa zalega škeržatov in družih merčesov, kakor berž se zvalí, v zemljo zleze, in se pozimi pod zmerzlin zarije. Iz tacih zaleg zrasedejo mnogoverstni červi, ki živé od gnójca in raznih travnih in zelšnih koreninic, dokler spomladi tretjiga léta se v kebre ali druge živali ne spremené. Kmet večkrat pravi: letas je malo trave, červ jo je snel. Ko bi bil pa kert — ki le od tacega živí — červa pokončal, bi ne bil mogel travnih koreninic spod-

jédati, in gotovo bi bilo več sená. Če se pa červ v kebra spremeni, dela tudi ták po drevesih, kakor je znano, veliko škodo. Z veseljem in zahvalo tedaj, in ne z nevoljo in sovraštvom, poglej kertine na svoji senožeti in obvari kerta, svojega velikega dobrotnika, pri življenju, ki ti tudi drugače še k obilnišim pridelkom sená pripomore.

Ni ga, razun cest, svetá bolj potaptanega ali stlačenega od travnikov ali senožet; taki svet, zlasti ko je še suh in spečen, se clo težko vode napije, potrebuje tedaj zrahljanja, pa ravno kert to delo opravlja, da se senožet bolj razmoči in več piče dá. Vsa spodnja perst od travnih koreninic pomolzena in spita, bo sčasama nerodovitna; da bi se pa zboljšala, jo pahne kert kviško, kjer na solncu in zraku ozdravi in novo moč zadobi; saj okoli, zlasti bolj starih kertin je trava veči in bolj tamnozelená. Spomladi in po prvi košnji gré tedaj, da bi se lože in bolj gladko kosilo, kertine z grabljami raztegniti, in kertu s prijazno besedo naročiti, da naj novih napravi. —

37.

Ipavska bórja.

(Spisal Matija Vertovec.)

Ipavsko dolino so od nekdanj čislali raj krajske dežele. Da bi se pa njeni prebivavci, vživajoči take rajске sladnosti, ne prevzeli in posvetne minljivosti se spomnili, jih bórja večkrat hladi. Drugim krajem so visoke gore za herbtom zaželjena bramba pred hudim vetrenim mrazom; če se sever od zadej va-nje vpira in vbiva, se mora razleteti in v visočinah pozgubiti; zato prek-solnčni podgorjani od njega malo vedó. Ipavska dolina pa nima od zadej visoke gore, ktera bi vetrove ustavljala in odganjala, ampak visok svet, bi rekel velike ravnine ali planjave, ktere, če ravno nekoliko gerbaste, vender ne morejo vetrov odganjati, marveč, ko čez nje pridejo, čez rob Juljskih gór, velikrat z nezapopad-

ljivo težo in z nedopovedljivo močjo v dolino deró, in to je borja.

Sever pride od polnočnega zemeljnega tečaja; ko v Hamburgu zmerzljino naznani, hiti čez vse Nemško, zgrabi marsikterega pohajača za nos ali za ušesa, zmala memo gredé mnogim mladenčem na šipe pomenjke njih nedolžnosti, pa tudi minljivosti njih lepote, in se v 24 urah že oglasi v Ipavski dolini. Če najde, tako hitro popotvaje, za Ipavo na Gorenskimi oblakov, iz katerih morebiti tudi že deži ali sneži, jih z mrazom stisne, da so težeji, in se, kot nar težeji oblaki hudih vremen — — čez Nanos, ali gorni rob v dolino s strašnim šumenjem in bučanjem valijo v podobi vidnega morja, katero žuga dolino naglama zaliti. Ali s kakoršno koli hitrostjo in močjó se oblaki doli valé, se vendar vsi pri neki piki ali čerti — kjer je zrak bolj gorak — proti raztopé, kakor da bi jih s škarjami prestrigel, in tako zginejo in se razgubijo. Taki oblaki so vidjive znamenja borje; Ipavci jim pravijo zástava, po bližnjih Beneških krajih in po Jadranskem morju se po zástavi, — ki je lasénki (peroki) z gladkimi lasmi na čelu zelo podobna, — spozná, kdaj da je borja v Ipavi in tedaj tudi pri Terstu.

Iz zastave praši po celi dolini pri nar jasnejem in nar čistejem vremenu tanka rosica, kakšenkrat pa tudi bolj dežuje. Ko je pa hud mraz, leté iz nje po vsi dolini golomraznice, tisti izlični in grozno drobni sneg, ki najde vsako nar manjšo luknjico ali razico, po katerih pride med zimska okna na hranjene cvetlice in v mnoge izbe in spavnice. Če pa iz zastave bolj sneži, po meta borja po več dolininih krajih sneg do čistega, ga spravlja v zatišje, napravlja iz njega velike zamete, kateri se na cestah ne dajo nikakor skidati, dokler borja terpi. Večkrat se po tem takem priméri, da pri tihem deževnem ali snežnem vremenu v Idrii, v Černem verhu, v Logatcu in Planini imajo Ipavci pri čisto jasnem nebu strašno borjo, v Gorici pa tisti tanki in tihi nemški mraz, pred katerim je treba nos in ušesa

zakrivati, da jih ne odgrizne. V tako bližnjih krajih, in ravno tisti dan tako razločna vremena! — Na gornih robéh se ta sapa také lomi, da iz kraja tihega morajo ljudjé večkrat po vsih štirih preplaziti rob, pod katerim borja strašno buči. Da pa pridejo v dolino dostikrat gologlavi, je lahko verjeti.

Kjer je koli svet také sozidan, kot za Ipavo, je tudi, in mora biti, borja domá. Takó se meče borja iz Občinj v Terst, také verši iz Kavkaskih planjav na černo morje, da na njem vsako léto po več bark pogine; tako borjo imajo pod Genovo pri Nici, ravno také na Nósu dobriga upa, ki drè iz nekih také imenovanih tablinih gor i. t. d.

Borja je Ipavcom in vsim, ki se z njo pečajo, zlo nadležna. Ko je huda, zlasti pozimi, ni varno spod strehe iti; Ipavci krijejo svoje strehe po laško z žganimi korci, in jih z robotim kamnjem obkladajo, da bi jih borja pri miru pustila, Če je pa zlo huda, se primeri, da razmeče kamnje s korci vred, in ko bi kaj tacega človeku na glavo priletelo, bi utegnil na mestu mertev ostate. Prek cerkvenih oken beži kakšenkrat s tako naglostjo, da se zvonanji zrak stanjša, in da znotranji, v cerkvi bolj težak, šipe izpahne in jih zdrobi. Za borjo mora biti slehern dobro, in stikama priležnim oblačilom previden; popotnik, preveč na lahko oblečen, bi utegnil, ako ga huda borja naglama zadene, zmerzniti. Večkrat se je že tacih nesreč slišalo, zlasti, ako so bili ljudjé stari in slabotni; pa tudi mladim se kaj taciga pripeti.

Večkrat pobira borja perst po njivah in nogradih, jo nese kviško in nareja iz nje, kakor iz cestnega prahu, bele ali rujave temne oblake. Torej obkladajo, zlasti po Krasu, sèm ter tje njive s kamničem, da bi jim borja persti ne jemala; pobira tudi pesik in grušč, ga vzdigne in prenaša; tudi manje kamnje prevaluje, da po tem takem na mnogih nevarnih krajih jeseni obrezane terte z rožjem ali kako drugo sečnjo obložé, da

bi jih borja z gruščem ne ožurila, in da bi z zdravim lubadom žive ostale. Vse tako bi utegnilo včasih tudi za človeka nevarno biti.

Nár več nesreč se primeri pa po cestah pri vozéh, zakaj ni ga tako velicega in težkega vozá, da bi si ga borja, ako ji je na čelu, ne upala zverniti. Vidi se po hudi borji med Št. Vidam in Ipavo na senožetih do pet zvernjenih vozov, mnogoterkrat razbitih in razdrobljenih, da ni kosca pri koscu; take nesreče se tudi v Rebernicah, na Gabriku in drugod pripeté. Da se pri tacih priložnostih tudi ljudjé še clo do smerti pobijejo, je lahko verjéti; zatorej jemló popotniki po 2, 4 — 6 deržačev, ki jim kočije deržé, da jih borja ne zvráča. Ti overžejo in ovežejo kočijo z vervmi in jo deržé ali vlečejo proti borji. Po Lujzini cesti nad Reko so že spervega na bolj nevarnih krajih stene ali zide v brambo pred borjo naredili. Prek železnice, kodar bi borja prehudo pahala, bodo menda mogli tudi take brambe omisliti.

Borja ima svojo pot od severnoizhoda proti jugozahodu in se zgubi na Jadranskem morju; vse drevje po njenih hudih zbrisih je proti jugozahodu obrnjeno; hrast, ki na takem zbrisu raste, je od borje uvit — ima pókice po lesu, da ni priden za doge, je mlinčast ali vetrenčast kot plenjivo železo. Samo oskerž se borji ne da užugati, in lepo piramidasto raste.

Kakor se bolj mrači, borja zmirej hujše prihaja in gromí, in tuli, in buči, da se otroci plašijo, zakaj skozi vsako luknjo dá drugi glas. Sosed pride, séde na ognjiše vsred družine, in pravi od nesreče, ki se je ravno na cesti pripetila; zdaj jame eden, zdaj drugi škode sedanje borje šteti pri sadnem drevji, pri tertah, ki so že pognale, pri zamudi dela, pri težavi živino prerediti, ker bo treba veliko delj časa paše čakati. Oče potolažijo družino s pohlevno besedo: Nikar obupati otroci! — borje smo imeli, borje bomo imeli, pa kakor dosihmal, nas bo Oče nebeški tudi za naprej milostjivo

previdil, — in mati pristavijo: Molimo otroci! molimo, da bi Bog tak hud veter potolažil, na Gospodovo besedo bo potihnilo.

Celo noč borja tako strašno bobni in razsaja, da ljudje take ne pomnijo; drugi dan je gora s snegom zakrita, ki seže globoko doli v dolino; sem ter tje se vidijo majhni zaméti iz golomraznic, ki še zmirej leté; veliko čisto neznanih in zalih tičev, ki jih je borja na njih popotovanju iz visokega gojzda nazaj v dolino pahnila, je viditi, ali od truda in lahkote po ulicah mertvih, ali prosečih pred hišami in še clo v hišah potrebnega živeža; tako trudni, lačni in krotki so, da se dajo z roko prijeti.

Tako je zginila in se skrila tista zala, težko pričakovana, vsa s cvetlicami opletena devica, ki ji spomlad pravijo. Vse, kar je bilo zelenega ali cvetečega, je oparjeno, se posuši in v prah spremeni; koliko mirnih in solčnih dni se bo potrebovalo, da bo zopet ozelenelo!

Ko pride borja 14 dni kasneje, kadar so terte že po pednji dolge mladičice pognale, juže, mandra, zadnjič razcafedra ali razcunja in pobere vse njih peresa, da zarodici čisto goli na mladičicah ostanejo. Iz tacega zaroda, ko bi ravno zelenel in ne pognjil, ni veliko pričakovati, zakaj nikoli se ne bo več razrasel na toliko jagod, kakor je bil namenjen. Pa tudi leté, ko so v svojih nar žlahnejih delih ozéble, ali norsko cvetejo, ali operhnejo, da kadarkoli spomladi huda borja zarod zadéne, ni v Ipavi dobre vinske létine upati. O sv. Ivanu, če je turšica do dveh pednjev zrasla, jo borja skosi, kakor da bi jo bile svinje zgrudile; če je pa kasneje stebila dognala, jo borja suče, da se naredi pri slednjem steblu luknja ali jamica do korenik, kar ji v suši zlo škoduje. Naj ho pa njiva bolj mokra ali mehka, jo povali vso, da ako ravno kaj donese, vonder več ne vstane. Zrelo žito otrese, ječmen pa do zernica omlati.

Drugači se obnaša borja s travo, pokošeno v senó

ali v otavo; spervega jo dréga, vzdiguje, objemuje in poljubljuje, se ž njo igra, skače, pleše čedalje v večih kolobarjih; jo utrudi, da se vsa izpoti in posuši; zdaj jo će odnesti, ali trava, zdaj suha, se tacega nepokoja naveliča, ji uide in se ji v kako zavetje skrije, da kmet, ki jo je na večer v tihem vremenu pokosil, je drugi dan kar bilice več na senožeti ne najde. S senom ali z otavo imajo ljudjé, če borja pride, zlo veliko opraviti, borja jim ga ne da nikakor spraviti, založijo ga z dilami, rantami, kamnjem i. t. d. in morajo tihega vremena počakati, da ga domú spravijo.

Ipavska dolina, kotlu pešene zemlje podobna, v katerem poléti strašno žgè, je kot Kras in Istra preveč izrèčena in gòla, torej suši podveržena, pričakuje pa mirnega in rodovitnega dežja le od juga. Ponočne rose, ktere drugej dež namestujejo, so ob hudih vročinah v dolini čisto neznane. Ako ni 10 — 14 dni dežja, že vse po njem zdihuje, ptiči omolknejo, ali iz doline bežé. Sèm tertjè morajo ljudjé sebi in živini vode voziti, Večkrat so jo že od Súseta na Rebernicah na Teržaško cesto po kasi vozili; 1804. l. so jo iz enacega studenca v Terst vozili in na bokale in kozarce prodajali. Kadar škripanje vrat in vsa druga znamenja nič več ne zdajo, pazijo ljudjé na jug. Snoči ali danas jutro je bilo slišati mnogih zvonov od juga, ki so vabili k dežja prošnjim molitvam; to pové sosed sosedu, s tem potolažijo mati žalostno družino; vedno se vse na jug ozira, in lej! že se kažejo obláčiči od juga, podobni sivim jančkom, spremené se počasi v velike oblake, ki se gor kopajo in že dva dni in noči čez Nanos bežeči derejo. Že se nebó otamni, že zagromí in debeli kanci naletujejo; ali, kot da bi z očesom trenil, se borja oglasi, in pred ko ura mine, ni ga več obláčica na nebu; — borja pa piha dva dni in tri noči, da se še vse trikrat bolj posuši. To pa ni še zadosti; ko se v taki potrebi čez osem dni v drugič, ali še clo o treh tednih v tretjič na dež napravi, ga borja ravno tako razpodí.

Polétna borja navadno ne meče; ker pa dež odganja in zemljo suši, da sadu ne da, je škoda, katero nakloni, tolikanj večja. Ni čuda po tem takem, da bi Ipavec raji imel borjo tri tedne pozimi, kot tri dni poleti. Če ni borje pozimi, ni tudi mraza, da ljudjé, kar se večkrat primeri, lahko celo zimo v nogradih delajo. Ko pride huda borja na mehko ali zrelo grojzdje, ga omandra, pobije, na tla pomeče, da se človeku milo stori. Pa vendar pri vsih hudih borjah okoli leta, se stisne in skrrije marsikteri grojzdik med tértne mladike in perje, da hvaležno poverne na njegovo mater marljivo obrnjeni trud.

Vsa druga huda vremena Ipavcu toliko ne prizadenejo, in toliko škode ne storé, kot sama borja; ta stisne in skerči pridelke večkrat na tretjino tega, kar bi bil brez nje lahko pridelal. Pa nikjer ni vse ravno takó, kakor bi si človek želel. Ipavec je pri vsi borji veselega serca; rad pripoveduje, kako da se je ž njo bojeval. Ako mu létas borja 100 tért vviye, polomi ali z mrazom umori, jih k létu 290 pogrebenča, ali vsadi, in ko se da, v bolj zatišen kraj, da bi mu vince še serce razveselilo.

Ta sostavik je iz lastnih 42 létnih skušinj spisán, ne besedica zmišljena mu ni priložena, pa slednji bo lahko razumel, da, ako bi vse, kar je tukaj od borje rečenega, se vsako léto pripetilo, bi mogli Ipavci v kako drugo deželo se preseliti.

38.

Zvonček.

(Spisal Dragotin Dežman.)

Ko zagledam tvoje lice belo,
Zvonček, zemlje prvi sinek mladi,
Bije v persih serce mi veselo,
Izbujene slišim glas spomladi.

Merzlo ti postlano je ležiše,
 Ker sovražni sever še razsaja,
 Malokdaj te solnčice obiše,
 Ker te zavidljivi germ obdaja.

Ni ti dano hladne rose pivo,
 Tud ne duh vijolice dušeče,
 Pa oblačilo tvoje sramožljivo,
 Sramoti vertnice cvét rudeče.

Ne poslušáš samček med sestricam'
 Tičjih pesmic v drevja gost' tamnoti,
 Sam, zvonček! rojen si med cvetlicam',
 Sam razevetaš v zgodnji svoj' lepóti.

Prižvenkljaš čez hribe, čez doline,
 V cvetje vabiš slednjo stvar narave,
 Angelje snežni! tihe 'maš stopinje,
 Pa jih slis'jo gore in dobrave.

Tak nam skoz ledeno zemlje krilo
 Zdej nedolžnost tvoja prot' percvetu,
 Tak pokoja unkraj oljko milo
 Stanovitni duši grob obéta. —

Torej tebe hučem le slaviti,
 Ki po logih, gričih zdej kraljuješ,
 In ponižno glavob znaš kloniti,
 Če tud prvi med cvetlicam' sluješ.

39.

Nektere posebne živalske lastnosti.

(Spisal Matija Vertovec.)

Kakor človek ima tudi žival po vsem životu občutek za vse, kar se ji primeri. Če se je dotakneš, ali jo dregneš, bo dobro vedila; če jo pritisneš ali udariš, jo bo bolelo. Kako tanek tip mora pajk imeti, tako mrežico spretni, ali čbela, tako umetalno vse luknice ali celice v satovju popolnoma enake mere izdelati? —

Živali so menda večji del z veliko bolj tankim diškom previdene, ko človek. Vse sterženske (organske) reči,

žive in mertve, puhté več ali manj. Taki puh zasledé živali, gredo za njim živeža iskat, in ga tudi najdejo. Kdo pové ôsi, čbeli ali muhi, ktera hruška na drevesu, in kateri grojzd — in na kateri terti je pervi zrel? ali ne njih nos ali dišik? — Volk zasledi clo od delec merho, in vranovi zasledijo že bolnega, zvernjenega, pa ne še mertvega konja, in ga obletujejo. Ovca, govedo, konj, slon in mnoge druge živali nič ne jedo, da bi pred ne povohale. Ko bi pa kaka žival iz naglosti ali nepazljivosti kaj zagrabila ali vgriznila, kar se ji ne prileže, precej vun verže, in na znanje da, da ima tudi svoj slaj ali okus. Kar bi ena žival nikakor ne jedla, je drugi večkrat prav prijetna in zdrava jed. — Če vrabic rad česne je, mačka si bo pa raji miško vlovila.

Vse živali vidijo; mnoge imajo po več očés; nekatere majhne, kakor metulji, muhe in druge, po spričevanju naravoslovcov, še clo na tavžente. Znano je tudi, da mačke, ježi, sôve in vsi čuki in sploh vse živali, ki si po noči živeža išejo, v nar bolj černi tami dobro vidijo. Živali večidel tudi slišijo in nekatere zlo na tanko, kakor mačka, pes, konj i. t. d.; razločijo popolnoma glasove groma, strele, zvona, človeka in družih žival; na prijazni glas se približajo, na osorni ali strašni pa bežé.

Da imajo živali tudi svoj govor, in da se med seboj v svojih plemenih razumejo ni kar nič dvomiti, večja plemena, ki po pljučih dišejo, glasno govore, manjša pa menda po miglejih. Govejo kost, ki ti je od kosila ostala, deni kam na stran če je tudi na visokem, poiši mravlinca in deni ga na njo; leta ne bo samo poti nazaj na dom našel, temuč tudi doma od svoje srečne najdbedopovedal, in po novi poti veliko trumo svoje družine na to mesto pripeljal. Živali si zamorejo vse svoje potrebe, vse občutleje radosti, zadovolnosti in dobre volje, skerbi, ljubezni, žalosti, strahu ali jéze med seboj razodeti; se znajo sklicovati, ali si kako drugo naznanje

dati. Kokoš, ki zagleda na visocem nebu vrano ali orla, le besedice čerhne, in na migljev vse druge kokoši ali pišeta na nebo pogledajo, in se hitro v bližnji germ poskrijejo. Petelin najde glisto in pokliče kokoško, de ji jo da. Marsiktera plemena zlasti odletavna, se jeseni skličejo, imajo med seboj pogovore, si župana zberó, se vzdignejo ob enem in pod njegovim vodstvom, in leté v vnanje dežele. Če se s šinkovcom, slavcom, kanarčkom ali s psom pogovoriš, boš vidil, kako bo pazil, poslušal, kako ti odgovarja, kako se sili, kako iz njega dre, da bi se s teboj pomenil; še clo prasec, ko je zadovoljen, in ko ga gladiš ali česeš, ti bo odgovarjal, dokler se boš z njim menil. Vsi pogovori med živalmi so veči del bolj odkritoserčni, in ne tako hlinski in potuhnjeni, kakor se pogosto med ljudmi godí.

Nar bolj znajdeni in omikani ljudje ne živé vselej v tako zedinjenih družbah in v tako lepi sporazumnosti kakor mnogotere živali; vsaka žival se veči del naraji pri svoji enakosti znajde, torej vidimo tičev marsikterega plemena na cele oblake, rib v velikih trumah, družih žival v neštevilnih čedah. Tovaršljivo opravljajo svoja potrebna dela, vse svoje igrače ali kratkočasnosti; tako tudi svoje preselovanje iz dežele v druge daljne kraje; kakor ptiči pod nebom, ravno tako tudi ribe v morjih; pokorne so svojim bolj razumnim ali močnejim voditeljem, kakor vidimo pri čelah, mravlinah, žerjavih i. t. d.

Veliko sprednost razodevajo mnoge živali pri skrivanju, uhitanju in branjenju svojih mladičev; ene stavijo svojo zalogo na taki kraj, da zvaljena mladina precej živeža dobi; druge, kakor raki, škerpjani in pajki skrivajo in nosijo svoje mladiče pod svojim životom, zopet druge jih spravijo pri nevarnosti na svoj herbet, in jih, z njimi bégajoče, uhitajo. Marsiktere ptice ali tudi zveri si umejo svoje gnezda v nar bolj skritih in varnih krajih narediti, in svoje mladiče v sili tudi z nevarnostjo lastnega življenja serčno branijo; nikoli ni ko-

koš, in menda tudi druga žival ne, bolj serčna in junaška, kakor kadar ji je mlade braniti. V nevarnosti ne skliče le pišek, in jih ne spravi samo pod perute, temuč v veliki sili bi se clo sama v sovražnika zagnala. Marsiktera ptičica, ko se le da, ne zletí pri kaki nevarnosti na ravnost iz gnjezdica, ampak téka nekoliko tje po tléh, in potem se še le vzdigne, da bi gnjezdica ne ovadila.

Ene živali so bolj plašne in boječé, kakor postavimo, zajic; on beží, ko le more, pa vender, ko ni drugači, se tudi z grizenjem brani. Druge so bolj serčne, posebno več zgrabljivih zver; one ne pusté svojih mladih, ako ravno bi imelo pri tem po njih biti. Vsaka žival ima v brambo svoje orožje, in dobro vé, kako braniti se, ali z vgrizenjem, z bodenjem, bijenjem i. t. d. Tudi dobro vé, kam zopernika nar bolj prav zadeti. Mnoge zveri, kakor volkovi, gredo večkrat združene na rop, druge živali se jim pa tudi združene stavijo in branijo, da je velik boj, ter jih od ene in druge strani več pogine. Marsiktere večje živali so pri tacih bojih še veliko bolj hitre, zvite, ročne in previdne mem nar bolj umnega in umetalnega človeka.

Z neutrudeno marljivostjo in z nedopovedljivo ljubeznijo skerbé mnoge živali za svoje mlade; ptičica znaša in naredí v varnem kraju mehko in gorko gnjezdice; s čudno poterpežljivostjo zvali jajčica, komaj jih je zvalila, in po tem, ko je več tednov sedela, leta zdaj od jutra do večera živeža iskat, in ga mladičem prinaša; kar prinese, skerbno med vse razdelí, da nobeden pomankanja ali lakote ne terpi. Tako prinaša zgrabljiva zver nar boljše kosce svojega ropa mladičem, ko bi ji bilo pri tem tudi sami potrebnega živeža kaj pritergati si. Tako pita golobica iz lastnega golžuna z namočenim žitom svoje mlade i. t. d. Kadar mladiči nekoliko odrasejo, in se uterdijo, jih matere razpeljejo in učé, si živeža iskati. Kako skerbno vodi koljla svoja pišeta okoli, in ko sama kaj več ali posebnega

najde, jih skliče, jim pokaže in da; ravno tako mnoge druge živali. Od njih velike ljubezni do mladičev imamo kar pogostne izgleda pred očmi. Tako se vé, da je že pesica v gorečo hišo skočila, svojih pesičkov rešit, v tem je pa sama poginila.

Sploh je tudi znano, da mnoge živali umejo z nezapopadljivo umetnostjo lepih in čudnih reči zdelovati. Kteri človek bi zamogel od zunaj zmirej notri bolj gošta, voljna, gorka in tako primerjena gnjezdica narediti in uterditi, kakor jih ptičica naredi in uterdi? — in s kakim orodjem neki to dodela? S svojim na videz tako okornim kljuncikom! Kdo bi naredil satovje iz nar bolj čistega voska vun no vun z enakimi luknicami, kakor čbelica? Kdo bi zamogel cvetni prah tako spravljati, kakor ga ona spravlja in v živež červičem domu nosi? Kako umetalno napne pajk nit med dvema drevesoma ali vejama počez, da jo ima za podporo svoje mreže! V družih bolj gorkih deželah delajo mnoge majčkine živalice še veliko lepše reči.

Vsakdanje skušnje nas učé, da mnoge živalice imajo kar dober spomin. Vsak čmerl ali čbela, seršen in osa, in še clo krota ali krastača prav dobro vé za svoj dom; če bi kaka zvér po kakem slédu ali begu iz straha še tako deleč zašla, našla bo zopet svoje ležiše; slavčik, ki nas bo na jesen popustil, bo k letu zopet našel germ, v katerem je letas mlade imel; in lastovica bo našla svoje gnjezdo. Tvoji voli, ko v kak vunanji kraj z njimi greš, se bodo, bolj kot ti, pravega pota proti domu spomnili, in ko bodo vidili, v tvojem obličji in ti v očéh brali, da si sam v kakem velikem strahu — kakor se pri vojskah primeri — bodo brez jedi in pijače, da jih ne bo treba poganjati, s teboj jo potegnili, in kar hitro domu bežali. — Iz vsega, kar smo v pričujočem sestavku povedali, je očitno, da tudi živali imajo nekako dušo, ktera se pa — kakor smo rekli, — s človeško neumerljivo dušo primerjati ne more. —

Kakor ti drugim meriš tako drugi tebi.

(Basen iz Polškega, spisal Podgoraki.)

Neki kupec misli popotovati, in prosi svojega soseda, da bi mu, dokler se ne verne, stot (cent) železa v kleti shranil. Sosed rad dovoli, železo prinesejo v klet in kupec odide. Pa to blago kmalo začne hranivca mikati; polastiti se ga je hotel, in za-se obderžati. Pa kaj kupcu odgovoriti, kadar bode, vernivši se, železo tirjal? Kmalu si izmisli. Popotnik pride nazaj in vpraša koj po železu: „Oh, brate! odgovori sosed, ne vém kako se je godilo ž njim, in kar ti povém, bi sam ne verjél, ako bi z lastnim očesom ne bil vidil. Glej! Ko se mi je ono dan na dan manjše dozdevalo, začnem pozneje pogledovati, kam da se zgublja; kar zagledam nekega jutra neznano veliko podgano, ko je ravno poslednje kose grizla.“ Pri tako neumni in očitni laži kupec lahko vé, da mu je sosed nezvest; vendar se véde, kakor bi verjél, in gré domú. Čez nekaj dni vidi otroke na ulicah igrati, med njimi tudi sosedovega sinka. Zvabi ga prijazno k sebi in v klet zaprè. Starši iščejo deteta, ko ga ni domú bilo, povsod z veliko skerbjo. Nenajdši ga, pride oče tudi h kupcu, ter mu toži svojo nesrečo in prosi, če je kaj slišal, da bi povedal. Morebiti, ponorčuje kupec, ga je sokol vzél; z lastnim očesom sim ga vidil včeraj nad mojo hišo leteti in neko dete v krempljih nesti. Ni pristojna tvoja šala, reče na to žalostni oče, kako je tako majhen tič v stanu tako težo nesti? O, zakaj ne, moj sosed? odgovori kupec, ako podgana cent železa snésti more, zakaj bi sokol otroka ne unesel? Jaz sim lagal, reče zdaj sosed, vzemi železo nazaj! In jaz ti nisim resnice govoril, reče kupec, tvoj sinek je pri meni.

Piber (bober).

(Po Vogelnovem poslovenil Peter Hicinger.)

Piber živi v séverni Ameriki, v Labradoru, v severni Kanadi in v primorju krog Hudsonove zatóke, pa tudi še v bolj južnih stranéh v velikih rekah združenih deržav. Cartwright (Kartrajt), kateri je dolgo v Labradoru stanoval, je nad to pomljlivo živaljo to le opazil in na znanje dal.

Po navadi začno té živali v začetku velicega serpana, svoje stanovališče delati. Odberó si mesto ob vodnem bregu, kjer ni kake skale, in potem kopljejo jame pod vodo v dnu brega, katero časama na šév do verhne plane sveta izdelajo. Med perst, ki jo iz jame izkopajo, namešajo veliko majhnih koncov lesá in kamnja, in naredé iz nje kupovat griček, ki je v dnu podolgovato obličine podobe in obseže v večem premerniku deset do dvanajst, v manjšem pa osem do devet čevljev, in moli šest do sedem čevljev čez verh zemlje. Ta griček potem izvotlijo, da naredé stanovališče iz njega; katero vonder mora tako napravljeno biti, da je višje od kake večje vode. Na sprednji strani naredé prehod na šév tako, da ima v vodi svoj konec, in da zmirej pod vodó noter in vùn hodijo.

Malokdaj, je le en sam prehod, po navadi sta dva, včasih trije. Notranje stanovališče je le iz enega hrama, podobnega pečnici, kterege tlak je iz drobnih, tankih trešic. Ne daleč od izhoda je hram za živež, kjer hranijo včasih za cel voz korenin od morske rože, in berstovja, ki so z dolenjim koncom v mokro perst vtaknjene. Neprenehama nabirajo in delajo v svojem stanovališu, dokler ni voda na njih mestu še z debelim ledom pokrita, in dokler jim je moč si v njem odpertino ohraniti. Ako jim voda ni dosti globoka, napravijo, jo povzdigniti, navprek jéz iz koncov lesa, kamnja, blata in peska.

Ti jezovi so tako terdni, da je Cartwright večkrat po njih kakor po bervi čez vodo šel. Ko bi pa taki jéz še verhne plane vode dosti ne vzvišal, naredé stanovališe sred jezera, nekaj od kraja, ter vso nabrano perst v dnu nakopičijo. Voda mora saj štiri čevlje nad izhodno luknjo stati, da jim prehoda kterikrat led ne zapre. Ako je v vodi kak otok, ondi svoje stanovališe napravijo, ker se tam bolj varne mislijo. Izberejo si nar raji južno stran. Te pibrove stavbe nimajo od suhe strani nikakoršnega izhoda, zato da divje zveri in merzli zrak, po katerem bi voda v izhodu lahko zmerznila, blizo ne more. Vonder včasih nimajo zadosti previdnosti. Nektere sim vidil v jezerih stanovati, kjer niso mogli dosti hrane najti, ali pa na mestih, kjer jih je povodinj ali pa otajani led prisilil streho predreti, da so ubežali, in kjer stavba ni bila več za prebivanje, ko je voda vanjo prišla in zmerznila. Tako mnogoteri pibri konec vzamejo. Nektere kratí ostanejo pibri tri do štirih let na ravno tistem mestu, večkrat postavijo vsako leto novo prebivališe, večkrat staro zapušeno spet popravijo, ali pa novo zraven starega naredé, tako da je notranji prostor sklenjen in več hramov ima. Včasih naredé drugo stanovališe blizo pervega, da imajo v sili pribežališe. Da bi se pibri pri delanju svojega stanova-liša repa poslužili, ni lahko verjeti. Kadar se piber pod vódo vtopi, pač njegov rep, ki je kot riba z luskinami pokrit, in z vso težo na vodo pade, močno pljuske. Pibri sedé kakor opice, in jemljó svojo jed s prednjimi nogami v usta. Po leti povsod okoli tékajo, in namesto da bi se v svoje stanovanje vračevali, pospavajo radi v germovju na bregu vode v ležišu iz berstovja, ki je gnjezdu divjih gosi zelo podobno. Po suhem počasi hodijo, ter jih je lahko dohiteti; pa, dasiravno so zelo boječi, ko jih dohité, se prav terdoglavno zoperstavijo, ker jim je obramba gosta dlaka, debela koža in pa dolgi močni zobje v krepkih čeljustih. Pravijo, da korenjašk piber je psu z enim mahljejem nogo odcepil. Vonder se je

tudi priménilo, da so se vidre v njih berloge splazile in jih pomorile, pred ko ne pa se je to le z mladiči zgodilo, kadar starcov ni bilo doma. Kadar piber lovcu ne more oditi, se včasih usede, in začne milo in celo malim otrokom enako vékati. Pibri ne jedó ne rib ne družih živalskih stvari; njih edina hrana je listje in skorja drevja in germovja, kateró ni smolnato. Med drevjem v novem Fundlandu in Labradoru imajo posebno radi trepetliko in brezo. Debelejih drevés se lotijo le takrat, kadar drobnejih ne najdejo, ker drobnih mehka skorja jim bolj diši. Drevo v kratkem času na tla poderajo; mlado drevesice, ko navadna palica debelo, odcepi piber z enim vgrizom tako čisto in oestro, kakor z vertnim nožem; debelša drevesa na enem mestu prav globoko krog ogloje, pa vselej tako, da proti vodi padejo, si delo pri obdelovanju lesa pomanjšati. Kadar so pibri drevo poderli, mu odjedó vse veje, in jih tako razdrobé, da si jih zamorejo lahko na herbet naložiti ali pa z zobmi naprej vleči. Pibri živé od bolj mehkega šibovja in pa od korenin morske rože; vonder se tega, kar so v stanovališu nahranili, ne dotaknejo, dokler ni voda prav zamerznjena.

Preden so Evropejci v severno Ameriko kupčevati začeti, so domači rojaki le toliko pibrov pobili, kolikor so jih sami v potrebovali. Zdaj pa je s pibri velika kupčija, nekaj zavoljo zdravilne pibrovine, to je rujavo rumene, močnodiseče, mazilu podobne reči, ktera se pri pibru v bezgavkah odloči, nekaj pa zavoljo drage kože, ki ima prav tanko dlako. Pibrova dlaka služi posebno za klobuke, kastorovci takim pravijo. Kako množna je pa ta žival, se lahko sprevidi od tod, da kakor Geoffroy (Žofroa) pripové, en sam severnoamerikanski lovec, ki kožuhovine iše, nektera leta po petnajst do dvajset jezer teh žival pobije. Angleško samo je 1823. leta čez poldrug milion pibrovih kož pokupilo; pa to je bila tudi tolika kupčija, kakoršne ni bilo, ne pred, ne potlej. Vender je navadni pridobitek enega leta še krog sto

jezer kož. Zatorej se tudi število pibrov v severni Ameriki leto na leto zmanjšuje, ker obdelovanje zemlje in obertnost čezdalje napreduje; in kmalo bi človek tudi tam to koristno žival iz njenih tako posebnih stavb pregnal, kjer se v družbi naseljuje, in jo k posameznemu življenju persilil, kakor se je že v Evropi zgodilo. Kako bi pač zraven parobrodov zamogla še kaka pibrova stavba v kaki vodi obstati?

42.

Pes v starosti.

(Basen, spisal Ivan Obalo.)

Pri neki hiši so imeli psa že mnogo lét. Dokler je bil mlad in hudih ostrih zob, so ga vsi hišni radi imeli, in mu dobro stregli. Radovoljni so ga gledali, kader je močno razsajal, in se nad kóm šlevil. Ponoči je bil marno pazljiv, in je vsacega berž osledil, toraj so ga dobro redili, da je bil grozno debel in strašan. — Ali bolj ko je v letih rastel, bolj je prihajal od dné do dné len in malopriden. Zato je pa mógel tudi stradati. En čas je hodil po vasi lonce lizat. Pa povsod so mu polena pod noge metali. Že mu je bilo obupati.

Ali zgodí se, ko se je po dvoru prav žalosten vlačil, da ga volk obiše, ter vpraša: Ubogi pes, kaj se je s taboj zgodilo? Pes mu odgovori: Žalostne so se mi naključile. Vse me sovraži, vse mi je nehvaležno. Poprej, ko sim bil mlad, ko sim svoje opravila zvesto opravljal, so me vsi hvalili, čislali; zdaj me pa vse odganja! Ubožec, mu pravi volk: Ali veš kaj? Jutri ponese tvoja gospodinja otroka na polje. Tam pustivši ga, pojde za delom, malo dalej od otroka. V tèm prilezem jaz tihoma k zibelki, zagrabim otročiča, ter ga povlečem, ti pa za menoj hiti in lajaj, da dete spustim. Takó se boš gospodnji priliznil, in poprejšni zlati časi se tebi otetniku vernejo. Zatorej moraš pa tudi meni hvaležen biti, in ne smeš lajati, kadar v hlev po ovco pridem. Roka roko

vmiva. Ne ovadi me, ko pridem! Psu táki pogoj dopade. Obljubi volku, kar je želel. Drugi dan gre res gospodinja z otrokom v zibelki na polje. Pokrije spijočega fantiča, in gre za delom. Pes se pa k zibelki vleže ter zadremlje. V tém pride volk, popade otroka in dirja ž njim v hosto. Pes pa za njim. Mati ostrašena vpije. Pes je otroka otel, in objokana mati ga potolažena pobere in starega psa serčno poglaja. Domá skuha naj prvo dobro jéd rešeniku, od kterega časa je res zopet cele hiše ljubezen vžival.

Za kak čas pride volk, kakor sta se bila pogodila, gre naravnost v hlev in začne ovco za ovco daviti. Pes pa spozna svojo pregreho, se kesá, in jame strašno pred hlevom lajati, da pride gospodar, ter zagleda v hlevu volka. Gre s polenom in ga začne nabijati, da je komaj ušel. Razkačeni volk drugi dan psu zavoljo nehvaležnosti vojsko napové, rekoč: Jutri se vidiva v vélikem gojzdu. Jaz vzamem v pomoč medveda, ti pa, nehvaležnež, kogar hočeš! — Pes se zlo prestraši. Tóžin in žalosten semtertje maha. Ne vé, koga bi v pomoč poklical, kér ima volk nar močnejega pomočnika. Sim že zgubljen! pravi. Celo noč premišljuje, pa si ni vedil pomagati. Zarja se zazná. Čas je iti. Prav klavern in skesan se podá v gojzd. Tako zažaljenega sreča na potu maček. Kaj ti je, pes! da si tako klavern in pobit? Kaj me néki uprašáš, reče pes, saj mi ne moreš pomagati! Maček: Morebiti pa da, povej! Tedaj pové in razloži mačku vse natanko. Maček ga počne tolažiti, da se bo vse dobro izšlo, ker mu hoče serčno pomagati. Nato gresta obadva v boj. Ošabni maček pred njim poskakuje rep vihaje. Kadar blizo gojzda prideta, in ju volk in medved, kateremu je bil za pomoč veliko plačilo obljubil, zagledata, se uprašata: Kakšna čudna stvar gre s psom? Oj! kako rep suka, pravi medved. Skriva se, bova vidila, kaj da počneta, kadar sem prideta. Volk se v listje, ondi na skali zgrabljeno, zarije; medved pa na drevo zléze. Za nekaj časa prideta pes in maček, in

nobenega ne najdeta. Nesreča pa je hotla, da ravno zdaj huda muha volka v uho piči, katero je nekoliko iz listja molil, in ž njim pomigne. Maček misleč, da si bo kaka miš, plane na listje. Volka strah obleti, puhne vùn, se éez skalovje preválí in ubije. Maček ostrašen zleti na bližnje drevo, na katerem je medved tiho sopel. Medved se tudi ustraši in telebi na tla, da se je pri tej priči stegnil.

Ta basen uči: Mnogo je tacih volkov in medvedov, kateri zató in tam pomagajo, kjer se kaj dobička nadjajo; ée po pravici ali po krivici? tega ne prašajo. Ali krivica nazadnje vender svoje povračilo dobi.

43.

Lov gojzdnih žival

pri Indijanih severne Amerike.

(Spisal Friderik Baraga.)

Ker je streljanje in pobijanje gojzdnih žival poglavitno opravilo Indijanov, in se eni rodovi samo od tega živé, se toraj že precej v mladosti tega dela navadijo. Nekdajni Indijani so samo z loki in pušicami zverino streljali. Ker niso imeli železa, so na konec svojih lesenih pušic ojstre kamne privezovali, ali pa so imeli lesene s kotlovino ali kufram okovane pušice, ker se v njih deželi pri jezerih in potokih več kufra najde. Dva dni hoda deleč od misijonske fare svetega Jožefa na otoku Gorenjiga jezera leži v plitvem potoku že od nekdej velik kos kufra ali bakra; kateri je 6 čevljev širok, ravno tako dolg, in 3 čevlje visok. Poglavar mesta Detroit je v letu 1826 dva velika čolna in 40 mož tje poslal, da bi bili ta kos kufra v čoln djali, in v Detroit pripeljali. Celi dan so se nad njim vpérali, pa ga še premakniti niso mogli, in so bili tedaj prisiljeni brez njega nazaj priti.

Zdaj pa imajo Indijani že skoraj v vsih krajih puške, toda jih je še zmiraj veliko, kateri raji z loki in pušicami

streljajo, in z njimi velikokrat več zveri pobijejo, kakor drugi s puškami, ker so od mladega navajeni loke dobro sprožiti, in skoraj vselej tisto reč zadeti, v katero merijo.

Že majhni otroci imajo majhne loke in pušice, da se vadijo streljati; ko so večji, dobe močnejše loke, ali pa si jih še clo sami naredé, in včasi celi dan ptiče streljajo, katerih večkrat toliko domú prinesejo, da jih imajo vsi zadosti jesti. —

Indijani so navadno leni; kadar pa v gojzdu zver zagledajo, katero hočejo ustreliti, se jim ne vidi, da bi bili leni, temuč tečejo za živaljo, kakor da bi jo hotli vjéti. Še bolj čudno je pa, da zamorejo tako dobro živali slediti, ker včasi celi dan za kako živaljo gredó, in ne zgubé njenega sledú. Še clo ponoči, kadar je nar bolj temá, če slišijo kakošno žival memo hiše iti, precej vedó, kakošna žival je, dasiravno je ne vidijo. Tega so Indijani tako navajeni, da se še Evropejcom smejaajo, kadar se jim zavoljo tega čudijo.

Pred nekaj časom je bil Evropejic ponočni čas Indijanskega pesá ustrelil. Ker so mislili, da je Evropejic to nalaš storil, so ga tedaj prijeli, in so ga hotli pretepsti. Evropejic se je izgovarjal, da ni pesá vidil, ker je bila temna noč. Indijani so pa rekli: Kaj nisi mogel poslušati, da bi bil iz šumenja njegove hoje ali iz njegovih stopinj spoznal, če je volk ali pes? Evropejic je djal: Meni se zdi, da ni človeka na svetu, kateri bi to razločil. Indijani so ga pa zasramovali, in so se mu smejali, da tako neumno govori.

Oni so pri pobijanju in streljanju hudih gojzdnih zveri sicer serčni in neprestrašeni, pa se vendar tudi dobro varujejo. Večkrat so sicer v nevarnosti, od medvedov, kateri so v teh krajih prav veliki in hudi, raztergani biti, pa se vendar malokdaj prigodi, da bi kateri pri tem opraviilu svoje življenje zgubil, ker ima vsak Indijan zmiraj velik nož v svojem pasu, s katerim se brani, če obstreljen medved nanj skoči.

Tudi delajo mnoge pasti in stave, da medvede,

serne, pibre ali kastorje, vidre, in druge živali v nje lově. Poprešnji Indijani so si pasti sami delali, zdaj pa imajo večidel železne pasti, ki jih od Evropejcev dobivajo.

Indijani imajo prazno vero, da jih živali umejo, kadar z njimi govorě. Hekevelder piše, da je nekdanj Indijana vidil, kateri je velikega medveda obstrelil. Ko je pa medved začel rjuti in se po tlěh valjati, je Indijan k njemu šel, in je rekel: „O medved! ti nisi ták junák, kakor so drugi medvedje, ki tako kričiš. Ko bi serčnost imel, bi svoje bolečine voljno terpel, in bi ne jokal, kakor stara baba. Ko bi bil ti mene premagal, bi bil jest veči serčnost imel, in bi bil kakor terden vojšak umerl. Sram te bodi, da si tako slab!“ Hekevelder je k Indijanu pristopil, in ga vprašal: Ali misliš, da medved vé, kaj si govoril? Kaj pa da vé, mu uni odgovori, saj si vidil, kako sram ga je bilo, kadar sim mu njegovo slabost očital.

V gojzdih severne Amerike je veliko grozno debelih, od starosti duplovih (v sredi votlih drevés). V takih votlih drevesih navadno medvedje zimski čas prebivajo. Ko Indijani v katerem drevesu medveda zapazijo, jih gre več k drevesu in ga posekajo, kar je véasi težavno in zamudno, zato ker po navadi le majhne batve ali sekirice imajo, in ker so drevesna debela večkrat le zgoraj votla, spodaj pa cela.

Neki Angličan, ki je več časa pri Otava-Indijanih prebival, je šel pozimski dan v gojzd, in je tam grozno debelo drevó najdel. Tudi je vidil, da je skorja po deblu zgoraj votla. Iz tega je sklenil, da mora medved v žlamboru ali votlini drevesa biti. Šel je tedaj v tisto hišo nazaj, kjer je prebival, je Indijanam povedal, kakošno drevo je najdel, in jim je svetoval, ga posekati in medveda ubiti. Iz pravega niso bili Indijani prav pri volji, to storiti, ker je bilo deblo drevesa še čez 6 čevljev skoz sredo debelo, in nit, ki je ravno deblo obsegla, je bila 20 čevljev dolga; Indijani pa drugih sekir niso imeli, kakor majhne batvice. Ali upanje velikega in de-

belega medveda dobiti, jih je vendar pripravilo, se tega dela lotiti. Veliko Indijanov je tedaj drugi dan v gojzd k drevesu šlo, so drevo obstopili in ga začeli na vsih straneh sekati. Ko so se eni utrudili, so drugi pristopili, in tako so skoraj dva dni sekali. Drugi dan popoldne je še le drevo padlo. Vsi so zdaj pripravljeni stali; Angličan se je s svojo puško pred luknjo drevesa ustopil, in prišel je res grozno velik medved iz votline, kterega je Angličan precej ustrelil. Ko je bil medved mertev, je šla stara ženica k njemu, ga je objela in kušnila, in ga za zamero prosila, da so mu Indijani zimsko stanovališe in še clo življenje vzeli. Medved je bil tako velik, da je okoli 5 stotov (centov) tehtal, in tako debel, da je imel na nekterih krajih 6 palcov debelo tolšobo.

Druge živali, ki jih Indijani v gojzdih streljajo in lové, so: Piber, dabor ali kastor, vidra, amerikanski jež ali ježast prešič, divji maček, volk, serna, jelen, mali in veliki amerikanski los ali debeli jelen, severni jelen ali sedlon, divji bivol, divji vol ali tur, in in še veliko majhnih žival, ktere Indijani bolj lové kakor streljajo.

Piber je posebno zavolj svoje drage kože imeniten. V gojzdih, ki so proti severni strani, pibri naj raji prebivajo; v srednjih deželah jih je že manj, pa jih vendar tudi tukaj Indijani vsako leto veliko nastreljajo; proti poldanski strani in proti jutru pa že skoraj nobenega pibra ni.

Piber grozno hitro pozná, če se mu kateri človek bliža, in zato ga je težko vjéti ali ustreliti. On si namreč pri kraji kakega potoka ali jezera lepo in terdno hišico naredi, v kateri stanuje. Berž ko tedaj začuti, da se kdo njegovi hiši bliža, skoči v vodo, in pod vodó ali na drugo stran, ali pa kam deleč proč plava, in se dotle skriva, da nevarnost mine. Prejden v vodo zbeží, vselej močno zakriči, da tudi vsi njegovi sosedje nevarnost spoznajo in zbežé.

Toraj Indijani pibre raji lové, kakor streljajo. Oni imajo skoraj sploh železne pastí, v ktere vabilo denejo,

in jih z močnim žganim vinom, ali s kako dišečo vodo pokropé, da jih pibri že od deleč oduhajo.

Kadar vode, pri katerih pibri prebivajo, premerznejo, si pri kraju vode luknjo pod led naredé, skoz katero ob času nevarnosti v vodo zbeže. Indijani toraj tudi nekoliko od tistega kraja, kjer pibri svojo hišo imajo, nekatere luknje skoz led naredé. Potem gredo proč, in čakajo, da se pibri zopet v svoje hiše vernejo. Zdaj Indijani k pibrovim hišam gredo, pibri po navadi pod led zbeže, in Indijani se s kolmi k vsim luknjam na led ustopijo. Ker pibri ne morejo prav dolgo časa pod vodo živeti, si poišejo lukinj, da se oddahnejo. Kadar pa kateri glavo iz vode pomolí, ga precej Indijan, ki je zraven luknje, s kolam ubije, in iz vode potegne.

Tudi vidre imajo lepe kože, ktere se drago prodajajo, in zato jih Indijani zelo zalázvajo in pobijajo. Te živali se ne dajo kmalo umoriti. Indijani pravijo, da nar močnejši človek ne more vidre s samimi rokami zadaviti. Neki Evropejec je to poskusil, je prijel živo vidro za vrat, in jo je celo uro z vso močjo davil, pa res ni hotla poginiti, in neusmiljenež se je prepričal, da brez orožja ni moč vidre umoriti.

Amerikanski jež je tako velik, kakor srednji pes, samó noge ima krajši. Njegove bodlice ali iglice so po 3 ali 4 palce dolge in bele. Indijani veliko teh ježev polové, in pa brez pasti, ker té živali nimajo navade pred sovražniki bežati, temuč le se vkup zgrudijo, kakor Evropejski ježi. Včasih amerikanski jež po 3 ali 4 tedne zmiraj na enem kraju ostane, in ne gre préd drugam, da vso travo in vse germovje okoli sebe pojé. Tudi včasih na spodnjo vejo kakega drevesa zléze, in jo tako dolgo gloda, da jo pregrize in z vejo vred na tla pade. To so Indijani večkrat sami vidili. Neumnost in počasnost teh ježev je pri Indijanih v pregovor prišla.

Mesó amerikanskih ježev je sicer dobro; vendar pravijo Indijani, da tisti, kateri veliko tega mesá jedó, nekako težo in neugibčnost v svojih udih občutijo, in

so skoraj zmiraj zaspani. Ježeva bodila ali iglice pa Indijani mnogo barvajo, in jih potem v lišp na čevljih in na družih rečéh imajo.

Pes pri amerškem ježu nič ne opravi, ker, da se le enkrat nad njegovimi iglicami zbode, ne gre več blizo.

Divji mački so grozno debeli. Indijani jih radi streljajo, ker njih mesó posebno radi jedó. Tudi Evropejcom se to meso ne gnusi, in pravijo, da je res prav dobro.

Indijani so zelo veseli, kadar morajo ktereга volka ustreliti, zato ker volkovi veliko družih žival pomoré in Indijanom škodo delajo. Pa Indijani tudi radi volče meso jedó, in pa ne samo o lakoti, ampak vselej, kadar ga imajo.

V gojzdih severne Amerike je toliko sern, da v nekterih krajih samo o njih živé, in jih včasih po 6 ali 8 en sami dan ustrelé. Proti severni in večerni strani imajo Indijani navado, še gorko kri piti, ki iz rane ustreljene serne teče.

Indijani tudi ponoči serne streljajo, in jih včasih še več kakor po dnevi ustrelé. Če je bolj temna noč, rajše imajo. To pa tako delajo: Pripravijo si bakel, ktere svitlo in počasi goré; potem gresta dva Indijana v majhen čolnič, postavita ali privežeta goreče bakle spredej v čolnič; in naredita za baklami pregrajo iz vej, za ktero se eden s puško skrije; drugi zadej v čolniču sedi, in ga prav tiho in počasi vozi. Serne imajo nekatere kraje pri bregovih potokov ali pa pri jezerih, da se ponoči zavolj lepe trave rade pasejo, in kamor tudi pit hodijo. Indijana čakata v čolnu nekoliko od kraja na vodi, in kadar zagledata serno priti, se prav tiho proti njej peljata. Serni se lučice prav lepe zdé, in ker nobenega človeka ne vidi, postoji, in jih tako dolgo gleda, da Indijana s čolnom blizo k njej prideta, in jo ustrelita.

Jelenov tega plemena, kakor so na Krajskem, ni veliko v severni Ameriki. Dalje proti severni strani ni clo nobenega. Samó v Mihiganskih deželah se še kateri najde.

Veliko več je pa lósov ali debelih jelenov, kateri so bolj životni in močnejši od navadnih jelenov, in imajo široke, plošnate, ter lopatam podobne rogé. Posebno v gojzdih proti večerni strani se jih cele čede najde. Kadar je debeli jelen ranjen, je zlo nevaren, in marsikteri Indijan je bil že od takega jelena umorjen. Debéli jelen sicer prav hitro teče, pa se kmalo upéha, zato ga Indijani lahko včasí dotečejo. Kadar namreč jelen Indijane zagleda, zbeži tako hitro, da jih večkrat po dvé milji zadej pusti. Ali Indijani kmalo po sledu za njim pritečejo, in ga zopet spodé. Zdaj že jelen ni več tako hiter, in čez nekoliko časa se tako popolnámá utruði, da ga Indijani doidejo in ustrelé ali pa pobijejo.

Bolj lahko, kakor debéli jelen, pa sedlón ali severni jelen svojim lovcam uide, ker se tako hitro ne upéha. Sedlón le v severnih krajih prebiva, in na poldanski strani Gorenjega jezera ga že ni najti; ali če dalje pa kdo proti polnočni strani gre, večje čede sedlónov najde. V eni sami čedi jih je včasí nad 1000. V polnočnih krajih živé Indijani večí del ob mesu sedlónov, in imajo oblačila iz sedlónovih kož.

Sedloni imajo navado, da se jeseni preselijo v tiste gojzde, ki so nekoliko bolj proti poldanski strani, spomladi pa se zopet v poprešnje kraje vernejo. Pri takem preseljevanju so vselej v posebno velikih čedah skupej, in imajo že navadna pota, po katerih hodijo. Indijani se tedaj na takih potih zberejo, tam sedlónov čakajo, in jih, kadar pridejo, včasí grozno veliko pobijejo.

Kadar Indijani posebno dober pot najdejo, po katerem imajo navado velike čede sedlónov hoditi, naredé na enem kraju okoli pota veliko ograjo iz kolov in debelih vej, tako da pot skoz sredo ograje gre. Take ograje so večkrat prav velike in široke. Na tistem kraju, kjer pot v ograjo derži, je velika verzéla narejena. Na obeh stranéh pota še tudi Indijani nekoliko vej v zemljo zasadé, ktere od verzéli dalje zmiraj bolj narazen deržé. V ograji pa več zanj iz terdnih verví, ali več stáv

naredé. Potem si majhne hišice blizo ograje postavijo, in čakajo. Kadar zagledajo sedlone priti, gredo od zadej in od obeh strani proti njim, in sedloni hitro proti ograji in v ograjo zbežé, ker mislijo, da je navadna gojzдна гоšava. Indijani pa hitro za njimi tečejo, in verzel zadelajo. Tako so sedloni v ograjo zaperti, kateri se, ker jih Indijani semtertje preganjajo, ali v stave vjamejo, ali pa so s pušicami postreljeni. Taka ograja je potem še za druge čase dobra.

Med vsimi gojzdnimi živalmi severne Amerike je véliki los ali veliki američanski debéli jelen nar veči, ker še nobenega konja tako velikega ni, kakor ta jelen. Samo njegovi rogje večkrat pol stóta vagajo. Pa je tudi grozno hiter, in težko ga je ustreliti. Če le nar manjši veter od tistega kraja, kjer so lovci, proti njemu piha, jih že obvoha in zbeži. Toraj ga morajo Indijani vselej proti vetru zalazovati. Nar več losov postrelé Indijani pri potokih, kamor te živali vsak dan pit hodijo. Kadar Indijan izpazi, v kateri kraj naj ráji pridejo, se ondi skrije, in ga ustrelí, če kateri pride. Večkrat pa los Indijana že od deleč obvoha in zbeži.

V večernih in severnih krajih Indijanske zemlje je tudi veliko divjih bivolov ali kodrastih volov. Tam se dobé tako velike planjave, da jih oči ne pregledajo. Na takih planjavah je véasi po 10.000 bivolov vkupaj, ki se tam pasejo. Kteri Indijani tedaj okrog takih planjav prebivajo, se nar bolj od bivolov živé, ki jih streljajo in pobijajo. Ker bivoli ne tečejo tako urno, kakor konji, jih Indijani nar večkrat na konjih lové in streljajo.

Bivoli gredó večkrat v neizrečeno velikih čedah od planjave na planjavo, kjer je še boljši paša, in kamor koli gredo, jih zmíraj Indijani spremljajo, ki se o njih mesu živé.

Kadar té živali na svojim potu do kakega potoka pridejo, vsa čeda na enkrat čez-nj plava in dalje gré. Zimski čas so bolj v gojzdih, kjer ni tako velike borje, kakor na planjavah, in kjer tudi več paše imajo. Kadar

se pozimi kam selijo, in do kakega premerznjenega potoka pridejo, hoče tudi vsa čeda na enkrat čez led iti. Ali večkrat se zgodi, da se led od prevelike teže vde-re, in da skoraj vsa čeda vtoni.

Ker bivoli v čedah tako gosto vkup hodijo, kakor ovce, se večkrat zgodi, da zadnji sprednje z vso močjo naprej rivajo, in da se sprednji ne morejo ustaviti, kadar bi se hotli. To Indijanam pomaga, da jih lože več pobijejo. Če je namreč bivolska čeda blizo kakega prekuca ali kake sterme skale, čez katero lahko kdo v globočino pade, se obleče eden izmed Indijanov v bivolsko kožo z rogmí, in se splazi pred čedo proti tistemu kraju, kjer je prekuc. Drugi Indijani od zadej in od strani proti čedi pridejo. Kadar bivoli Indijane zagledajo, se ustrašijo, in se pripravljajo, da bi zbežali. Takrat steče tisti Indijan, ki je v bivolski koži, proti prekucu, in ker Indijani za čedo močno vpiti začnejo, steče vsa čeda za njim. Ko preoblečeni Indijan do prekuca pride, se hitro v razpoknino kake skale skrije, ktere si je že pred poiskal. Bivoli pritečejo za njim, in kateri so spredej, se sicer prekuca ustrašijo, in se hočejo nazaj pomakniti. Ali vsa druga čeda jih s tako silo naprej pahne, da čez skalo v globočino padejo, in se ubijejo. Tako se včasí več ko polovica čede pobije. Gotovo ni pametno, da Indijani to delajo, ker zamorejo le malo tega mesa pojesti, drugo pa v nič pride.

Večerni Indijani so večí del na konjih, kadar gredó bivole pobijati. Vzamejo seboj loke in pušice. Če v gojzdu čedo bivolov najdejo, jo počasi pred saboj ženejo, tako dolgo, da na kako planjavo pridejo. Potem zdirjajo v sredo čede, jo razpodé, in si nar debelši bivole izbereje, da jih postreljajo. Tako preganjajo čedo, dokler vsih pušic ne postrelé. Nekteri strelci s tako močjo streljajo, da pušice bivole skoz in skoz predrejo.

Kadar Indijani bivolskih čed íšejo, se večkrat na zemljo vležejo in poslušajo; in če je kaka velika čeda v tistem kraju, jo že 15 ali 20 milj deleč zaslišijo.

Neki Angličan, ki je 30 let pri Indijanih živel, piše, da je bil šel nekdanj z Indijani loviti in pobijati bivole, in da so ponoči bivolsko čedo že 18 milj deleč slišali. Drugi dan so jezdili naravnost proti tistemu kraju, od kodar so bobnenje slišali, in so prišli na neizrečeno široko planjavo, ktere pogled je bil, kakor pogled morja. Ko so bili še 10 milj deleč od čede, so jo že zagledali, pa se jim ni drugač vidilo, kakor ko bi bilo černo gormovje pred njimi. Prederzni Indijani, akoravno jih je malo bilo, so naravnost proti čedi zdirjali, in so s svojimi naglimi konji kmalo do nje prišli. Ubili so veliko bivolov, pa po nepotrebnem, ker so mogli skoraj vse tam pustiti, in so le nekatere bivolske krave saboj vzeli, ker njih meso raji imajo. Lahko se reče, da Indijani vsaj dvakrat toliko bivolov pobijejo, kot kar jih jim je v živež treba.

Zraven bivolov se v gojzlih severne Amerike tudi turi ali divji voli najdejo, pa jih vendar ni veliko. Kadar kaki Indijan tura obsledi, vzame vselej več tovaršev saboj, da ga grede streljat. Neki Indijan iz Krivega drevesa, kateri je 15 let pri Indijanih polnočnih krajev prebival, mi je pravil, da so tisti Indijani, pri katerih je živel, tako velikega tura ali divjega vola vstrelili, da je bila njegova koža 12 čevljev dolga in 8 čevljev široka.

44.

Popotnik.

(Spisal Janez Strel.)

Popotnik pridem čez goró,
 Od doma vzamem še slovó,
 In kamor se okó ozrè,
 Povsod se mi nov svet odprè.

Tud tukaj solnce gré okrog,
 Dolino vidim, hrib in log;
 Pa naš hrib lepši zeleni,
 In solnce naše bolj bliši.

Tud tú cvetó cvetličice,
 Po njih šumé čebelice;
 Pa naših rož je lepši cvet,
 Čebelic naših slajsi med.

Skoz mesta hodim in vasi,
 Povsod drugač se govori;
 Jez ptuje, nikogar ne poznam,
 In vsred ljudi povsod sim sam.

Prijatli se objemajo,
 Pojejo, si napivajo;
 Jez grem po poti tih mem njih,
 Vse prazno v persih je mojih.

Dežéla ljuba, kje ležiš,
 Ki jezik moj mi govoriš?
 Kjer znanci moji še živé,
 Prijatli moji v grobih spé?

Zdihujem, prašam vedno: kjé?
 Prijatli, k vam želi sercé;
 Perute imeti si želim,
 De k' vam domú ko ptič, zletím.

45.

Nasledki lahkovernosti.

(Povest, spisal Nace Dolinar.)

Dokaj je bilo včasih vlačárjev in ciganov po naših krajih. Zdaj so nekako zginili. Taki sleparji so ljudém kvasili, da znajo po brazdicah leve roke človeku prihodnost prerokovati, da so le kako periše moke, ali kak križak (krajcer) dobili. Marsikacega kmeta so oplazili.

Ali zdaj so se že zúmili, takim ne več verjeti. Taki plašurji, če jih je več skupaj, v kaki dolini ostanejo, in si svojo južino kuhajo. Na tako praznovajoče rokavnače se namerita dva kmetiška fanta. Prec se jima približuje stara, kruljeva in vsa pokvečena ciganka, ter ju prosi, ji roke pokazati, da jima bo prihodnost označila. Nekaj časa se kljukasti starki smejata, pa rado-

vednost ju žene, in podasta ji roke. Tonetovo roko nar pred prime, se s svojimi suhimi persti za ušesom praska, roko sem ter tje obrača, ogleduje in reče: Hm, hm! fant, ti si pod srečno zvezdo rojen. Vsako delo ti bo šlo po sreči od rok, loti se, česar bodi, in doživel boš stare dni. Blaže, drugi fant, viditi, da temu tako dobro prerokuje, ji tudi roko pomoli. Temu napové tudi srečno in dolgo življenje, če bo le drugi mlaj preživel, do tega časa mu pa hude nesreče žugajo. Dasta ji vsaki nekaj in gresta svojo pot dalje. Oba si dobro v glavo vtisneta, kar jima je ciganka povedala.

Tone koj prihodnjo nedeljo skusi, če je ciganka resnico govorila. Poda se v igro. Igrajo dolgo, dolgo. Tone le dobiva, tako da si je bil tisti dan precej priigral. Zdaj so še le prav besede stare ciganke velavnost dobile.

Blaže tako že bolj slabega zdravja, viditi, da se besede stare ciganke pri Tonetu tako dopolnujejo, začne tudi misliti, in se prav bati družega mlaja. Takó mu brodi to po glavi, da dan na dan bolj slabi in celo zboli. Menil je, da bo mogel umreti. Zméraaj oprašuje, kdaj da bo mlaj. Tega pa mu ni nobeden vedil prav natanko povedati, ker ni bilo pratike per hiši. Ko zméraaj za mlaj poprašuje, mu rečejo oče: I kaj pa imaš z mlajem? — Blaže pové, kaj da mu je ciganka napovedala. Oče se tudi prestrašijo; pa verjéli vender niso takó zlo, kot Blaže. Bilo je v nedeljo popoldne. Sosed, godec, pride v vas. Komaj stopi v hišo in pozdravi, mu naglo séže v besedo zajokani Blaže: „Sosed, ali vi veste, kdaj bo mlaj?“ Sosed, ki je po godčevsko zmiraj rad kaj smešnega povédal, reče prav moško: „Pri meni je bil mlaj sinoč ob devetih.“ Ob tem času se je namreč sosed, godec, sinoč bril. Blaže, ki sosedove misli ni vedil, veselja poskoči. Vsa klavernost je preč. Še clo oče so sosedu verjeli, in mu začnejo vse od kraja do konca pripovedovati. Godca smeh sili. Toda prav moško se derži. Še le potem skrivnost razodéne, ko je bil

mlaj že zares minil. Kdo bi se ne smejal! — Pa lejte; kako lahko bi bila Blažeta prevelik strah in žalost po lahkovernosti ob življenje pripravila! Berž obljudi, nikoli več ne verjeti takim prerokom.

Kako se je pa Tonetu godilo?

Poln zaupanja v svojo srečo, misleč, da mu ne more spodleteti, se zméram bolj v igro zakopuje; ali kmalo mu sreča herbet oberne, on pa hud, de zgubivati začne, stavi še več, ker si tako zgubljeni denar bolj naglo pridobiti misli. Pa še več zgubi. Vinjeni so bili, vsi se začno prepirati, — potlej se stepó, da so mógli Toneta domu nesti, in nič več ni vstal.

Tako se mu godi, kdor plašurskim prerokom verjame.

46.

Kenguruja.

(Po Vogelnovem poslovenil Peter Hicinger.)

Avstralia z Vandimensovo zemljo ima celo malo lastnih žival; pa le té so večidel lastne čudne podobe, od žival družih delov sveta posebno razločne. Med temi živalmi je tudi Kenguruja; nar večí je vsih, kar jih je ta del sveta rodil. Kenguruja je jelénove velikosti, podobe pa véverčne; sprednje noge ima zlo kratke, zadnje pa neprimérno dolge in s kremplji, kot ptice, oborožane; skače tudi le po zadnjih okrog; pri čimur ji dolgi, z močnimi miškami prevideni rep ko peta noga služi. Kenguruje žive v čedah po deset do trideset njih skupej; vidili so jih pa tudi že do petsto združenih; star on čedo vodi. Kadar počiva, se Kenguruja na zadnje noge usede, in se podpira z repom, drugi život pa po koncu derži. O nar bolj vročih urah po dnevi iše pokoja v visoki praproti, dolgi travi, v malalevkovem germovji, pri deblih, nikdar pa v votlinah dreves ne. Kadar jo kdo splaši, dela velike skoke po zadnjih nogah, sprednje v tem k životu tiši. Včasih pa gredo te

živali tudi po vsih štirih, in si pomagajo z repom, kateri jim v oporo služi, in tako jo tudi nekako v kolop uderó. Če jih kdo v resnici preganja, se pokaže moč njih zadnjih mišk, ker delajo zaporedama skoke po šest in dvajset do osem in dvajset čevljev daleč, in šest do sedem čevljev visoko; rep pa jim v tem služi kot ravnovažna ranta ali kot veslo. V nevarnostih se tudi branijo s tem čudnim udom in z zadnjimi s kremplji previdenimi nogami, ter dobro znajo udariti.

Krog Botanje zatoke in v Vandímensovi zemlji lové kenguruje z velikimi angleškimi psi. Le tém pa je večkrat tisti lov nevarin, takó, da se pač ne dajo vsi psi na to žival ševati; zakaj ne da bi zbežal, se močni on v bran postavi, se na ravnost po koncu stegne, in ako je le moč, se s herbtom na kako drevo nasloni. Tako pričaka psov, ter jih skuša z zadnjimi nogami na tla pobiti, ali pa jih s sprednjimi objame, in hudo, celo smertno rani.

Posebno serčnost kažejo, ko mlade branijo, ker matere imajo skerbno ljubezin za nje. Mladi pa to tudi nekako razumejo, in se večkrat v tisto vrečo skrijejo, ki jo ima mati od narave v njih varstvo pod trebuhom, še tudi potem, ko so odstavljeni in se že sami pasejo. Tako je včasih viditi, ko se mati pase in na vsih štirih stoji, da mladi glave iz vreče molé in travo jedó.

Novejši popotniki pripovedujejo tudi o dvéh pleménih kenguruj v novi Gineji, ki se po posebni lastni memo vsih družih razločite, živeče na drevesih. Lové jih za voljo njih dobrega mesa in mehke kože; zatorej se je število kenguruj, ondi že zlo pomanjšalo, kjer evropejski naselniki stanujejo. Ako ne bodo na to jéli misliti, kenguruje ljudem privaditi, bi utegnil čas priti, da bo celo pleme zaterto, dasiravno je sred novega Holanda blezo veliko teh žival, kjer so do zdaj še v varnosti, in v pokoju živé.

Norčevanje izdá morivca.

(Spisal Nace Dolinar.)

Že proti večeru derči lepa kočija po ulicah nekega mesta na Angleškim in zavozi v imenitno gostivnico. Stópíte iz vozá ženski, gospá in njena hišina. Zavoljo prevelike tesnobe ste mógli z dvema izbama pod streho zadovoljni biti. V prvi prostorniši z visokimi zerkali olepšani je bila ena postelja, za hišino jo pa naglo napravijo v drugi. Trudni se po večerji kmalo podaste k pokoju. Po noči začne od dolzega popotvanja zdélano hišino žejati. Vstane, si naredí luč in gre v izbo k gospej vode pit. Vídí na mizi gospejin svileni klobuk in z lepimi cvetlicami prešito drago ogrinjalo. Kakor sploh ženske preveč ljubijo lepotična oblačila, tudi hišina milo na klobuk in ogrinjalo pogleduje. Misli si, gospa ravno spi, naj si pomérím, kako da se mi bo gosposki klobuk podal. Berž ga pokrije, in se z ogrinjalom ogerne. Stópi pred zerkalo, se ogleduje in jame sama seboj govoriti: Kaj lepo se mi podá, še bolj ko gospej. Zakaj neki nisim ravno tako premožna, kakor moja pospa, ne bilo bi mi treba služiti — pa kaj se hoče. — Žalostna se še enkrat pogleda v zerkalo, položi ogrinjalo in klobuk od sebe, in se podá v posteljo. Vsih lepih oblačil, ki jih je kedaj vidila, se spomni preden zaspi.

Posijalo je že rumeno solnce v izbo, preden se hišina zbudi. Urno vstane, se napravi, in ko méní, da gospa še spi, ker je bilo vse tího, stópi k postelji, jo zbudít. Pa kako se ustraši, ko vidi gospo umorjeno! Zavpije od straha in pade v omedlevico. Na vpitje prihité hišni ljudje skupej, in vidijo deklíča omamljenega pred posteljo usmertene gospe ležati. Kerčmar in drugi pa mislijo, da je morivka svoje gospé. Zdelo se jim je, da jih hoče le prekaniti, in se tako obdolženju moritve odtegniti. Izročijo jo gosposki. Celega pol leta nedolžna hišina prejoka v ječi, preden jo sodijo. S sol-

zami v očeh pravi pred sodbo sodniku, da je gospo zméraj zvesto služila, da jo je ljubila, kakor le more dete svojo mater ljubiti, pravi jim, da jo še v naj manjši reči ni poškodovala, nikar da bi jo bila morila. Zlo so okolišine zoper njo govorile. Vender so priseženi možje svoj „ni kriva“ nad njó izrekli. — Bila je izpušena.

Oprostili so jo sicer priseženci; ali vidila je, da se je vse ogiblje, akoravno jo je popred vse rado imelo. Strašno jo to peče v sercu. Vedno moli in prosi Boga, njeno nedolžnost ljudém pokazati in pravega morivca razodeti. Da bi se govorica nekoliko polegla, hoče nekaj časa mesto zapustiti in prijatljico zvonaj mesta obiskati. Gre na véliki terg, kjer je zméraj dosti vozačev stalo, kak voz dobit, da bi se peljala. Koj se ji pride eden ponujat. Pijan je bil, suhe kljuse je imel. Ni ga hotla, in gre k drugemu. To se pa temu, ki se ji je ponujal, za malo zdi. Začne zasmehovati blizo stoječe dekcle proti svojimu tovaršu: „Kaj moške so že dekcle; še vsak voz jim ni všeč.“ — „Res, prav imaš“, odgovori tovarš, „bolj so nekte ne našopirjene, kakor gospé.“ „Menim,“ pravi prvi, „da mora tole (na deklino kazaje) ravno taka imenitnost biti, kakor tista, že veš, ki sta ji bila svileni klobuk in lepo ogrinjalo po noči pred zerkalom prav všeč.“

Deklina to slišati, se zavzame. Dobro je vedila, da še nobenemu ni pravila, da je tisto noč gospejin klobuk in ogrinjalo pomérjala, kdo more tedaj to vediti? Naglo hiti gosposki to naznanit? Óbadva primejo. Prašajo ju pri sodbi, če bi ne vedila, zakaj da sta zaperta. Molčita — potlej pravita, da se nobenega pregreška kriva ne vesta. Zdaj pa se odpró duri zraven stoječe stanice. K njima stopi hišina, ju ojestro vprašaje: „Ali me poznata?“ Óbledita, začneta se tresti, stokata, govorjenje se jima nič prav ne veže. Kmálo se vdasta, da sta se bila, ko ste bile gospa in hišina pri večerji, pod posteljo skrila, in da sta po noči moritev dopernesla, zavoljo ktere je mogla nedolžna hišina toliko prestati. Čez

malo dni sta móгла obadva glavo dati. Hišina pa se je opravičila, in si svoje poštenje zopet pridobila.

48.

Véverci ino opica.

(Iz »Drobtinc.«)

Pozno v jésen ste véverci pod nekim orehom skaklaje hrane iskale. Krivec pohlidi, ino lep oreh na tla pade. Hitro skočite, oreh pobrat. Vsaka bi ga rada imela. „Moj je, pravi perva; jez sim ga perva vglledala.“ — „Moj je“, terdi druga; „jez sim ga perva pobrala.“ Tako se kregate ino za oreh piplete; opica pa memo pride, ino popraša, rekoč: „Prijatlici! kaj pa imate?“ — Začnete ji praviti ino trušati, da ne té, ne une ne razúme. „Meni dajte oreh hraniti, ino vsaka posebej potem povej svojo pravdo; pravico vama bom naredila.“ Opica tožbo poslušaje oreh razkolje, jedrice sné, dokler se véverci pravdate. Pravda izteče, lušine so pa prazne. Opica vsaki pravico spozna, pervi, ki je oreh ugledala; drugi, ki je oreh pobrala. Vsaki prazno lušino verže, ino gré smejé svoj pot. Véverci imate vsaka svojo pravico, lušino pa prazno.

Boljša je kratka sprava, mem dolge pravde.

49.

Dihur.

(Poslovenil po Lenku J. Burger).

Dihur ali veliki smerduh (Iltis) ima svetlo rumeno dlako po životu, dalja dlaka pa je temno rujava; po gobcu in za ušesi je bél, pod vratom, po persih, nogah ino repu skorej čern. Dolgost njegovega života do repa znese šestnajst do dvajset palcov, njegovega repa sedem do osem palcov. Pod repom ste dve žlezi, iz kterih, kadar je v stiski ali sili, hud smrad izpušča.

Dihur je v srednje gorki Evropi doma. Dokler je

toplo, stanuje v dupinah, v lesovju, v skričkovih in podganjih luknjah, v votlih podmélih bregov, v jamah hišnih zajčkov, in drugod; po zimi se spravi v hleve in skednje. V plezanju in skakanju ni nikakor tako premeten kakor pa kuna. Če more goloba ali kokoš v plen dobiti, je kaj vesel, zgrabi in vleče ga naglo v svoje skrivališče. Jajca odnaša v zobeh, in jih potlej v miru izpije. Jé sploh ptiče in mnogoverstne doživne živali, če jih le zmoči more, zlasti pa miši, podgane, skričke. V skričkovih jamah prebiva posebno rad. Strašin je boj, kadar dihur na velicega skrička naleti, pa ta mora umreti. Žabe tudi prav rad jé, tudi gaščerice, slepirje, belouške, gade. Poslednjih strupeni pik mu nič ne škoduje, sné jih s strupenimi bezgavkami in s strupenimi zobmi vred. Po navadi dihur celi dan spi, in le ponoči okoli lazi. Vjet in zapert pa, če ga kdo draži, se tudi po dnevu in na glas renče vanj zaleti, in ga ugrizne. Da bi ga pa z brušenjem železnine do zdivjanja mogli razdražiti, ne morem poterditi; sim imel več ko dvajset živih dihurjev, in sim veliko brusil, pa vselej zastonj.

Grozno smešno je bilo, ko sim dihurja k lisici v hlev prinesel. Dasiravno lisica nima kaj slasti do dihurjevega mesa, in ga, če je dihur cerknil, še jesti noče, vender ne sterpi, da bi se nad živem dihurjem ne znosila s svojo prekanjeno zlobo. Perleze počasi do dihurja, leže na trébuch in preži, in ko bi trenil, se vanj zaleti, in ga preberne, pa je užé deleč spred njega, ko se dihur pobere, in ji jezin zobé kaže in brusi. Se mu spet približa; dihur skoči renče s širokim korakom proti njej, pa lisica se mu umakne, in per tisti priči, ko se dihur od silnega skoka na tla zverne, ga v herbet vgrizne, in ga je užé spet izpustila, ko se hoče oberniti, in se zmaščevati nad njo. Zdaj se plazi od deleč okoli dihurja, in on se mora vedno za njoj obračati; kar smukne ob njem, in rep proti njemu pomolí: dihur jo misli za rep popasti, pa je spet ukanjen, lisica namreč ga je užé utegnula, in dihur šavsne v zrak. Zdaj

ravná lisica, kakor da bi se nič več zanj ne zmenila. Dihúr se umiri, voha po tléh, in začne glodati staro kost, ali stegno hišnega zajčka. To je zviti protivnici prav po volji. Po trebuhu se bliže perplazi, oči se ji bliske-tajo; zvičajnost, zasramljivost in zlobnost se ji zna iz obraza; stavi ušesa po koncu, se smehlja zobe kazaje, in prijazno z repom miglja. Pa ko blisk plane v dihurja, ki se per kosti mastí, ga popade za tilnik, ter ga dvigne, strese in spustí; in jo hitro upiha. To, se ve, dihurja nič kaj ni všeč; da bi ji dalje v šalo ne bil, se vrije v slamo, in si napravi izhod navzdol. Pa zastonj: lisica jo spet permaha, vohlja nekaj časa po slami, in z nogami po njem otipava, kar ga skozi slamo ugrizne, in spet naglo odskoči. Ko sim dihurja za rep prijél, in ga lisici pred gobec deržal, pa prekanjenka ni hotla obstati, bežala je iz kota v kot.

Kako zeló se dihurjevo življenje vléce, človek komaj zapopade. Če misliš tudi desetkrat, da je dihur, v pasti za nogo viseč, ubit, vender le še okreva. Per lovu v hlevu sim tumpast železin tolkač, ki je bil na ročniku en palec debelem nasajen, tako močno v dihurja vergel, da se je ročnik na kosce razletel, pa je vender še vesel tékal. Druzemu dihurju sim s pšico na dolgem jeklenem bodalu persi prestrelil, tako da je bil terdó na tla perbit; še druzemu sim ž njim možgane prebodel, tako da je bila tudi glava na tla perbita. Potlej sim pšico iz pers potegnil, in sim hotel še uno iz glave izleči; pa jekleno bodalo je tako terdo v kosti tičalo, da ga ni bilo izleči. Komaj pa je dihur spet rešén bil od tal, je jél, dasiravno mu je jekleno bodalo še v glavi tičalo, vender spet hudo režati. — — Takó pa z živaljo za kratek čas ali iz šale počenjati, je neusmiljenost in terdoserčnost, kar keršanstvo in človečnost prepoveste.

Lev ino opica.

(Iz »Drobtinc.«)

Pravijo, da je zverina svoje dni pod nekim košatim dobom somenj imela. Kraljevi lev v sredi tovaršije v senci sedi, opica pa po vejah skaklja in se spakuje, ter začne želod v leva metati. Lev jo oostro pogleda, ko da bi jo hotel z očmi predreti, pa besede ne zine. Opico groza obleti, ali hitro se potolaži, rekoč: »Pač dobro, da do mene ne moreš« — ino zopet leva draži, ter želod po njem meče. Opica še enkrat verže, in lev zarujove, da se je zemlja potresla, opica pa strahú z veje padla. — Trepetaje levu pod tacami kući ino smerti čaka, da jo bo raztergal. Vsa zverina stermí ino gleda. — »Ne boš me več dražila ne« — se opici oroslan zagrozi; — pa vender nisi vredna, da bi te raztergal«, pravi ino opico izpusti. Vsa zverina se oroslanu priklone ino svojega usmiljenega kralja počasti. —

Abotno je, mogočne dražiti; lahko ubozega v šako dobijo. Lepó je za mogočne, nad revami se ne maševati; nar mogočnejši so, kadar radi odpustijo.

Tele za strah.

(Povést, spisal Nace Dolinar.)

Rumeno solnce že s svojimi zadnjimi žarki iz-za gór gleda in od zemlje za kratko noč slovo jemlje. Rumenkasto razsveti tu in tam z mertvimi in razstreljenimi trupli hrabrih vojakov pokrito boriše, po katerem stergan berač tava. Pride kmalo do nekega jezdicca, ki ste mu bile obe nogi ravno pri kolenu odbite. Nosil je berač že več dni stergane in s terto povezane čevlje. Misli si: Tukaj bi kaj lahko še terdne čevlje dobil. Akoravno so še noge jezdicca bile v čevljih, pobaše čevlje z nogami vred v mavho, in urno hiti z boriša v neko hišico

bližnje vasi. Ni časa zdaj nog iz čevljev ulačiti, si misli, bom že jutro to opravil. Prosi, ako ga morejo prenočiti, in jim nič ne pove, kaj da ima v mavhi. Dovolijo mu. Podajo se kmalo vsi k pokoju. Tudi berač berzo sladko zaspi, popred pa čevlje iz mavhe vzame in pod klop položi. Ni dolgo spal, ko ga ropot zbudi. Tèka, tèka — tèka, tèka, hodi po sobi. Kar pade in stol prekucne. Zdaj se berač popolnoma predrami. Zdi se mu, kakor da bi vojak po sobi hodil. Neznana reč se zopet kviško skobaca in beraču bliža, — kar pade čez njega. Berač strahu poskoči, pusti mavho in beži iz hiše, zagotovo misleč, da ga vojak dervi.

Imajo na več krajih po kmetih navado, mlada teleta, po noči v hiši imeti, in tele je bilo beračev strah. Ali čujte, kaj se še dogodi.

Ko pride zjutraj dekla v sobo, je prvo, kar zagleda, tele čevlje ohajati, berača pa nikjer ne. Stopi bliže. Ker vidi noge v čevljih, se prestraši, leti iz sobe, misleča, da je tele začarano, in da je berača pojedlo. Strahama hiti do gospodarja in pové, kaj da je vidila. Vse groza prepade. Nobeden si ne upa k teletu v sobo stopiti, gledajo ga skozi okno. Grejo prikazen gospodu duhovnu pravit in jih sveta prosit. Kar stopi berač v tem k gospodu, vbogajme prosivši, v sobo. Kaj debelo gleda gospodar, ki je bil pri duhovnu, berača, ki ga je že snedenega mislil. Berač in gospodar sta zdaj eden od drugega svoj strah zvedila.

52.

Že lev.

(Poslovenil po knezoviču Neuviedskim U. Burger.)

Že lev (Schildkröte), ali kakor Rusi pravijo, črepaha, (od črepa ali črepinje, v kateri je kakor v hiši zavarovana,) je kaj čudna žival. Nar veči želve so v Brazili. Maksimilian, knezovič v novem Viedu na Nemškim, v svoji hoji v Brazilio od njih tako le piše.

Smo zasledili velikanske želve, ki iz morja na suho perlezejo, in jajca zneso v jamah, nalašč zato v pesk kopanih. Na več mestih so ležali še ostanki teh želev, lupine in hrodje; nar bolj smo se začudili nad groznimi glavami ali čepinjami, med katerimi sim našel eno, ki nič manj ni tehtala, ko tri libre. Indijani jedo meso teh želev in dobe veliko masti od njih; tudi zelo iščejo njih jajce, ki se jih večkrat po dvanajst do šestnajst dvajsetice najde v eni jami. Ta jajca so okrogla, bela, prevlečena s kožo, ki je ko usnje voljna, in imajo v sebi beljak, svetel ko voda, in lep rumenjaki, ki je sicer dobrega, vendar pa nekako ribjega okusa. Smo srečali nekaj Indijanov, ki so cele koše tacih jajce domu nesli. Velikost teh morskih želev se lahko presodi po lupinah, ki smo jih tukaj našli; bile so po pet čevljev dolge.

Kjer smo na večer mogli ostati in prenočiti, smo zelo iskali vode, pa zastonj; je nismo našli, in torej tudi brešna, ki smo ga bili seboj prinesli, nismo mogli povžiti, ker se take terde reči le z vodo dajo za jed napraviti. Za tega voljo nismo mogli drugač potoložati svoje lakote ko z bitvico suhe debeláčine (turšičine) moke in z želvinimi jajci, ki so jih bili vojaki k sreči po potu nabrali, in ki smo jih lahko z morsko vodó skuhali. Ko smo vode prinašali, in naplavljene derva ob morju pobirali; smo našli ne deleč od svojega ognja velikansko želev, ki je ravno imela jajca nesti. Nič ni moglo biti bolj po željah naše lačne deržine; menda je dobra žival prav zato semkaj prišla, da nam je jed preskerbela. Naša vpričnost je ni nič motila v njenem opravilu; pustila se je pošlatati in celo vzdvigniti, toda k temu je bilo treba štirih mož. Akoravno smo se na glas čudili in se posvetovali, kaj bi ž njo začeli, vendar ni drugač pokazala svojega nepokoja, kakor z nekakim pibanjem, skoraj kakor gose, kedar se kdo njih gnjezdu približa. Kakor je bila začela, je počasi delala s svojimi plavutam podobnimi zadnjimi nogami, in prav pod seboj osem do dvanajst palcov široko okroglo jamo v podobi vá-

ljarja v pesek izkopala; odrito perst je zelo umetno in pravilno, celo nekako zredama, po obéh straneh zraven sebe nametala, in potlej je precej jela nesti.

Naših dveh vojakov eden se je, kakor je bil dolg in širok, na tla vlegel zraven oskerbnice naše kuhinje, je segal na dno jame, in je jajca iz nje jemal, kakor jih je želev nesla; takó smo v desetih minutah okoli sto jajc dobili. Smo tedaj svet imeli, ali bi bilo po našem namenu prav, to lepo žival perdjati našim nabiram; pa zavoljo velike teže želve, katero edino bi bil posebin mezeg komej nesel, in pa tudi zavoljo težave, tako nerodno in nepristojno breme naložiti, smo sklenili, jo per življenju pustiti, in se zadovoliti z jajci, ki nam jih je podarila. Te velikanke neso zlasti v neobljudenih puštinah Brazilskiga primorja, med rekama Reako in Mukuri, v nar gorkejših mescih leta v pesku svoja jajca; zavoljo tega prilezejo zvečer o mraku na suho, zlečejo svoje težko truplo na sipino ali peščino, izkopljejo jamo, znesó v njo, jo spet s peskom zasujejo, ki ga terdo potaptajo, in hité eno ali dve uri po solnčnem zahodu spet nazaj v morje. Tudi te želve, ki nas je tako bogato oskerbela, več nismo našli, ko smo se čez nekaj ur na breg vernili; svojo jamo je bila zametala, in njen široki sled v pesku je naznanoval, da je nazaj v svoj živelj zlezla. Ena sama teh želev zamore s svojimi jajci celi družini obilno kosilo napraviti; pravijo namreč, da Midaška želev znese navadno na enkrat deset do dvanajst dvanajstic jajc, z mehko luskino, ktera je nar večí, celo osemnajst do dvajset dvanajstic. Te jajca so grozno tečna jed, in torej jih Indijani ob pustem, neobljudenem primorju, in bliz naselišč celo beli vseljenci željno iščejo.

Strah v gradu.

(Povest, spisal Nace Dolinar.)

Že je bilo preteklo dobrega pol leta, kar so počivale

kosti rajnega in poslednjega posestnika neke grajšinice v miru in pokoju. Le sama vdova, vsa vžaljena, prebiva še v zapuščenem gradičku. Neko noč jo v sladkem spanju prebudi ropôt, odpiranje, zapiranje in luskanje z vrati. Kdo si mora nek biti, reče žena, sej imam vender vse ključe pri sebi. Kar se v stanici, kjer je njen mož v Gospodu, zaspal, sliši, kakor bi bil kdo vse stole in mize prekucnil. Žena ima toliko pogumnosti, da vstane in gre gledat, kaj da je. Ali komaj odpre duri, že vidi nekoga pri družih vratih iz sobe zginiti, kateri se ji zdi posebno po obleki rajnemu možu podoben. Strah in groza ženico prevzame, hití urno v posteljo pod odejo. Pa zmiraj vidi pred očmi rajnega moža, bledega in prepadenega. Vroč pot ji čelo obliva, in do belega dne ga ne more stisniti očesa. Še le ko se je jelo zlato solnce iz-za gór kazati, malo zaspi, ali le kratko je bilo še to njeno spanje. Zbudé jo dékle, ravno tako prestrašene, kakor sama; od strahu jim besed zmanjuje pripovedovajočim, kaj da so po noči slišale. Boječa, kakor vse ženske, se da pregovoriti, ker je več dni po gradu zapored tako strašilo, da gre v vas stanovat. Vsa vas je milovala ubogo vdovo, da mora toliko strahu prestati. Vse govori od strahu in še blizu gradú se ni nobeden upal.

Perpetilo se je pa nekoliko tednov po ti zgodbi, da so ravno vojaki skozi to vas šli, in so se zavolj počitka nekaj dni opotavljali. Na vprašanje, čigav da je ta gradič, zvejo kmalo, da je zapuščen, in pa zavoljo strahu, ki vsako noč po njem roji.

Zméram sim slišal praviti, reče čverst junak, da je strah na sredi votel, okoli kraja ga pa nič ni; rad bi vedel, kdo vas s takimi rečmi slepi. Le povejte mi, v kateri stanici svoje burke vganja, zvečer pojdem tje, vzamem saboj basano puško in oestro sabljico, kmalo bomo strahu imeli. Berž in radi mu vse dopovéjo, in ko se mračí, jo vojak proti gradu maha. Pride v stanico, se vleže na posteljo, puško in sabljo zraven sebe

nasloni. Ni bilo dolgo, že vojak prične smerčati. — Proti polnoči ga zbudi ropot. Naglo plane kviško, in z napetim petelinom čaka strahu. Ropotanje se le bliže pomikuje, ravno pred sobo prekučne še sklednik, — vrata se odpro, — prikaže se v belem oblačilu sivobradat mož; — puf — vojak nanj vstrelí. — Ojstro zarenči strah, in mu . . . svinčenko nazaj verže. Vojak tega nikakor ne pričakovavši, se prestraši, začne se tresti in prositi, da naj ga saj pri življenju pusti. — Strah stopi k njemu, ga po eni plati glave čisto obrije, in mu na tisti strani obraza tudi brado in berke postríže. Vojak se ni upal braniti. Ko strah delo dokonča, odide. — Ali vojak, ki še ni dobro vedil, kaj da se je z njim zgodilo, je jutra težko čakal. Že streže ob kraju gradiča zjutraj dokaj ljudi, védičnih, kako sta se vojak in strah glédala. Ali, ko vidijo vojaka kakor zdivjanega iz grada planiti, po eni plati črnega in kosmatega, po drugi pa belega, niso vedili, ali bi se mu smejali, ali bi ga milovali. Zdaj jim začne dopovedovati, kakšín da je strah. Kaj mislite, da se kaj boji? reče; kaj pa da, še puška mu ni kos. Kaj mi naredi, kroglico mi nazaj verže, in na zadnje me pa takole spači, kakoršnega me zdaj vidíte.

Kakor ogenj gre ta zgodba po vsih hišah. Zdaj se še le vse boji, blizo grada priti. Zvé to vse tudi stotnik. Čudin sicer in sméšin se mu ta prigodek zdi, ali vender mu hoče v okom priti. Zvečer si da nesti v ravno to sobo dve puški, obé basane. Se tudi vleže na posteljo, ali ne zaspi, nekaj bere, in že meni, da ga danas ne bo strah obiskal. Ugasne luč. Kar so jele vrata in duri pokati. Stotnik se pripravi, vzame puško v roko. Po strašnem ropotanju stopi strah v sobo, — stotnik vstrelí, in kroglica odbije strahu pol ušesa. Stotnik še drugo pušo zagrabi, strah pa na kolena. Za božjo voljo ga prosi, mu življenje pustiti, obljubovaje, mu vse na tanko razodeti. Stotnik ga prec prime, in pokaže zjutraj vaškim ljudém strahu, ktereга so vsi poznali. —

Polaknila sta se bila dva poredneža po smerti po-

sestnika na grad. Mislila sta, lahkoverno, boječo vdovo iz gradu pregnati, če bota prav strašila. In tako sta si bila gradu za majhno ceno svęsta. Ponarediti sta si bila dala kljuęe od nekaj vrat. Da je bil pa strah vojaku svinęenko nazaj vergel, je bilo tako: Ko je vojak zaspal, se goljuf tiho blizo postelje priplazi, in mu kroglico iz puške vzame. Kaznovana sta bila oba, kakor sta zasluęila. Taki je strah le: ali kak hudoben slepár, ali je pa samo domišljjevanje.

54.

Lev alj oroslan.

(Iz »Drobtince«.)

Nar moęnejša zverina je lev, kateremu tudi po nekih krajih oroslan pravijo. Dolg je blizo deset, visok pa okolj šteri čevlje. On je veći ko ona. Truplo mu je krepko ino šmetno, ko da bi iz samih kit spleteno bilo. Lahko se vzdigne, ino skoči po petnajst čevljev na daleč. Glavo ima grozovitno butasto, kakor mačka dolge berke, oči velike ino ognjene, ker vidi tudi po noći, košato glavo ino persi, grive velike, ki jih tako razšopiri ino otresa, da ga je groza gledati. Gobec ima silo širok, pod nosom kakor prerezan, jezik ojster ko šet, da z njim lahko kožo do kervi odere. Zobé ima tako moęne, da z njimi vse kosti zdrobi ino zmelje. Rep je po tri vatlle dolg in tako moęen, da z njim človeka pobije. Lev zarjove, kakor bi iz zemlje zagromélo, ino vsa zverina, ki ga čuje, plaha stermi; nektera beži, druga jeći in od groze ne more z mesta. Kralj zverine mu pravijo, ker ga nobena ne premaga. Počasi ino ošabno hodi. Ugleda svoj rop, skoči nanj, kakor bi vstrelil, ga s tacami zgrabi ino razterga. Vsak dan mora nar manj po petnajst liber alj funtov mesa imeti. Le 25 ali 30 let starosti vęaka. V mladih letih hodi po planinah na lov, ino si lahko zverine v živež dobi, kadar se že postara, ino lahko ne lovi, se ljudem perbliža; pa živine

se le poprej loti, kakor človeka, le za silo ljudi mori. Pravijo, da lev pred človekom beži, dokler njogove kervi ne okusi; ako pa človeško kri oliže, jo hoče imeti, ino brez usmiljenja ljudi mori. Kač in pa ognja se nar bolj boji.

Lev je v velikih Afrikanskih ino Azijanskih pušavah domá, kjer je vsaki zverini kos, ino se tudi človeka ne ustraši. Jame mu izkopljejo, z vejevino pokrijejo in nad jamo živo živinče nastavijo, da nad-nj skoči in se pod njim vdere. V jami ga je toliko sram, da se dá na verigo (ketno) djati, si železen korbela na gobec privezati ino vsakemu otroku peljati. Takih levov po svetu kazat vozijo, clo vpregli so jih svoje dni, ino se z njimi vozili. Vjéti se dajo svojim strežajem gladiti, ino z njimi igrajo. Neverni ajdje so njim pa tudi kristjane ino uboge sužne raztergati dajali. Veliko lepih prigodb od levov beremo, da so dobrotniku svojemu iz starega znanja hvaležni bili. Eno lepo vam naj povem:

V Rimu so ajdje velik boj naredili, v katerem so se mogli sužni k smerti obsojeni z zverino tergati. Izpostijo velikega verlega leva nad nekega sužna, po imenu Androkel. Lev Androkla ugleda, ves začuden postoji, ino, ko da bi ga poznal, prijazno k njemu gre, ga začne z repom božati, ter mu kakor staremu znancu, roke in noge liže. Androkel strahú na pol terd, se oddahne, leva pogleda, ino obadva sta vesela, da se zopet snidete. — Ljudje se čudijo, ino cesar Androkla praša, zakaj in kako sta si z levom toljko dobra, da mu lev žalega storil ni? Androkel pripoveduje:

Ko sim bil v Afriki svojemu gospodarju utekel, sim v samotne pušave zašel. V nar huji vročini sim velik berlog ugledal, ino v senco šel. Nekoliko pozneje ravno ta lev, za manoj v berlog prišantusa, ječi in stóka; ker ga je noga boléla. Ko me ugleda, ves krotek k meni gre, ino mi bolno nogo moli, naj bi mu pomagal. Najdel sim dolgo skalo v nogi tičati, po kateri mu je noga hudo otekala. Skalo izderem, gnoj izžmem, mu rano

očedim, mu nogo piham, ino lev z nogo v mojem naročju zaspi. Od te dobe sva tri cela leta tovarša bila, v berlogu živela, ino jedla, kar je lev vjel ino meni prinesel. Nar boljše kose pečenke mi je nosil, ki sim jih na solčni pečini pekel. — Naveličal sim se tega življenja; in ko je ravno lev po dnevi na lovu bil, sim jaz njega ino berlog zapustil, tri dni po pušavi hodil ino prišel vojšakom v pest, ki so me mojemu gospodarju nazaj prignali; on pa me je k smerti obsodil, zverini dati raztergati. Lahko, da so ta čas tudi tega leva vjeli, ki me pozna, ino hvaležin za mojo malo postrežbo meni žalega ne stori.

Ko je ljudstvo to zvedilo, so prosili, Androkla ne moriti, ga izpustiti, ino mu leva v dar dati; kar se je tudi zgodilo. Androklu je leva na vervi po mestu vodil. Veliko denarjev so Androklu metali, leva pa s cvetlicami venčali, rekoč: „Glejte leva, ki je tega moža živil, ino moža, ki je leva ozdravil.“

Zverina svojega dobrotnika pozna; kako gerd mora nehvaležen človek biti, ki dobrote pozabi! —

55.

Hvaležni sin Jurče.

(Povest, spisal Nace Dolinar.)

Bila je mati, ki je imela sinka po imenu Jurče. Ko nekoliko dorase, ga sama uči brati. Vesél je hodil vsaki dan v šolo, se rad učil, in v šoli na vse, kar so gospod učeni govorniki, zvestó pazil. Le k dobremu je skerbna mati njegovo še nepopačeno serce napeljevala, slabih tovaršij ga je varovala, in tako sercu še mladega fanta strah božji, ljubezen do dobrega in stud do hudega vcepila. Ko je dvanajsto leto dopolnil, stopi pridni Jurče v prvo latinsko šolo. Težko sta se v mestu, kamor ga mati spremi, ločila. Skerbna mati dva-, trikrat slovo od sinu uzame, pa se le spomni, mu še kak dober nauk dati. Zadnje besede matere so bile: Jurče! imej Boga vedno pred očmi in v sercu, ne dovoli nikdar

v kaj hudega, ne pozabi Boga, in Bog tudi tebe ne bo. Mati se proti domu verne, Jurče pa v mestu ostane.

Noč in dan je mati doma prela, in si pri vsem pritergovala, da je le mogla sinu včasih kako petico poslati. Spoznal je Jurče, kako mati zanj skerbi, zato si je pa tudi prizadeval njeno skerb nekoliko s svojim pridom ji polajšati. — Res v kratkem prekosí vse součence, in večkrat učenik druge opominja, se nad Jurčetom zgledovati. Ko latinske šole izdela, ga učenik zavoljo njegove pridnosti in pameti nekemu kupcu priporočí, da je domačega fantiča branja in pisanja učil. Prav dobro je Jurče tukaj imel. Previdili so ga z vsim, in še nekoliko plačila je dobival. Lepo se je obnašal, je bil prijazen — vse ga je rado imelo. Kdo je bil pač bolj vesel ko Jurče! Precej piše materi, da se je vse premenilo, jo tolaži, da ji ne bo treba več odsihmal tako terdo delati, in se noč in dan truditi. O božičnih in velikanočnih praznikih, katerih je zméraj težko pričakoval, obiše svojo mater, in ji vselej nekoliko denarja da, ki si ga je prihranil, njeno uboštvo nekoliko polajšati. Dostikrat je mati na tihem veselja jokala, viditi fanta tako skerbnega in hvaležnega. Čez nekaj let, izučivši se modroslovja, gre na vseučeliše. Ker je bil bistre, umne glave, lepega zadržanja, v raznih učenostih dobro znajden, po zveršenih velikih šolah kmalo službo dobí. Njegovi nevtrudeni prid kmalo predpostavljeni spazijo. Zméraaj imenitniša dela v roke dobiva, in že čez osem let je vladarni svetovavec z 2000 goldinarji na leto.

Jurče je bil dobrega in tudi hvaležnega serca. Mislil si je: Veliko dobrega sim od ljudi prejel. Moram biti tudi hvaležen zato. Napred na svojo staro mater misli. Ni ji dal pred mirú, da je prišla v mesto k njemu stanovati. Imela je nar lepše dneve pri sinu. Častil in ljubil jo je in vse storil, da ji je le stare dni razveselil.

Ravno tako hvaležen je bil Jurče proti svojim nek-dajnim učenikom in dobrotnikom, ki so mu v šolah po-

magali. Mati so mu kmalo umerli. Milo se je po njih jokal. Prav lepo jih je dal pokopati. On pa je stare dni doživel. Zakaj sam Bog je rekel: Poštuj očeta in mater — dolgo boš živel na zemlji. Vse kar ga je poznalo, je vedilo kaj lepega od njega povedati. Še po smerti je dolgo v spominu vsih živel.

Tako le, prijatli! Bog hvaležnega skerbno po težavni poti življenja vodi. Gotovo hvaležnost, šosebno do staršev že tukaj plačilo dobi. Bodimo tudi mi hvaležni vsim dobrotnikom posebno pa ljubim starišem.

56.

V O L.

(Iz „Drobtine.“)

Več vreden, ko kraljevi oroslan ino postojna, je kmetu domači vol ki nam ljubi kruhek perdeluje, daja meso, obutelo ino oblačilo, ter je kmetiču nar boljši prijatelj, zato mu ljubi volek pravi. Ne moremo vola zadosti obrajtati.

Kakor potreben je vol za oralo, tako potrebna je krava za mleko, ki je toljko dobro ino zdravo, posebno za mlade ljudi, naj si bo sladko alj kislo, opresno, merzlo ali kuhano. Iz mleka se naredi srovo maslo alj puter, ki ga na kruh radi pomazemo; toda preveč maslenega kruha jesti za želodec zdravo ni. Puter se ometa iz smetane (verhnje), sirove ali kuhane, ki jo otroci radi ližejo, kar prav ni, ino dostikrat truplu škodljivo. Za vmetanje je treba pinje ali vmetavnice; posebno dobra je gospod Ferlanova pinja. Vmetki so za otroke posebno zdravi. Iz putra se naredi žlahtno maslo, dobro za zabelo, pa tudi za mnogotero zdravilo. — Tud sira veliko iz mleka naredijo, naj že bo laški sir v velikih hlebih, ali pa domači borovi sir v majhnih kepah. Dojna krava je prava mati za rejo otrók. Pa krava, pravijo: „per gobcu molze.“ Kdor hoče dobro doжити, ji mora dobro polagati, posebno, kadar tele ima.

Vol, krava ino tele se goveja živina imenujejo, meso pa govedina, ki dobro juho alj župo da. Ako se tele zakolje, se njegovo mesó teletina reče. Kakor pohleven je vol, posebno kadar vozi, tak hudoben je bik; potreba se ga je od spredi varovati.

Goveja živina je večidel po hribih rujava, tudi rudečkasta, pa nekoljko manja, po ravnini je večja ino bela, ima dva roga, kakor dva serpa, da se sovražniku brani, pa tudi dolg rep, da od sebe muhe ino hude obáde odganja.

Mladim volom pravimo junci alj terci, mladim kravam telice ino junice. Seno ino otavo, pa tudi slamo govedo v kermo imá. Za prilast je vsaka zelenjava dobra; pa vsako zeljše enacega mleka ne da; se tudi zel najde, ki kravam mleko vzame, ali pa rudeče kakor kri naredí, kar mislijo neumni ljudje, da je narejeno. Svoje dni so imeli stari očaki velike čede volov, krav in pa ovc, ki so bile njih narveči bogastvo. Še zdaj tisti kmetje nar boljše izhajajo, ki veliko lepe goveje živine imajo. Ona polje gnojí, ino rodovitno stori. Kjer ni ljube živine, je po malim kruha. Strašna nesreča je živinska kuga, nalezljiva bolezin, ki se k nam le iz ptujih krajev zanese. Voli vozijo po šest, po deset let; po tem se obredijo ino mesarju prodajo. Krave po deset tudi po dvajset let molzejo, po tem se opitajo ino pobijejo. Voli dajo loj za lojene sveče, kožo za podplate, roge za žlice in glavnike, dlako, alj arovco za sedle, stole in komate (homote), meso v jed in kost za gumbe ino veliko drugih reči. Hvaležni moramo biti Bogu za toljko žlahtno živino; pa lepo jo moramo imeti ino oskerbovati.

Pesem od verliga možá.

(Po Bogomiru Augustu Bürgerju, iz nemškiga poslovenil J. Koseski.)

Ko trombe glas, ko zvon doni
 Od *verliga možá* spomin;
 Kdor je enake vrednosti,
 Ga plaća pesem, ne cekin.
 O slava Bogù, de zapeti znam,
 De verlimu možu hvalo dam!

Od juga veter vre gorak,
 Po laški zemlji moker sop,
 Pred sabo žene čern oblak,
 Kot volk požrešen čede trop.
 Razruši dobrave in gojzde vred,
 Na jezeru poka gromivši led.

V planinah gór topi se sneg,
 Povodenj krije dol in log,
 Naliv buči nebrojnih rek,
 Kipí dezele velki tok;
 Valovje po žlebu za sabo derví,
 Kot hribe razbite, ledú pečí.

Na stebrih in oblocih prost,
 Iz rezaniga kamenja,
 Čez tok razpet je zidan most;
 Na sred se vidi hišica.
 Z otroci in ženo mitár je not.
 „O beši, o beši mitár od tod!“

Ob hiši tuli srež, vihár,
 Gromivši strašno bliža se,
 Pod streho skoči plah mitár,
 Na boj valov ozrè se tje. —
 „O vsmileni Bog! zaječi na glas,
 Zgubleni, zgubleni! kdo reši nas?“

Valé se kóre, sklad na sklad,
 Od sèm in tam obéh strani,
 Obéh strani valov napad
 Z obloci stebre proč dervi.
 Glasnejši vpíje, ko tok in vihár,
 Z otroci in ženo terpeči mitár.

Valé se gruče, tresk na tresk,
 In gor in dol na vsako stran,
 Za stolpam stolp, ko prah in pesk,
 Podrè se v tok razrit, razklan.
 Že sredi se bliža prekuc okrog. —
 „O, vsmilí se vsigamočni Bog!“

Na daljnim bregu jih stoji,
 Zijačev trop, žená, možov;
 Vse roke vije, vse kriči,
 Nobeden ni v pomoč gotov.
 Z otroci in ženo trepeči mitár
 Prevpije v otetbo valove, vihár.

Od verliga možá, o kdaj
 Zapoješ pesem, trombe glas?
 Posipa širi se stežaj,
 Zapoj ko zvon, je zadni čas!
 Že bliža se sredi razrušenje,
 O verli mož, urno pokaži se.

En knez pridirja naglo v speh,
 Na krasnim konju žlahten knez.
 Napeto mošnjo voglov dveh
 Pogledu kaže vsih očes:
 „Cekinov mu štir sto gotovih dam,
 Kdor otme v pogubi nesrečne tam!“

Moj verli mož je mar ta knez,
 Ko premoženje svoje da?
 V resnici, on je verli res, —
 Poznam pa vender goršiga.
 Pokaži se urno moj gorši mož,
 Poguba se bliža, zamudil boš!

In hujši rase tok in hrup,
 Glasnejši zmir buči vihár,
 Že vpade serce vsim in up,
 O rešnik, rešnik, kje si mar?
 In steber za stebram se zverne v tok,
 Gromivši valí se za njim oblók.

„Aló, aló! Na svit junak!“
 Čekine kviško knez molí.
 Poslušá vse, obupa vsak,
 Rešitelja v ti trumi ní.

Z otroci in ženo zastonj mitár
V otetbo prevpije natok, vihár.

En *kmet*, po šegi splohni krit,
Na palci romarski prispè,
V debelo suknjo je zavít,
Visok obličja, raše je.
On kneza zasliši, razumi slov,
In gleda na mostu pòginu gotov.

Stori v imenu božjim križ,
In skoči v čoln nar bližni koj,
Ne vstraši ga, ne slap, ne piš,
Premaga toka divji boj.
Pa čoln je premajhen, gorjé, gorjé!
Vse vzeti na enkrat — ne gre, ne gre.

In trikrat čoln posili tje,
Viharju vkljub, valovju vprek,
In trikrat srečno v kraj prispè,
Otevši jih iz groze rek:
In komaj so zadni v zavetju vsi,
Se zadni kos mosta v prepad zvali.

Kdo verli je, al *kmet*, al *knez*?
Povej nam pesem, reci kdo!
Življenje *kmet* je vagal res —
Bi djal — za *zlat* je storil to?
Če *knez* bi ne bil premoženja daril,
Moj *kmet* morebiti bi vagal ne bil.

„Na! reče *knez*, prijatelj moj,
Zlató je tvoje, plačan boš!“
Ni verlo bilo? Pesem poj! —
V resnici! *Knez* je žlahten mož.
Pa vender še gorsí, še boljši kri
Pod plahto v ratajevím sercu žari.

„Življenja ne prodajem jez,
Sim reven, pa nasitím se,
Zlató mítarju dajte, *knez*!
On blago svoje zgubil je.“
Tak' reče s poštením obrazam, in glej!
Oberne mu herbet in gre naprej.

Ko trombe glas, ko zvon doní
Od verliga možá spomin;

Kdor je enake vrednosti,
 Ga pesem plača, ne čekín.
 O, slava Bogú, de zapeti znam
 De verlimu možu pohvalo dam.

58.

Atila, šiba Božja.

(Iz obónega, zgodopisa Matija Vertovca.)

Strašno bučeča nevihta od zapadnih Gotov in Vandálov po obéh cesarstvih ni bila še potihnila, ko se v kratkem casu še večí in grozovitniši nastavi. Húni se neprenhaje na vse kraje, zlasti pa proti večeru, kar je bilo bolj znano, širijo. Spervega so imeli več oblastnikov med sabo, zadnič je bila pa prišla vsa oblast na dva brata, kterih Atila, vmorivši Bléda-ta; ostane sam oblastnik nezmerno velicega kraljestva, zakaj razun azijánskih, si je bil tudi že vse evropejske dežele od črnega morja do Donave, in do Rájna podvergel. Perzijánski in drugi daljni kralji so pred grozo njegovega imena trepetali, mnogo podverženih kraljev je pa služilo v povzdigo njegovega spremništva.

Atila je bil bistroumnega in prešínljivega duha, zvit; nič se ne hiní, le s silo meča tirja od kraljev in cesarjev, brez vsih ovínkov, nar večí krivice. Njegovi poslanci si dajo vsako njegovo milo ali ojstro besedo s težkim zlátom plačati; vse pa k njemu poslane in čez razdjane dežele in požgane mesta prišle naročnike pred njim večkrat groza prevzéna, da jim jezik ostermí; le z nezmernimi in drazimi darili si prizadevajo njegovo strašno grozovitost pokrotiti. Svoje leseno staniše ima na Ogerskem, pri reki Tisi; na njegovem dvoru je vse, kot na cesarskem v Carigradu ali v Rimu, iz zlata, srebra in družih dragotin, nanizano z biseri in žlahtnimi kamni; zakaj omikane iz vsih dežel je rad v svoje kraljestvo jemal; toda on sam je obderžal nošo svojega divjega naroda, in je večkrat v pričo vunajnih poroč-

nikov iz lesene sklede, in le po eno jed vžil. On se je sam imenoval „Šiba Božja“, in namenil je bil, si celo Evrópo podvreči.

Greškemu cesarju je bil naložil za davk po 700 funtov zlata na leto; to se mu zdi še premalo, vdari tedaj čez Donavo v njegove dežele, jih razdene, požge in razsuje 70 mest, in pride pred Carigrad (Konstantinópel). Cesar Teodozi II., straha trepetaje, mu obljubi na vojšnih stroških 6000 funtov zlata poverniti, slednje leto mu 2000 funtov zlata odrajtovati, vse svoje zgubljene vjéte z dražimi plačili rešiti, kar je bil pa on Hunov zajel, jih brez kacega rešila izpustiti. Kako bi bile neki razdjane dežele in požgana mesta take davke skladale, ker vradniki, ki so jih pobirali, so bili večkrat manj usmiljeni od Hunov? — Marsikteri, nezmožni tacih davkov plačevati, so se sami obesili, drugi so lakote poginili. Teodózi, po svojih, na Atila strašno hudih ministrih podšuntan, mu je hotel po podkupljenem hunjskem poročniku zavdati; toda poročnik, svojemu kralju zvest, cesarja ovadi, in Atila mu piše zaničljivo to le: „Jez in ti sva žlahtne kervi; ti si se pa svoje žlahtnosti znebil; ti meni davk odrajtuješ, si tedaj moj sužinj. Kakšna pregreha bi pa bila, ko bi se sužinj prederznil svojega gospoda umoriti! Med moji sužnji jih je mnogo, ki so častitljivši gospodje od tebe.“ —

Počasi so bili vender greki začeli, namesto z zlatom, z železom se braniti. Génzerič, Vandalski kralj v Afriki, se boji zavoljo strašnih in grozovitih morskih rópanj od rimskega cesarja in zahodno gótiškega kralja z vojsko napaden biti; povabi in poprosi tedaj Atila, da bi s svojo vojsko na Galjsko, to je v sred Rimcov in gotov prišel; verh vsega tega se še Honorija, rimskega cesarja hči, hunjskemu kralju skrivoma v nevesto ponudi. Atila se vzdigne s svojega staniša, si Honorijo, in žnjo polovico rimskega cesarstva pridobit. Njegova armada gre čez Avstrio in celo Nemčio, enaka strašni

nevihti, ktera vse polomasti; vse podveržene ljudstva zmirej na-se potegovaje, rase enako veliki reki, v ktero se čedalje več družih rek iztekuje. Štrašno kužnosmerljivo sled je armada za sabo popušala, zavaljo nepokopanih merličev brez števila, ali zmed domačih od armad pomorjenih, ali zmed vojakov, ki so truda, težav, pomankanja, ali lakote pokápali in revno poginili. Atila predere čez Rajno na Galjsko, kjer mesta ropa, požiga in podira. Njegovo armado, ki jo je na Galjsko pripeljal, so cenili na več kot milijon mož.

Eci-Aetius — še edini ostali vojskovod, kakor se ga je ravno potrebovalo, pripelje nekaj rimske armade, pokroti in pomiri vse razpertije in sovraštva med mnogimi nemškimi že na Galjskim naseljenimi ljudstvi, jih prepriča občne nevarnosti; spravi vse njih vojšaške može, zlasti jake zahodne Gote iz Tulúza; vsim tim se pridružijo še v deželi ostali Galjci, katerim je tudi za vrat šlo. Tako zedinjeni zgrabijo Atilovo armado, sred Galjskega proti severju, na Kampanjskem, leta 451, in jo tako pobijejo, da jih je bilo 162000, drugi pa pišejo, 300000 mertvih ostalo.

Ta je bil nar veči, znani boj v zapadni Evropi; Atila je imel pri svoji armadi nar več Nemcev, tako so se tedaj tukaj Nemci zoper Nemce bojevali. Atila beži z ostanki svoje pobite armade po poti, po kateri je bil prišel, in pride v svoje staniše na Tisi. Zmagovci, osupnjeni nad zmago, in nar berže več misel med sabo, ga ne preganjajo, le sami Franki so nekaj časa, pa le od deleč, za njim šli. Ko bi ga bili še enkrat zedinjeni napadli, bi ga bili menda čisto ob njegovo armado pripravili, ktera se je bila na begu večidel pozgubila.

Pred kakor je leto preteklo, se pa vzdigne Atila z novo vojsko, Taliansko napasti; s to potjo je Emono, sedanjo Ljubljano razdjal, in Oglej od ktereга je cesar Justinijan pisal, da je bilo nar večje mesto v zapadnem cesarstvu — pokončal, in sicer tako, da ni nikdar več sozidan bil. Padovo, Verono, Milan in Pa-

vijo jo obropal. V Milanu najde zelo podobo cesarja v njegovem prelepem oblačilu, in nektare klečeče Hune pred njim; on da malarijo zbrisati, sebe pa namalati tako, da je cesar, pred njim kleče, iz žaklja zlate denarje pred njega sipal.

Vojskovod Eci mu ne more s svojo oslABLJENO armado povsod zoperstati; tako pride Atila do Rima. Tu mu pride iz mesta sv. Leon papež z vso ponižnostjo in s primernim spremništvam naproti, ter ga s svojim pobožnim obličjem in rahlo besedo tako omeči, da sklene mir in se naravnost domu verne, toda vendar z žuganjem, da, če ne bodo za njim neveste Honorije in kar je njenega poslali, bo v kratkem nazaj prišel.

Kmalopotem, ko v svoje staniše pri Tisi pride, ga najdejo nekega jutra mertvega v postelji; kri se mu je bila vderla. Njegova smert se je bila kot blisk po celi Evropi razglasila; vse se je veselilo smerti tacega grozovitega zaničevavca in klavca človeškega rodu.

Nobenega vojšaka niso bili narodi toliko let v spominu ohranili, kot tega strašnega trinoga. Na Laškem so še veliko sto let potem navadno rekli, da, kamor je bil Hun stopil, ni več trava rasla.

Kmalopotem ko je bil Atila umerl, je bilo tudi razpadlo njegovo nezmerno, ali neznanano veliko kraljestvo. Hunjske trope so se berž raztekle; vsa podjarmljena ljudstva se zdramijo, odpadejo, se potegujejo za svojo staro prostost, in bodo samostalna. Ardarik, Gepidski kralj, trije izhodnogotski knezi, in drugi pervaki, ki so bili sami z Atila-m na Galjsko potegnili, ubijejo njegovega sina Elaka v strašnem boji; njegov mlaji sin Irnak si je bil s težavo na črnem morju kotek, to da le za malo časa, ohranil. Izhodni Goti so se bili malo kasneje, z dovoljenjem greškega cesarja Marcijana, po vsem Ogerskem do Dunaja, in menda do naših krajev razprosterli; obljubili so bili meje greškega cesarstva napadov barbarjev braniti proti temu, da jim je cesar po 300 funtov zlata na leto dajal.

Ob času, ko je bil Oglej razdjan, je bilo veliko ljudi pred Atila-m bežalo na sebi dobro znane otoke, kjer so se spervega od ribštva živeli. Ker ni kazalo, in tudi veliko let ni bilo miru pred barbari, se niso hotli vrniti, Oglej sozidat. Napravili so si lesene bajtice, sčasoma kamnate hiše, to je zmirej raslo, zlasti, od kar so se bili kupčije poprijeli, in zraslo je v veliko in celemu kupčijskemu svetu glasovito mesto, ki se Venetke imenuje.

59.

O zgodovini rastljinostvja.

(Spisal dr. Bleiweis po dr. M. Seubertu.)

Vse stvari na svetu so razdelovali že stari naravoslovci v 3 poglavne verste; v eno versto spada rudstvo, v drugo rastljinostvo, v tretjo živalstvo. Rudstvo je tako rekoč podlaga in zidovje veličanskega poslopja, ki ga svet imenujemo; rastljinostvo je njegova notranja oprava in pohišje; živali so stanovavci v njem, katerim je vsegamogočni in dobrotljivi Stvarnik človeka gospodarja postavil.

Rudnine nimajo življenja, tedaj tudi orodja (organov) ne k življenju potrebnega; imenujejo se tedaj neorganske ali brezorganske stvari; — rastljine in živali pa so previdene po različnosti svojega življenja z mnogoverstnim orodjem (organi), tedaj se zovejo organske stvari, čeravno je razloček velik med življenjem rastljine in živali. Une le životarijo (vegetiren), te živijo z občutenjem, po katerem se gibljejo in se prostovoljno zamorejo premikovati od mesta do mesta.

Vse stvari pa je neskončna modrost in vsegamočnost Božja vstvarila v prid in korist človeku.

Prostemu človeku je znano, da iz rastljinostva dobivamo hrano (živež), obleko in zdravila; znano je pa tudi, da v toliko dobrotljivem rastljinostvu se najde tudi

marsiktero zeliše in marsikteri sad, ki je strup človeškemu in živalskemu življenju.

Po vsem tem bi tedaj smeli misliti, da so si ljudje že v starodavnih časih prizadevali naravo rastljin natančno poznati in zvediti skrivnosti čudapolnega rastljinstva. Ali od tega ni v starinstvu ne duha ne sluha. Zadovoljni so bili le na debelo tiste rastljine poznati, od katerih so zvedili, da so za kakošno rabo koristne; prve poskušnje znanstvenega rastljinoslovja spadajo tedaj v bolj pozne čase.

Nar bistroumniši naravoslovec starih časov je bil Aristotel, slavni učitelj Aleksandra Velicega, ki se je tudi z rastlinoznanstvom pečal, — ali njegovi rastljinoslovski spisi so se pogubili. Njegov učenec Theophrast (nekakih 300 pred Krist.) je scer nekoliko rastlinoznanstvih reči po svojem učeniku spisal, vendar vse to, in tudi to kar je pozneje Plini (+ 79 po Krist.) v svojem naravoslovju po svojih prednikih o rastlinoznanstvu nam zapustil, nam očitno razodeva, da rastlinoznanost v starih časih ni bila na visoki stopnji.

Nar znamenitniši botanikar starih časov pa je bil Dioskorid, Gerk iz male Azie, ki je ob času silovitega Nerona v Rimu živel in v svojem zdraviloslovju (materia medica) dokaj zdravilnih rastljin popisal — ali vse le ob kratkem in brez natančnosti. Pri vsem tem je vendar Dioskoridovo rastljinoslovje skozi 15 stolétij kot nar izverstniši delo bilo čislano, in Dioskorid je kraljeval veliko vékov kot pervák tega znanstva tako, da bukve njegove so bile vsim naslednikom zakonik, po katerem edinem so rastlinoznanstvo učili.

Mož, kteremu gre zasluga, da je prvi overgel napako, rastlinoznanstvo le po bukvah Dioskorida učiti, in ki je pokazal, da narava je tisto polje, na katerem se morajo rastljine spoznavati, je bil Nemec Oton Brunfels, ki je v letu 1530 v Strasburgu knjigo pod naslovom „*contrafayt Krauterbuch*“ na svitlo dal, v kateri

je domače rastljine natanko popisal in s podobami, v les vrezanimi popise razjasnil.

Njegovo pot so nastopili Nemci Lenard Fuchs (1535), za katerem se še dan današnji znana zala cvetlica „Fuchsia“ imenuje, Jeronim Bock (1539), Teodor Bergzabern (Tabernemontanus), — Konrad Gessner (+1565) iz Švajca, — Lobeli in Dodonej iz Nizozemlje, — mnogo Talianov, in poslednjič C. Kluzi (Clusius) iz Antverpna, ki je skoraj celo Evropo prehodil, po rastljinah sledil, in kar je zvedil in nabral, v visoko cenjenih bukvah na svetlo dal.

Proti koncu 16. stoletja so začeli tudi rastljinoslovske (botaniške) verte napravljati, ki so častitljiva šola rastljinoznanstva in so veliko veliko pripomogli k razširjenju in napredku tega na vse strani koristnega nauka.

Taliani so bili prvi, ki so botaniške verte jeli napravljati; Nemci so bili kmalo za njimi, in v letu 1588 je prišel že na dan popis Kameranarjevega verta v Norimberku.

V začetku 17. stoletja je bilo po tem takem že veliko in težavno delo imenovati, vse dotistihmal iznajdene in znane rastljine sestaviti in popisati, in pravi možak je to mogel biti, ki se je prederznil se takega dela lotiti: ta možak je bil Kašpar Bauhin (profesor v Bazel-u) + 1724.

Ko pa je bila velika množica rastlin že znana, se je od dné do dné bolj potreba razodevala, rastljine v kak red sestaviti, da se po tem enake enakim vverstijo in nauk rastljinoznanstva polajša.

Lotil se je bil prvi te sestave (System) nek Talian Cesalpino; prva poskušnja v tacem težkem delu, se vé da, ni mogla dostojna biti. Kmalo so drugi začeli za njim tako sestavo poskušati, namreč Angleža R. Morison (1672) in J. Ray (1682) in Nemca P. Herrmann in Rivin, profesor na Lipskem.

V to dôbo spada tudi važno novo početje obnega

rastljinost: raztelesovanje rastlin (Pflanzen-anatomie) in preiskava njih životarenja (Pflanzenphysiologie). Kaj dobro se je prilegla temu početju najdba drobnokaza ali mikroskopa, s katerim sta začela skoraj ob enem Marka Malpighi, profesor zdravništva v Boloniji (1675) in Nehemija Grew na Angleškem (1682) slogo rastlin preiskovati.

V začetku 18. stoletja je zasijala nova dôba rastljinost: P. Tournefort iz Aix-a na Francoskem (+ 1708) je razglasil novo sestavo rastlin, ki je bila z veliko slavo sprejeta, in vnela se je tisti čas taka marljivost v rastljinosti, da od vsih strani se je iskalo, preiskovalo, pisalo, risalo in množilo rastlinstvo z lepimi najdbami, pa tudi mnogimi pomotami.

V tem času stopi na švedskem Dragotin Linné neumerle slave (rojen 1707, + 1778 profesor v Upsali) na dan s svojo popolnoma novo sestavo rastlinstva, ktera ker je določna, natančna in jasna bila, je berž prekosila vse poprejšne sestave, tako da vse rastljinostvske knjige, ki so prišle posihmal na svetlo, so bile osnovane po Linnétovi sestavi.

Sostava rastlin, kakor jih je Linné zverstil, se scer ne opira na naravno, ampak na umetno vredbo, tedaj se je móгла vmakniti tisti novejši sestavi, ktere podlaga je naravno zverstenje rastlin po občnih znamenjih; vendar to neprecenljivih njegovih zaslug v rastljinosti clò nič ne pomanjša, ker njemu gré čast, da imamo vredjeno iménstvo (nomenklaturu) v botaniki in po vodilih natankega znanstva doveršeno značajnost (karakteristiko).

Po Linnétu se je novo življennje obudilo na rastljinostvskem polji, in med mnogimi pisatelji so imenovati Ehrhart, Hoffmann, Schreber, Willdenov, Jakuin oče in sin, Host (naš slovenski rojak), Kurt Sprengel, ki je v letu 1825 na svetlo dal 16. izdajo Linnétove rastljinostvske sestave, popravljen po napredku novejšega časa.

Proti koncu preteklega stoletja je zagledala beli dan nova rastljinoslovska sestava, vredjena po naravnih pravilih, ki jo je svetu izročil slavni Francoski botanikar žlahtni Anton Lovre Jussieu v letu 1789, ki je osnovo nove naravne sestave prejel po sporočilu svojega strica Bernarda Jussieu-a, ki je ob času Linnê-ta živel.

Nova doba rastljinoslovja pa se razloči od poprejšnih časov v tem, da ni zadovoljna več s sestavami samimi; rastljinoslovje je že prvi čas našega stoletja se vrnilo v mnogoverstne preiskave rastljinstva. Nar poprej sta Mirbel in Treviran s pripomočjo novo najdenega orodja obstojne dele rastljin preiskovati začela in sta tako močno pospešila vednost o življenji rastljinem.

Na podlagi tega, kar sta ta dva možaka razjasnila o anatomii in fisiologii rastljiniski, so Meyen, A. Brogniart, H. Mohl in Schleiden napredovali in omenjene znanosti še na višjo stopnjo povzdignili, ktere napredujete od dné do dné bolj, po novih najdbah kemijskih in naravoslovskih osvitljene.

Preiskave slavnega A. P. Decandolle-ta (+ 1841 v Genevi) in Rob. Broevn-a so učile, kar se pred njima vedilo ni in se je Göthe-tu le nekoliko sanjalo, edinost v mnogoverstnosti rastljiniskih organov in njih oblik, — in tako se je osnovala nova rastljinoslovska vednost — morphologia.

Lahko je zapopasti, da ta novo pridobljena vednost ni bila brez dobrih nasledkov na sestavo Jussieu-ta, ktera je bila po nji še bolj razjasnjena in tudi tu in tam popravljena. Decandolle in Štef. Endlicher sta si o tem nar veči zasluge pridobila.

Nar novejša rastljiniskih vednost pa je krajopisje rastljinisko (Fflanzengeographie), kterega začetnik je preslavni žl. Alexander Humboldt, ki, potovaje po širokem svetu, je sledil po postavah, ktere narava odločuje rastljinam, da rastejo in se raširjajo, kakor

so jim podnebje, zemlja, zrak, vlažnost in druge razmere vgodne.

Svoje skušnje je združil Humboldt s skušnjami drugih rastljinoslovcov in je tako vstavil rastljinško krajopisje, ktero so jeli Schouw, Wahlenberg, Meyen in še drugi pridno obdelovati.

Tako je napredovalo od véka do véka rastljinoslovje, in napreduje dan današnji vedno bolj, ker je od dné do dné očitniši, kako mična, koristna in potrebna je vednost rastljinoslovska.

60.

Nilov razliv po Egiptu.

(Spisal M. Verne.)

Egipt ima, kakor je znano, svojo rodovitnost navadni vsakoletni povodnji reke Nila zahvaliti. Sedemnajsti dan rožnika začne voda rasti. Navadno raste štirideset dni, in zalije celo ravnino dežele, in ravno toliko dni je treba, da povodinj spet upade saj po méri, po kateri naráva v sedanjih éasih to občasno narašanje vode napravlja. Odnekdaj so si modri možje prizadevali, pravi uzrok te občasne povodnje, in rodovitnosti Egipta, ki iz nje izhaja, dokazati. Narava jo napravlja, kakor vse svoje dela, po mnogih pripomočkih. Ko bi Egipt pri Etiopii ne ležal, bi Nil iz svoje struge ne stopil, in ko bi v Etiopii nektera zeliša ne rastle, bi razliv Nilove vode take moči ne imel, kakoršno v resnici ima.

Ko je Maillet v Kairu francoski konzul bil, je o ti éudni prikazni marsikaj zvedil, in nam znabiti nar gotovše vzroke, po katerih se ta koristna povodinj godí, razodel. V Etiopii začnejo neki že v malem travnu obilni deževi, in nehajo še le v kimovcu. Tako se napravi na širocih ravninah tega kraljestva veliko močirjev. V teh močirjih raste neko bičeje tako obilno in tako visoko in veliko, da vse poti prepreže. Še ko solnce luže že spet posuši, je vse zarašeno. Ta nevgodnost

ima pa vendar svoj očiten prid. Ondotni prebivavci sožgejo bičje po tleh. Tako se poti in ceste spet odprejo in oprostijo, in polje se s sožganimi rastljinami pognoji in porodoviti. Z zemeljnimi, vodenimi, slanimi in oljnatimi deli bičja zredi zemlja spet veliko drugih rastlin. Cele okrajne se takrat s pepelom zagernejo, ki do naslednjega dežja po verhu obleži, Taki dolgi deževi in severni veter, ki deževne oblake goni, in Nila ovéra, da se ne more dovolj v morje izlivati — te dve okolšini delate, da reka iz žleba stopi. Ker tedaj po Etiopii teče, vzame veliko rastljinškega pepela, ki po polju leži, seboj, ga raznese, ko na egiptovske planjave plane, na vse kraje, in ga pusti v Egiptu z blatom in drugo zemljo vred, ki so jo šestmesečni deževi z etiopskih hribov sprali. Kjer toliko tolše obleži, se rodovitnost tal očitno pomnoži in pospeši. Saj so tudi pri nas njive, ki kraj hriba ležè, ravno zato ker ob vsakem dežju od zgoraj kaj pridobè, narboljše in narodovitniše.

Če se vse okolišine te naredbe v naravi povzamejo, se mora nad modrostjo in dobroto Stvarnika ostermeti. Pri nas je sprememba vremena vsacemu kmetovavcu važna; v Egiptu pa ne gledajo na to; — v tistem delu, ki se Etiopie derži, ni dežja, ali pa prav poredkoma. Vse upanje dežele se opira na povodinj koristne reke. Kolikor večja in močnejša je povodinj, toliko obilniša je létina. Dobrotljiva narava je pa ti povodnji tudi narboljši čas določila, Ona nastopi, ko je nedopovedljiva vročina deželo prav posušila in v stan pripravila, se vode globoko in toliko napiti, kolikor ji je treba, da se skoraj celo léto vlažno in rodovitno ohrani. Tla so pešena, in se tedaj grozovitno razbelijo. Vetrovi, ki o sušcu, malem in velikem travnu od jugoizhoda čez pesek pihajo in ga kviško vertè, da se ljudém oči vnémajo, so nek taki, kakor da bi iz razbeljene peči prišli, in ko bi mesca rožnika in malega serpana

povodinj in severni vetrovi od morske strani te vročine ne manjšali, bi ne bilo prestatl.

Prosper Albin nas zagotovi, da zima je tam le odmeklo vreme, kdor ni nikdar iz Egipta šel, ne pozna ne mraza ne snega; mesca kimovca in kozoperska sejejo, in — o novem letu imajo že narpijetnišo spomlad. Tudi v Etiopii so ljudje vsi po solnčni vročini oparjeni. Kamnje se razbela; nobena taciš žival, ki se drugod po zimi prostovoljno zakopljejo, se tam ne zarije: kače se vidijo pozimi pod milim nebom laziti. Kakor hitro voda na desni in na levi vse zagerne, in je vsa ravna dežela širokemu morju enaka, se čuti po mnogih hlapih vode, da se je vročina znamenito zmanjšala; tudi pravijo, da se da voda, ko se goše očisti, prav prijetno piti, in da je celo v mnogih boleznih, v katerih se je politi treba, prav koristna. Nam se povodinj navadno grozovitna zdí, Egipčani pa se toliko bolj veselé, kolikor se reka na obeh stranéh bolj širi. Takrat je vse kakor otok, vse polje je zalito; le mesta šterlé tú in tam iz vode; v čolnih se vozijo eden do družega, in se veselé že naprej žetve, za katero voda vse polje pripravlja. Takrat se sméjo gotovo nadjati, da prihodnje leto bo bogato; in kako bi jim voda, s katero narava ravno o času, ko je vročina nar večja, vso dežele zagerne, vščé ne bila?

Toda voda ni edina korist te povodnji. Nil prinese Egipčanom tudi zemlje, blata in grezovine. Drugim rekam, ki so veliko manjše in slabše ko Nil, se smé oponašati, da deželo s svojim narašanjem, ko jo zalijejo, sperejo, ji tolsté in rodovitne dele vzamejo, in skoraj vso zgornjo lego seboj odnesejo. Od Nila pa Egipčani hvaležno pravijo, da so mu skoraj polovico svoje zemlje, vsakoletno rodovitnost in tudi znamenito povišanje in poboljšanje tal dolžni. Celó kraljestvo je suho in pešeno; toda vse kar reka v Etiopii, tako reči, ukrade — vsi ostanjki rastljin in žival, ki jih na pol ali popolnoma razdjane seboj prinese, se primejo sožganih njiv kakor

tolsto mazilo, kakor mastna prevleka; in prebivavci napravijo povodnji, jo na svoje polje napeljati, mnogo pritokov: vsi kraji pa, ki jih voda ne namoči in ne pognoji, leže prazni in pusti.

Prepričati se rodovitnosti Egipta, je zadosti, da se le na milijone zlatá misli, ki so jih Aleksander, Ptolomeji in pozneje Rimljani iz Egipta vlekli. V bogatih nabirah (muzeum-ih) se najdejo penezi, na katerih je viditi Aleksandrijsko mesto v podobi zagernjene ženske z lepim, velikim klasjem v roki. Ko bi obilna ilovina, ki jo Nil popusti, ondašnjih pešenih tal vsako léto ne nasitila, ne uterdila in ne porodovitala, kako bi moglo toliko žita tam rasti, kolikor se ga je mnogokrat iz Egipta v Italio speljalo? Pod Kleopatrino vlado ni bil Nil nek dve léti vstal — tako govore od povodnji nar starejši zemljopisci, Strabon in Plini, in tudi Jeremija — in to je bila tako strašna nesreča, kakor ko bi pri nas dve leti dežja ne bilo. Za setev *laškega pšena (rajža), ki rado dolgo pod vodo stoji, je ta namaka deželé silno koristna; vinorejo pa ovéra, ker se povodinj prigodi, ko bi grozdje zoreti imelo.

V Egiptu je tudi malo merčesov, zato ker voda, ki dolgo stoji, merčesno zalego pokonča; kar pa rastljine tiče, je res, če se kateri koli si bodi deželi v Evropi primeri, silno ubog: tú ni ne planinskih, ne gojzdnih, ne pravih vodnih ali močvirnih rastlin. — Ali odvzemite nar manjšo okoljšino, — spremenite čas, — dajte Egiptu druga tla, — zberite kakšno drugo reko od druge strani, — branite dežju, ali zatrite bičje v Etiopii, — ali prepovejte štorclam, čaplam in drugim primorskim ptičem, ki se, berž ko voda upade, v velikih trumah na egiptovskem polju zberejo, nepotrebno množico žab, krastač, kušarjev in kač, ki se v blatu znajdejo, zmanjševati, in ki so se zavolj tega od nekdej po pravici ko spričebe skerbne narave, ko koristne in postrežljive stvari spoštovali, in ki se jim je velikokrat še preveč zanašalo — prepovejte, pravim, tem ptičem pot v Egipt — in nar

boljša, nar koristniša naredba narave se bo v strahovitno razdevanje spreobrnila. Kdo bi se tedaj nad modrostjo Stvarnika ne čudil!

Veči del dežel dobiva svojo rodovitnost po dežju iz oblakov. V Egiptu pa, kjer takega dežja ni, in kjer solnce deželo silno suši, je velika reka namest deževne vode. Druge reke se napnejo, ko se sneg na narvikših gorah topi, in se razlijejo ko poletje začjenja. Nil pa se naraste le od dežja v Etiopii; snega ni ne v Etiopii, ne v Egiptu, in ko bi tudi padel, kako bi se mogel pri goreči vročini celo poletje ohraniti? Nil se namreč še le sred poletja malo po malem naraste. Tako dela Bog povsod z nar večjo madrostjo!

60.

Tiskarstvo znajdeno.

(Iz občnega zgodopisa Matija Vertovca.)

Okoli 1440. leta je bilo tiskarstvo znajdeno. Že popred je bil nek minih znajdel na gladke lesene dilice ali tablice podobe izrezovati, jih s barvo prevleči — pa le izrezanino — in na papir jih, ali papir na nje pritiskovati. Tako je dobil na papirji podobo, ki je bila v tablico vrezana, in tako je dobil iz ene tablice več sto podobic, ki so jih že tačas minih otrokom dajali. Janez Gutenberg, kakor Nemci terdijo, v Majncu rojen, si je napravil več ravnih, enako debelih in dolzih klinčkov; slednjimu je urezal na glavi podobo pismenke, potem jih je v verstice zvezal, njih glavice s černo barvo prevlekel, in z njimi na papir, ali papir na-nje pritisnil; tako je dobil natisnjene besede, kakor jih je popred zložil. Lesene pismenke premehke, se berž omulijo; železne preojstre bi papir prejedale, na kositar in svinec se ne da natiskovati. Eden njegovih tovaršev je znajdel tak rud z doklado nekaj bolj terdege k svincu, iz kterega se pismenke zlivajo.

Gutenberg je bil ubog, da ni mogel na svoje stroške

vsega potrebnega si omisliti; Janez Faust, bogat zlatar, stopi ž njim v zavezo, in počasi vso najdbo in umetnijo na-se potegne. Znabiti, da je bil Gutenberg preveč samoglav in tudi merebiti zapravljiv, da ni mogel storjenih dolgov poplačati; z vsimi znanci se je bil skregal; pomankanja in lakote je terpel; tri leta pred njegovo smertjo ga je Manjški nadškof na svoj dvor vzel, in ga iz usmiljenja preživil. Gutenberg je imel malo dobička od svoje najdbe, razun, da so mu Nemci 1837. leta v Majncu slaven spominek postavili, bronasto na tergu stoječo podobo iz rok Torvaldsna nar imenitnišega tačasniga podobarja.

Bogati Faust se združi s šeferjem. V letu 1457 sta bila bukve psalmov, srečno jih dokončavši, natisnila, potem sv. pismo; dajala sta ga za 30 zlatov, ki je popred 600 veljalo. Ljudje se silno čudijo nad tem, ker ne morejo razumeti, kako jima je mogoče v tako kratkem času toliko sv. pisem spisati, ker čerke niso bile od unih z roko pisanih clo nič razločne. Marsikteri so mislili, da sta copernika; samo v Parizu jih je bilo 20,000, in na celem Francoskim 40,000, ki so se le s prepisovanjem bukev preživili: kam zdaj ž njimi? Tem le ni moglo nikakor všeč biti, da sta jih una dva tako po ceni prodajala. Faust umerje v Parizu in šefer prevzame ves tisk, in izdaja mnoge stare bukve. Perve natisnjene bukve so zavoljo imenitnosti grozno drage, in se hranijo le v kraljevih ali cesarskih bukvarnicah.

Faust in šefer sta svojo umetnijo skerbno skrivala, pa le za malo časa. 1462. leta je bilo mesto Majnc z vojsko vzeto; tačas so prišli sovražniki v hišo šeferja, ki so že na to pazili; najdlji so vse priprave k tisku; delavci, tiskarji so se bili iz Majncea deleč po deželah raztekli; bogatini so jih podpirali, da so lastne tiskarnice si napravljali, ali pa z dobrim plačilom skrivnost tiskarije od njih kupovali. Tako se je bilo začelo berž po Laškem, Francoskem, Nemškem i. t. d. natiskovati; nar lepši in prijetniši so bili tačasni laški tiski.

Bukve so bile kmalo povsod po ceni in zmirej ceneje, ker jih je eden pred drugim bolji kúp prodajal.

62.

Koristnost merčesov.

(Spisal M. Verne.)

Nobena živalica ni brez namena na svetu, če tudi človek tega vselej ne razume. Tudi merčes ima svoje namene; eden imenitniših je gotovo, neskončno množitev rastljin ovirati in med rastljinami, med živalmi in rastljinami pravo primero ohraniti. Kakor hitro se hoče kakšno rastljinško pleme razširiti in druge zatreti — in koliko bi jih bilo v stanu, to v kratkem času storiti, ko bi se njih perje ne objedlo, njih korenine ne ogrizovale, njih cvetje in popje ne razdevalo? — pritisnejo roji merčesov, najdejo tu svoj živež in branijo, da se rastljina tako ne širi.

Pri razdelitvi raznih okrajn stvarstva ni narberže nobena rastljina zaostala, da bi ne bila kakošnim merčesom v prebivališče dana. S prestavljanjem rastljin potovajo tudi merčesi iz enega dela svetá v drugega, in se razširijo, kjer jih prej ni bilo. Kjer se obdelovanje rastljin, ki so jim v živež namenjene, zmanjša ali celó opusti, so tudi oni redkejši. Vinska terta, žitna plemena, nageljni in rože, zelje, trava, konoplje, vsa sadna drevesa, vse verbe in vse germovje — vse je polno lastnih merčesov, ki vsak svojo rastljino ovirajo, da jih zemlja lahko veliko tisuč enó poleg druge redí. Bog je tje, kjer večje živali le malo kaj objedó in malokdaj kakšen germ razdenejo, toliko več merčesov djal, da bi v naravi ničesar brez sovražnikov in razdjancov ne bilo. Zato imajo bodeče rastljine in germi, ki s svojim ternjem čveteronožne živali odvračajo, čuda veliko merčesov; zato jih je na bezgu (*Sambucus nigra*) čuda veliko, ker se ga sicer živina lahko ne dotakne, in ker je strup celó kuretnini; zato je kislici (*Rumex*), koprivi

in zobniku (*Hyoscyamus niger*) več merčesov določenih ko drugim rastlinam. Ali ni navadna kopriva od korenine do nar visokejšega verha po steblo, po perju, po cvetju, po semenu — povsod raznih merčesov vsa polna? Kako grozovito bi se ta rastlina razrašala in druge poleg sebe zatirala, ko bi ji ne bila Stvarnikova modrost teh pridnih, vedno lačnih žival naložila?

Ali se ne najdejo v celem rastljinstvu in v njegovi zvezi z merčesi živa znamenja narvikše, nar natančnije, nar previdnije in nardobrotljivše skerbí Stvarnika? Linej je našel na hrastu dve in štirideset plemen merčesov; ali drevo zraste silno visoko, se silno vstara in je silno košato — in pri vsem velikem številu svojih sovražnikov rodi vendar vedno mnogo sadú, ki še mnogo velicij žival redi, in nazadnje ostane človeku še zmiram skorja in les. Kostanj redi le deset, leska le devet merčesnih plemen. Smokvino drevo obiskujejo le tri plemena, brinje jih mora mnogotero rediti; verbe rastejo obilno in hitro — zato je Stvarnik mnogim mračnim in ponočnim ptičem, kukcom, bolham, šiškjim merčesom, osam in seršenom ukazal, tem rastlinam, tako reči, na poti biti, da se velikih okrajin zemlje same ne polasté in drugim prostora in redivnih sokov ne vzamejo.

Tudi povodne rastljine je narava tako oberzdala. Gledič terdi, da na povodnih rastlinah čez osemdeset plemen merčesov prebiva, zato ker jih ljudje in živina tako ne íšejo. Celó v morju se Previdnost pomoči merčesov služi; na rastlinah stvarja merčese in jim daja po njih postave. Živali se med seboj same zatirajo, z zobmi, rogmí in parklji se med seboj moré, in tako ohranijo primero v svoji deržavi. Rastljine, ki eno stopnjo nižej stojé, se ne morejo med seboj vojskovati. Vse kar se v njih godí, se godí le zato, da se plodijo in množé. Te majhne živalice pa, ki se nikdar ne nasitijo in povsod kakor četovajoče vojske okrog hodijo, se bojujejo, tako reči, za pravico rastljin, ker nepotrebne v vsakem plemenu razdevajo. One ovirajo, da

velike ne premagajo, zatirajo preobilnost majhnih, pokončajo veliko popja in cvetja; nektere pa jih napadejo v koreninah, jim pogrizejo serkajoče perje, pomagajo pa vender spet, ker se v cvetje do dna vrinejo in med njegovimi nitkami okrog lazijo, da se marsikakšna rastlina vplodoviti.

Veliko milionov ljudi ne pogleda vse svoje žive dni nobenega merčesa — in svét bi vender ne bil lep, ne bogat, ne poln rednosti in zveze, in ljudjé bi imeli več truda, rediti in veseliti se, ko bi Bog te zaničevane živalice zaterl.

Zoper njih požrešnost ne smemo vselej tožiti. Svilna gosenca naj le žre murvino perje; šiškji merčesi naj le ranijo hrastoviga perja kolikor hočejo, izročiti mu svojo zalego, — saj nas je narava tako obilno previdila, da za svoje potrebe perja ne potrebujemo, in kako važno in koristno nam bo perje, ko se po teh živalicah spremeni! Iz murviniga perja dela narava svilo; ona začne povsod z majhnim in napravi nezapazljivo z narmanjšo rečjo celemu svetu veliko korist.

V velikem gospodarstvu narave so tudi merčesi sami marsikakšni nesreči in pogubi podverženi. V vsaki dóbi svojega življenja terpe veliko po navihatah vremena, po pticéh, po kačah, po nekterih večjih živalih in po ljudéh. Tudi med njimi pleme preganja pleme, in spravi takó preobilnost, ki bi lahko škodljiva bila, iz poti. Senegalsko bi po kobilicah še strašnejše razdeve terpelo, ko bi jih kameleon in velike kače čuda ne povžile. Celó zamorci v Afriki so to modro in dobro naravo narave spoznali — velikanskih kač ne preklinjajo, jih nimajo za šibo in nesrečo svoje dežele — jim prizanašajo in išejo, jih ohraniti narbolj ko morejo. Adanson je bil eno ubil, da bi jo prav pregledal, in prebivavci so ga jeli zavolj tega tako sovražiti, da je skoraj v smertni nevarnosti bil. Na Senegalskem je vsak prepričan, da velike kače deželo kobilic, krastač in kušarjev veliko bolj trebijo, kot bi jo prebivavci trebiti zamogli.

Kobilice požró vse — ali v Arabii snedo tudi ljudje veliko kobilic, in Kathlef je po pravici opomnil, da ti strašni roji na svojem potovanji velikokrat v take dežele pridejo, kjer se njih zaléga večjidel skazi, in kjer same velikokrat, še prej ko bi scer poginiti imele, konec vzamejo.

Kakor vsaka velika žival druge živali nosi, ki se od nje redé, tako je Stvarnik tudi na merčese še druge merčese djal. In tí molki ali kebričeje uši imajo velikokrat še manjše živalice na sebi, one mučijo druge, in druge kaznujejo in mučijo zopet njih. — To je velika zveza v naravi, to je veriga stvari, ki se neskončno do neskončnega vije! —

63.

Nar lepši iména.

(Spisal Fr. Malavašič.)

Kdo meni zmed vas li povedati vé
Nar lepši, nar slajši iména,
Ki v ustih narodov vse zemlje živé,
Ko solnce na neb' — brez preména?

Nar pervo, nar slajši in nar bolj svetó
Pred katerim vse druge molčijo:
Imé je Bogá, v vsih vékih enó,
Vse serca naj njemu gorijo!

Za tem pa nar lepši imé se glási,
Ki déte ga pervo imenuje:
Očéta in mater'! Peklensko ima kri,
Kdor tega se iména sramuje.

In tretje, ki serce tak sladko spodžgè
Je drago imé domačije,
Za ktero sin pravi junaško umerjè,
Kri svojo rad za-njo prelije.

